

Univerzita Karlova

Filozofická fakulta

Katedra psychologie

Diplomová práce

Bc. Tereza Pokorná

Znovusložená rodina a její působení na vývoj dítěte

Recomposed family and its influence on child development

Praha, 2018

Vedoucí práce: prof. PhDr. Lenka Šulová, CSc.

Ráda bych na tomto místě poděkovala vedoucí mé diplomové práce prof. PhDr. Lence Šulové CSc. za její trpělivé vedení, pohotovou komunikaci, zpětnou vazbu a především cenné obohacující rozhovory v rámci konzultací. Poděkování patří také PhDr. Lence Krejčové za ochotu při konzultacích výzkumného designu.

Dále děkuji všem odborníkům, kteří se výzkumu účastnili. Každé setkání pro mě bylo velmi inspirující a odnáším si z něj mnohé podněty do svého profesního působení.

V neposlední řadě děkuji celé své rodině, přátelům a mému milému za podporu nejen v době psaní diplomové práce, ale během celého studia. Za trpělivost, rozhovory i objetí a slova povzbuzení.

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze, dne 26. července 2018

Tereza Pokorná

Abstrakt (česky)

Diplomová práce se zabývá problematikou znovusložených rodin ve vztahu k dětem předškolního a mladšího školního věku. Cílem práce je upozornit na oblasti, které mohou být rizikové pro vývoj dítěte, ale i blíže představit tuto problematiku a její komplexnost. Představit její společenský kontext.

Literárně-teoretická část se proto nejprve zabývá institucí rodiny a jejím vývojem. Následně představuje znovusloženou rodinu. Činí tak na základě popsání jevů, které jí předchází, jejích typů, ale i vztahů mezi členy.

Empirická část je realizována pomocí kvalitativního designu. Výzkumný problém je shrnut v otázce *V jakých oblastech může zkušenost znovusložené rodiny působit na vývoj dítěte?* Data byla získána metodou polostrukturovaného rozhovoru s odborníky, kteří pracují s dětmi či rodinami (poradenská psychologové či dětské nebo rodinné psychoterapeuti). Výzkumným vzorkem bylo pět respondentek.

Závěry analýzy dat popisují oblasti zaznamenané v rozhovorech jako důležité při práci s dětmi ze znovusložených rodin. Oblastmi jsou pojetí znovusložené rodiny, struktura, komunikace, témata, typy znovusložené rodiny, oslovování, odlišnosti v prožívání dospělého a dítěte, sourozenectví, a vnímané komplikace. Všechny mohou působit na vývoj dítěte. Zodpovězení výzkumných otázek mapuje i širší společenský kontext této problematiky.

Klíčová slova: znovusložená rodina, struktura rodiny, vývoj dítěte, předškolní věk, mladší školní věk

Abstract (in English):

This master thesis focuses on the children of preschool or younger school age living in recomposed family. The purpose of the thesis is to draw attention to this topic and point out risks that it could influence child development as well as describe this topic within its complexity and social contexts.

The theoretical part presents the institution of family and its evolution over the last decades. Afterwards presents recomposed family by describing what anticipate this phenomenon, types of recomposed family and relationships between its members.

The empirical part applies a qualitative design using semi-structured interviews. The research sample consisted of five experts in child psychology. The research problem could be formulated as a question: *Which parts of the phenomenon of recomposed family could have effect on child development?*

The results of the analyzes of this research describe the topic and its parts remaining important in counselling or therapeutic work with children from these families. These parts are approach towards recomposed family, structure, communication, themes, types of recomposed family, addressing/calling by name, dissimilarities between adult's and child's perspective, sibship and perceived complications. All of these could more or less influence optimal child development. Answering research questions covers social contexts of this phenomenon perceived by the experts.

Key words: recomposed family, family structure, child development, preschool age, younger school age

Obsah

Úvod	8
1 Rodina.....	9
1.1 Definice rodiny.....	9
1.2 Změny ve společnosti a jejich dopad na rodinu	11
1.3 Motivace k rodičovství.....	13
1.3.1 Změny v pojetí lásky.....	13
1.3.2 Změny ve vnímání času	14
1.3.3 Nové technologie a sociální/masová média.....	14
1.3.4 Proměny rodičovských rolí ve společnosti	16
1.3.5 Funkce rodiny	17
1.4 Rodina v České republice.....	20
1.4.1 Postoje k hodnotě rodiny a manželství	21
1.4.2 Sňatečnost, nesezdaná soužití, porodnost.....	21
1.4.3 Rozvodovost	23
2 Znovusložená rodina	26
2.1 Terminologické vymezení.....	26
2.2 Typy znovusložené rodiny	29
2.3 Rozvod	31
2.4 Struktura znovusložené rodiny.....	34
3 Dítě a vztahy v znovusložené rodině	37
3.1 Pozice a role dítěte	39
3.2 Dítě a rodiče	40
3.2.1 Vlastní rodiče.....	42
3.2.2 Nevlastní rodiče	48
3.2.3 Faktory ovlivňující vztahy rodič, nevlastní rodič a dítě	50
3.2.4 Rodičovství po rozvodu a koncept pluralitního rodičovství.....	52

3.3	Sourozenectví.....	54
3.3.1	Nevlastní sourozenectví.....	58
3.3.2	Polorodné sourozenectví.....	59
4	Úvod do empirické části.....	61
4.1	Výzkumný problém.....	62
4.2	Výzkumné otázky.....	62
4.3	Cíle výzkumu	62
4.4	Zkoumaný soubor.....	63
4.5	Metody sběru dat.....	64
4.6	Předpoklady.....	66
4.7	Sběr dat.....	67
4.8	Metody analýzy dat	69
4.9	Kategorie vzešlé z analýzy rozhovorů	69
4.10	Vyjádření k předpokladům.....	89
4.11	Zodpovězení výzkumných otázek.....	90
5	Diskuze.....	96
6	Závěr	106
7	Seznam použité literatury	108
8	Přílohy	117
8.1	Příloha 1: informovaný souhlas	117
8.2	Příloha 2: přepis rozhovorů.....	118

Úvod

Diplomová práce se bude zabývat uskupením rodiny stále častějším v posledních letech – znovusloženou rodinou. Podle posledních zjištění rozvodovost v České republice neroste, ustálila se na 44 %, dokonce meziročně klesá (v roce 2016 rozhodnutí o rozvodu 25 tisíc manželství, o 1,1 tisíce méně než v roce 2015). Jde o aktuální téma, neboť rozvod se z 58,9 % týkal rodin, kde žily nezletilé děti (ČSÚ, 2017). Roste počet sňatků, a to i druhotných sňatků rozvedených jedinců. Relativně vysoká rozvodovost je spjatá s novými formami rodiny. Vedle rodin monoparentálních se setkáváme s tzv. znovusloženou rodinou (recomposed family; famille recomposée). V české literatuře někdy také označovanou složená, rekonstruovaná nebo doplněná rodina (Matějček, 1994).

Zabývat se tímto tématem v diplomové práci jsem se rozhodla především na základě osobních kontaktů s těmito rodinami v mém okolí. Nejen proces separace rodičů, který nové rodině předchází, ale i samotné její formování a další fungování s sebou pro dítě i ostatní členy nese mnohá úskalí, která mohou být velmi specifická. Přijde mi, že představuje i značný emoční stres pro všechny účastníky.

Druhým důvodem byl fakt, že v českém prostředí není téma znovusložených rodin příliš skloňované, na rozdíl od zahraničí. Chybí zde ucelený pohled na tuto problematiku. Například ve Francii se jedná o problematiku mnohem aktuálnější, jak ve veřejném, tak odborném prostoru. I proto je velká část literatury, z níž vycházím, frankofonní.

Literárně-teoretická část práce představí instituci znovusložené rodiny s odkazem na obecný vývoj rodiny a na oblasti, které rodinu charakterizují. Tyto kapitoly lépe nastíní změny ve společnosti vedoucí k rostoucímu počtu těchto rodin. Popíše i změny v české společnosti. Dále se bude zabývat vymezením znovusložené rodin a popsáním základních vztahů, které v ní dítě zažívá a které mohou působit na jeho vývoj.

Na teoretickou část naváže část empirickou, která představí výzkumný projekt a jeho realizaci. Cílem výzkumu je blíže představit a ukázat pestrost znovusložených rodin. Dále také upozornit na úskalí a ukázat oblasti, které v literatuře bývají považovány za problematické ve vztahu k vývoji dítěte. Výzkum bude realizován rozhovory s odborníky pracujícími s dětmi či rodinami.

1 Rodina

1.1 Definice rodiny

Rodina, **sociální skupina**, která dává dětem oporu, bezpečí, nasycení, aby jednou mohly rozepnout křídla a rozletět se sama za sebe vstříc dospělosti a životu ve společnosti, ve vztazích. Matějček (2017, s. 15) rodinu přirovnává k „*přístavu jistoty*“, zdůrazňuje tak potřebu stálosti a vřelosti prostředí, které jsou důležité pro vývoj dítěte a nabízejí možnost i přes objevování dalek se do „*přístavu*“ vracet.

Definice rodiny bývá často problematická a nejednoznačná, tím spíš dnes, kdy si můžeme s narůstajícím počtem různých forem rodinného soužití znovu klást otázku: co je rodina, co za rodinu budeme považovat? I přes větší různorodost rodinných soužití, je soužití v biologické rodině stále nejčastější variantou. Úhrnná rozvodovost je 45%, kdy nadpoloviční většina rozvodů se týká rodin s neplnoletými dětmi. Dále roste druhotná sňatečnost. Můžeme tedy odhadovat, že počet znovusložených rodin se zvyšuje (ČSÚ, 2017).

Rodina může být definována z různých hledisek: dle vědní disciplíny, dle různých oblastí téže vědy, dle myšlenkových proudů a přístupů, dle aspektů rodiny (funkce, procesy, struktura...), dle přístupu k jejímu zkoumání (Šulová, 1998; Widmer, 2010).

Velký psychologický slovník (Hartl Hartlová, 2010, s. 504) definuje rodinu jako „*společenskou skupinu spojenou manželstvím nebo pokrevními vztahy, odpovědností a vzájemnou pomocí*“. Tato definice, jak bude pojednáno níže, je pro dnešní dobu možná již nedostatečná a nepřesná. Jak uvidíme, rodina prošla vývojem, dnes nemusí být spojená pouze pokrevně. Do popředí se dostává spíš odpovědnost jednoho za druhého a případně jakési subjektivní citové pouto, na kterém bývají vztahy zakládány.

Rodinu můžeme chápat také jako socializační činitel, který začleňuje člověka do společnosti s jejím kulturně-společenskými charakteristikami a požadavky. Skrze složky socio-kulturního systému, kterými jsou složka hodnotově-normativní, mezilidsky vztahová, rezultativní a osobnostní, se dítě postupně stává osobností, která je součástí společnosti, v níž žije a pomáhá ji utvářet (Helus, 1973; de Singly, 1999, Šulová, 2010).

Langmeier a Krejčířová (1998) zdůrazňují, že napříč kulturami, se jedná o základní společenskou jednotku, a to ve formě manželů (dnes často partnerů bez manželského svazku) s přímým/i potomkem/ky. Narozením potomka se z manželství stane rodina a nese s sebou pocity pozitivní – uspokojení potřeby reprodukce, mít o koho pečovat, ochranný postoj dávající nový smysl životu. Nese s sebou ale i mnohé požadavky, které se mohou ukázat jako zatěžující – přizpůsobení denního rozvrhu, starosti, únava spojená s nepřetržitou péčí o potomka, dočasné upozadění vlastních zájmů atd. V neposlední řadě souvisí s přijetím rodičovských rolí. Právě proto, že jsou spojené jak s pozitivními pocity, tak zmíněnými požadavky, vyžaduje jejich přijetí určitou (vývojovou) zralost a připravenost partnerů. Role rodičů ženě a muži zůstávají, i přes možné neshody, či dokonce rozvod manželství. S titulem publikace Matějčka a Dytrycha (1992) můžeme říci: „*Přestali jste být manželi, zůstáváte rodiči.*“ Jak uvidíme níže, tento apel je jedním z motivů prostupujících celou problematikou znovusložených rodin ve formě požadavku komunikaci mezi rodiči i přes rozvod či pluralitního rodičovství.

V rámci studií je, zdá se, třeba upustit od definice rodiny na základě sdílené domácnosti. Je stále možné považovat za rodinu ty, co spolu žijí pod jednou střechou? A děti žijící po rozvodu rodičů ve dvou domácnostech? Thèryová (1987) zdůrazňuje, že dítě rozvodem rodičů vlastně získává dva domovy a je třeba na ně oba brát ohled. V reakci vznikl koncept „entourage“, tedy jakýsi rodinný okruh, do kterého mohli být zahrnuti i členi nesdílející stejnou domácnost (Bonvalet & Lélivevre, 1995). Manželé Sauzèdovi (2007) vyzdvihují možnosti genogramu, ve kterém jedinec dobře vidí svou pozici v rámci komplexního rodinného systému. Widmer (Widmer, 1999; Widmer & La Farga, 2000; Widmer, 2006), vědom si limitů současného pojmání rodiny, vyvíjí Family Network Method (Metodu rodinných sítí). Ta by měla pomoci zachytit právě komplexitu znovusložených rodin. Další přístup, jak zachytit a popsat rodinu představuje Reiss (1981) jako tzv. rodinný příběh. Le Bourdaisová, Lapierre-Adamcyková a Heintz-Martinová (2015) popisují změnu pojetí rodiny na základě sdílené domácnosti v kanadském prostředí a obtíže, které s sebou přináší.

V diplomové práci bych se ráda opírala o definici Plaňavy (2000, s. 74):

Rodinu lze z hlediska jejího fungování pojmout jako strukturovaný celek (systém), jehož smyslem, účelem i náplní je utvářet relativně bezpečný, stabilní prostor a prostředí pro sdílení, reprodukci a produkci života lidí.“

Tato definice se mi zdá dostatečně obecná, aby dokázala pojmut i alternativní formy soužití, a přesto vystihuje důležité cíle rodinného soužití. Navíc zmíněním struktury koresponduje s tématem znovusložené rodiny.

Plaňava (2000, s. 74) dále vymezuje rodinu čtyřmi základními komponentami a dvěma procesy, které zde budu citovat, neboť se prolínají i ostatními částmi práce. Vzájemně na sebe reagují, jsou propojené. Jedná se o tyto:

- Struktura rodiny,
- intimita,
- osobní autonomie,
- hodnoty a postoje,
- dynamika rodiny,
- komunikace v rodině.

1.2 Změny ve společnosti a jejich dopad na rodinu

Dvacáté století bylo napříč různými státy protknuo vysokým počtem rozvodů a nízkou sňatečností. Trend být "singles" byl (a je) upevňován. Mohlo by se zdát, že instituce rodiny zaniká, je v krizi. Thèryová (2001; 2011) ale mluví o opaku – krize neznamena zánik, ale proměnu. Rodina je pulzující, žijící, nezaniká, pouze se mění. Ve svých hranicích, struktuře, znásobujíc typy sourozenectví a partnerství. To, co bylo dříve ospravedlnitelné jednou normou, je nyní ospravedlnitelné více normami (Rapoport, 1982 *podle* Katrňák, 2011).

Západní společnost zaznamenala několik stádií vývoje rodiny. Tradiční rodina, ve středověku se proměňující do rodiny moderní, až po tzv. současný model rodiny, někdy též nazývaný postmoderní. Hybatele těchto změn můžeme vidět například i v jiném pohledu na dítě a na jeho práva, ústupu matriarchálního a následně i patriarchálního modelu, demokratizaci společnosti či vlivům feministického hnutí (Šulová, Fait & Weiss, 2011).

Sociolog de Singly (1999) navazuje na přednášku Durkheima o proměnách rodiny 19. století a rozvíjí ji do její podoby ve stoletím 20. Domnívá se, že dnes nedochází k výrazné změně od Durkheimovské „famille conjugale“, čili nukleární, partnerské rodiny. Spíše se, podle něj, stále zvýrazňují určité její charakteristiky. Do popředí se dostává důraz na citové vztahy členů rodiny (vztahová rodina), namísto biologických vazeb. Dále individualismus a silná

potřeba autonomie (tzv. rodinný individualismus) a osobního štěstí ve vztahu. Spokojenost rodiny není hodnocena toliko z pohledu celku a jeho prospívání, jako spíš ze subjektivního uspokojení jednotlivců. Vytváření jakési rodinné identity pod společným „my“ je upozaděováno před „já“ jednotlivých členů.

Lazartiques (2001; 2007; 2011), dětský neuropsychiatr zabývající se tím, jak změny ve společnosti ovlivňují vývoj dítěte, si klade otázku, zda pod vlivem proměn rodiny, vztahů a životních hodnot nevzniká postupně jakési „nové dítě“ spolu s novými patologiemi. Mluví přímo o změnách bazální osobnosti, která je více narcistní. Zmíněný individualismus je upevňován i tím, že pozice rodiče a dítěte se dostala na stejnou úroveň. Rozhodování rodiny se děje na základě konsenzu, a ne pouze následování autority. Vedle faktorů, které zmiňuje de Singly, vyzdvihuje Lazartiques i vliv konzumní společnosti a přeceňování materiálních statků, stejně jako změny ve vnímání času. Původní zaměření, směřování k budoucnosti, v návaznosti na zkušenosti minulosti, se mění na „pouhý“ prožitek přítomnosti. Teď a tady chci být spokojený, úspěšný, bohatý atp.

Stále víc do rodiny zasahuje stát. Dvoukariérová manželství přenechávají výchovu dítěte nejružnějším institucím – profesionální pečovatelé, školky, školy, internátní školy. Ubývá společných aktivit, které přispívají k soudržnosti skupiny (Šulová, Fait & Weiss, 2011). Kontrolu rodiny státem vnímá de Singly (1999) v ochraně nejslabších právně i sociálně, ekonomické podpoře (do jisté míry zastupuje materiální funkci rodiny), institucionalizované péči a výchově či zacílení na lidské zdroje. Stát do jisté míry posuzuje, zda rodina skýtá dobré prostředí pro vývoj potomka, zda plní všechny náležitosti, rodičovské povinnosti (povinná školní docházka, naplňování základních životních potřeb...) apod.

Protože materiální zabezpečení na sebe zčásti bere stát, dostává se do popředí vztahová složka rodiny a spokojenost jedince s ní. Partneri na sobě již nejsou materiálně závislí, pokud nenachází ve vztahu uspokojení (subjektivně), jsou oprávněni vztah opustit rozvodem nebo rozchodem. Trvalost vztahu již není hlavní kritériem a cílem úspěšného vztahu: "*tvrdíme, že rozhodujícím faktorem je spíše atmosféra (klíma) v rodině. V současných rodinách je totiž trvalost rodinného seskupení daleko menší hodnotou než kvalita interpersonálních vztahů,*" píše de Singly (1999, s. 48).

Tento poznatek souvisí i s tím, na co poukazuje Šulová (1998) v souvislosti s vysokou rozvodovostí. A to na zvýšenou celospolečenskou toleranci vůči rozvodům či nedostatek protirozvodových bariér. Osobně vnímám jako zásadní vliv aktuální celospolečenské debaty o tom, co vlastně považujeme, popř. budeme považovat za rodinu? Pod otázkami o homoparentálních rodinách, možnostech umělého oplodnění, pronájmu dělohy, transgenderové a genderové problematice se téma rozvodů či jejich prevence jaksi ztrácí, působí snad až podřadně.

1.3 Motivace k rodičovství

Proměňuje se i motivace k rodičovství. Věk prvorodičů se zvyšuje, snižuje se počet dětí a zlepšují se možnosti asistované reprodukce. Dostáváme se do situace, kdy dítě je „na přání“, vytoužené, naplánované (*du désir*). Mateřství se odkládá až do doby, kdy na něj máme ekonomicky a kdy jsme si již dostatečně užili toho, co společnost nabízí. Dnes máme možnost mít dítě i ve vysokém věku rodičů, s minimálním rizikem úmrtí, dítě plánované a jedinečné. Pro některé rodiče se stává další metou v cestě za úspěchem (úspěch v práci, úspěch v rodině). Je jejich vizitkou, tedy musí být dokonalé, musí mít vše, co žádá (Máslová, 2011; Lazartigues, 2007).

Dítě je stále potvrzením vztahu – rodí se z lásky dvou lidí. Platí to i pro znovusložené rodiny, kdy dítě narozené do této rodiny je definitivním stvrzením jejího vzniku (Sauzède-Lagarde & Sauzède, 2007). Někteří rodiče se dobrovolně rozhodnou děti nemít. Do jisté míry je takové rozhodnutí ovlivněno i snadnou a dostupnou antikoncepcí či možnostmi realizace ženy v jiné než pouze mateřské roli (Možný, 2011).

1.3.1 Změny v pojetí lásky

Určitý vliv můžeme vidět i v pojetí lásky. Láska se stává jedním z ústředních témat 20. století. Jedná se ale spíš o romantickou, idylickou lásku. Synonymum štěstí, radosti, sexuálního uspokojení, fyzické přitažlivosti, méně již závazku, odpírání si něčeho či zralého vztahu, který se proměňuje spolu s vyžíváním partnerů a staví na jiných hodnotách, než je fyzická přitažlivost, zamilovanost (Možný, 2011).

1.3.2 Změny ve vnímání času

Zatímco dříve bylo nutné z hlediska prospívání rodiny, společného "my", myslet do budoucnosti, dnes spolu s tendencí upřednostňovat momentální osobní blaho a úspěch, klademe důraz především na přítomnost. Teď a nyní musíme být úspěšní v práci, v osobním životě, v koníčcích. Prostředí nadbytku, tlak na spotřební chování a rozmach sociálních sítí tuto tendenci ještě umocňují, stejně jako podporují vzájemné srovnávání či změny v komunikaci. Vše je možné mít okamžitě a kdykoliv, na každého je kladen požadavek být stále dostupný, být „online“, teď a tady. Jako bychom se vraceli k onomu ranému cyklu: potřeba, touha a její (okamžitě) uspokojení (Lazartigues, 2003; 2007; Masáková, 2011).

Rovina času je zajímavá také z hlediska toho, jakou roli hraje ve znovusložených rodinách. Je důležité si uvědomit, že vztah dospělého rodiče s expartnerem/kou je v jeho očích minulostí. V očích dítěte je ale tato "ex" postava stále přítomná, a to stále v roli rodiče. Cítíme zde proto určitý rozpor v prožívání dítěte a rodiče, v míře důležitosti, kterou osobě přikládá.

1.3.3 Nové technologie a sociální/masová média

Již jsem zmínila rozmach sociálních sítí, který byl umožněn především vývojem nových technologií. Dnes nejen televize, ale i tablety, ipody, chytré telefony jsou přirozenou součástí domácnosti, dokonce je máme stále při sobě. Často jsou prvním způsobem, jak dítě zabavit. S rostoucí dostupností internetu se nepřipojujeme, ale jsme téměř stále online. Rozsáhlá studie Digital Diaries společnosti AVG ukázala, že stále větší procento dětí (v roce 2014 to bylo 57%, dá se tedy za poslední 4 roky očekávat další nárůst) již ve velmi útlém věku (3-5 let) ví, jak takový přístroj ovládat, dokáže si na něm zahrát hru či ovládat nějakou aplikaci. Na druhou stranu tyto děti selhávají v motorických dovednostech běžných pro toto období, jako je zavázání tkaničky, jízda na koloběžce (2014b).

Domnívám se, že se zde promítá i fakt ubývání společného času dítěte s rodičem při běžných každodenních aktivitách. Pro osvojení zavazování tkaničky je potřeba více přítomnosti rodiče, než pro klikání na barevné obrázky ve hře na tabletu. Novější studie AVG Technologies z roku 2015 na to poukazuje – s jednou třetinou dotázaných dětí, podle slov těchto dětí, tráví rodiče stejně nebo dokonce méně času, než který stráví na svém telefonu. Polovina dotázaných si myslela, že jejich rodiče kontrolují přístroje až příliš často (2015).

Důležitým zjištěním je také to, že dítě se stává součástí sociálních sítí de facto ještě před narozením. Sdílení fotek s těhotenským bříškem, novorozeňat a vývojových pokroků dětí je velmi populární. Podle studie 81 % matek přiznalo, že nahrály fotku svého dítěte na internet, 30 % z nich již v prenatalním stádiu (2014b). Digitální identita dítěte tak vlastně vzniká již před jeho narozením. Pokud pomyslíme na rizika spojená s internetem, je takové chování alarmující.

Rodičovství se stává sdíleným online (tzv. sharenting) (Brosh, 2015). Zpětně je tím pak ovlivňováno, například naši tendencí se srovnávat s ostatními na základě tohoto sdílení. To ale může být vytržené z kontextu reality, zachycuje pouze některé (idylické) momenty rodičovství, ideálně nastavené, nasvícené. Nepodařený obrázek se dá smazat, v reálném životě se však nepovedená věc jen tak odstranit nedá.

Informace (i odborné) o tom, jak být správným rodičem jsou snadno dostupné – články v novinách, časopisy, knihy, youtube kanály. Pod přívalem informací se zdá, že by tzv. přirozené, intuitivní rodičovství, o kterém hovořili Papoušek a Papoušková (1987), mohlo být zapomenuto. V každém případě tato média na rodičovství působí – šířením informací jednak vzdělávají, pomáhají rozpoznat určité zákonitosti, poradit, ale přinášejí také chaos, protichůdnost a neosobní rady vytržené z kontextu (Simpson, 1997).

Sociální sítě (a nové technologie obecně – aplikace, hry) jsou spojené s virtuální realitou. Pokud trávíme hodně času v jejím prostoru, začne se pro nás rozdílnost ve vnímání virtuálního a reálného světa stírat (AVG Technologies, 2014a). Pomocí sociálních sítí jsou navazovány a udržovány naše vztahy. To pozměňuje i vnímání blízkosti – někdo, kdo je nám fyzicky vzdálený, může „virtuálně“ zůstat velmi blízkým (Lazartigues, 2007).

Lazartigues (2007) se domnívá, že stále zvyšující se počet hodin, které děti tráví před obrazovkami a nižšímu věku, ve kterém se s nimi dostávají do kontaktu, souvisí i s větším vlivem těchto médií na utváření reprezentace světa. (Masová) média se stávají vedle, rodičů a školy, významným socializačním činitelem. Předkládají dítěti hodnotové vzory, modely chování, modely navazování vztahů atd. Velmi snadno dítě již v útlém věku přichází do kontaktu s pornografií (dostupnou na internetu), nevhodnou reklamou či televizními seriály.

1.3.4 Proměny rodičovských rolí ve společnosti

Z hlediska rodičovských rolí zaznamenáváme také určitý posun. Jednak jde o posun vnímání v rámci společenských změn. Dále se na jejich proměny díváme v závislosti na změně rodinné struktury vlivem rozvodu.

Původně byly rodičovské role vnímány komplementárně se silným základem v tradičních genderových rozdílech (matka – pečovatelka o dítě, otec – zajišťuje chod a materiální zabezpečení). Od poloviny dvacátého století se situace, vlivem společenských změn a tlaku hnutí pro emancipaci žen či genderovou rovnost, mění a objevují se snahy o větší rovnocennost mezi mateřskou a otcovskou rolí. U nás tyto změny probíhají pomaleji než v jiných evropských zemích, jak dokazuje např. relativně nedávné zavedení rodičovské dovolené, na kterou může místo matky nastoupit otec dítěte (od r. 2001).

V České republice je běžnější názor o odlišnosti rodičovských rolí, a to především v raném vývoji dítěte. Vlivem většího počtu rozpadů rodin a častějšího svěření dítěte do péče matky, nastává situace, kdy otcovská role bývá upozadována. Až v poslední době začíná být zpochybňován trend svěřování dítěte do péče matky s argumenty, že jediné ona je vybavená, resp. potřebnější pro péči o dítě. Západní společnost se na tuto situaci snaží reagovat přístupem rovnocenného rodičovství. Cituji Nešporovou (2012, s. 460), která k tomu v kontextu české společnosti píše:

„V realitě je toto rovnocenné rodičovství stále poněkud limitované, i když se jej některé sociální politiky snaží vyzdvihovat a podporovat. Snad nejvýraznější takovou shora nabídnutou možností je zavedení institutu tzv. rodičovské dovolené namísto dovolené mateřské. Už samotný termín „rodičovská dovolená“ značí snahu o zrovnoprávnění obou rodičů ve vztahu k dítěti a vyrovnání možnosti o něj pečovat od jeho raného věku. Vychází z předpokladu, že oba rodiče jsou schopni o dítě rovnocenně pečovat prakticky od narození.“

Přestože by toto zrovnoprávnění mohlo být do jisté míry pomocí pro porozvodovou situaci, například vyrovnáním podílu svěření dítěte do péče matky a otce, je nutné zvažovat i názory některých psychologů. Tito odborníci upozorňují na biologickou připravenost ženy pro mateřskou roli a její těžkou zastupitelnost, alespoň v určitých fázích vývoje dítěte. Domnívám se, že mateřská a otcovská role by měly být rovnocenné ve své specifičnosti. Otcovská role je totiž také důležitá, ať už nepřímo přes působení na partnerku-matku dítěte, tak přímo pro např. řečový vývoj (Pancsofar & Vernon-Feagans, 2006), podporu explorační, motorického vývoje či

socializaci dítěte, vytváření sexuální identity aj., a to právě tím, že se k dítěti vztahuje odlišně než matka, jinak s ním komunikuje apod. (viz literatura – Le Camus, 2000; Lamb, 2004; Pancsofar & Vernon-Feagans, 2006).

Vyvstávají otázky po tom, jakou roli zastupuje v systému rodiny nevlastní rodič. Kdo plní více rodičovské povinnosti, ten, kdo vezme děti o víkendy na výlet, přispívá na ně vyměřené poplatky, nebo ten, co s nimi žije u jejich matky, sdílí se s nimi, píše úkoly, přispívá na chod domácnosti? Nabízí se jako vhodné řešení koncept tzv. pluralitního rodičovství, o kterém bude popsáno níže. O dítě má zodpovědnost starat se, resp. rodičovská práva a povinnosti sdílí více rodičů, a to nejen ti biologičtí, ale i ti spojení citovou vazbou. Vedle úskalí, která tento koncept přináší v oblasti právní, je obtížné překonat i specifika vztahu rodič-dítě (Cadolle, 2007).

1.3.5 Funkce rodiny

Důležitou charakteristikou rodiny jsou také funkce, které napomáhají optimálnímu bio-psycho-sociálnímu vývoji dítěte a jeho začlenění do společnosti. Tradičně vyčleňujeme čtyři základní funkce rodiny. Spolu se společenskými změnami, jak byly nastíněny v předchozích kapitolách, se dnes stěžejními funkcemi rodiny stávají především zajistit bezpečné citově vřelé prostředí, pokud možno všem členům, a zprostředkovat dítěti „výbavu“ pro život ve společnosti (Matějček, 2017).

Považuji za nutné zmínit, že tyto funkce se skrze rodičovskou odpovědnost odrážejí i v zákoně č. 89/2012 Sb, § 858:

„Rodičovská odpovědnost zahrnuje povinnosti a práva rodičů, která spočívají v péči o dítě, zahrnující zejména péči o jeho zdraví, jeho tělesný, citový, rozumový a mravní vývoj, v ochraně dítěte, v udržování osobního styku s dítětem, v zajišťování jeho výchovy a vzdělání, v určení místa jeho bydliště, v jeho zastupování a spravování jeho jmění; vzniká narozením dítěte a zaniká, jakmile dítě nabude plné svéprávnosti.“

Vedle rodičovské odpovědnosti má rodič také vyživovací povinnost, ta není vázána na věk dítěte.

Čtyři základní funkce rodiny jsou (Langmeier & Krejčířová, 1998; Špaňhelová, 2011; Šulová, 1998; 2004 a další):

- socializačně-výchovná,
- ekonomická, materiální,
- vztahová, emocionální,
- reprodukční.

Reprodukční funkce bývá považována za jeden z nejobecnějších a uznávaných důvodů, proč zakládat rodinu. Nicméně dnes, s rozvojem výzkumu na poli genetiky a technologií, přestává pár opačného pohlaví hrát nezastupitelnou úlohu v procesu reprodukce. Založení rodiny ve společnosti přestává být jedinou možností, jak mít potomky. Vedle rodiny úplné biologické vznikají různé alternativy (dle Šulová, 1998, s. 325-326):

- Rodina vzniklá adopcí dětí nebo pěstounstvím.
- Rodina vzniklá složením potomků z rozvedených vztahů partnerů.
- Rodina vzniklá narozením potomka ve složené/znovusložené rodině, jejíž součástí mohou být i jeho polorodí sourozenci tj. děti z původních vztahů partnerů.
- Bezdětní manželé/partneři, kteří využijí k získání potomka
 - umělé oplodnění ženy
 - žena odnese cizí vajíčko (existují případy, kdy dárkyní je ženy dospělá dcera)
 - tzv. pronájem dělohy.
- Soužití partnerů, kteří jsou rozhodnuti nemít děti.
- Matka samoživitelka/svobodná matka resp. osaměle žijící rodič
 - od počátku se rozhodne dítě vychovávat sama, otce často o graviditě neinformuje.
 - po separaci původního páru nebo ovdovění matka/otec nenaváže nový vztah.
- Rodiče žijící bez vlastních dětí, tyto jim byly odebrány z důvodu zanedbání péče apod.
- Homosexuální dvojice pečující o dítě jednoho nebo obou z partnerů.
- Adopce homosexuálními páry aktuálně v ČR diskutované téma.

Mnohé z těchto alternativ jsou spojeny s etickými problémy a otázkami odkazujícími na komplikace, které mohou tyto alternativy pro jedince přinášet. Náplní této práce je věnovat se úskalím znovusložené rodiny, proto tyto etické problémy nebudu více rozebírat.

Přestože se může zdát, že v dnešní době není **materiálně-ekonomická funkce** pro fungování rodin tak důležitá jako v minulých dobách, má své místo. Rodiče mají ze zákona vyživovací povinnost ke svým potomkům a to do doby, než se tito dokáží uživit sami. Zákon neudává žádnou konkrétní věkovou hranici. V případě rozvodu manželství jsou poměry týkající se dětí, a tím i vyživovací povinnost, prvním, co je třeba vyřešit. Možností je dohoda rodičů schválená soudem, nebo stanovení výše výživného soudem. Ta je vyměřována na základě příjmů rodiče, jeho dalších vyživovacích povinností, zdravotního stavu. Zároveň se odvíjí od majtkových poměrů a odůvodněných potřeb dítěte. Výše se tak např. může měnit s věkem dítěte nebo jeho potřebami – školák potřebuje jiné zajištění než kojeneček (Zákon o rodině č. 89/2012 Sb.). Bohužel ne vždy je dohoda jednoduchá, tzv. alimenty se stávají třetí plochou, prostorem pro další dohady mezi rodiči, resp. pro přetrvávání konfliktu i po rozvodu (Špaňhelová, 2011).

Neshody se objevují, i pokud rodič chce přispět na potřeby dítěte tím, že mu věc koupí. Vlastní rodiče se někdy snaží materiální hojností nahradit nebo doplnit mezery v afektivní oblasti. Nevlastní pak naopak „koupit si“ přízeň nevlastního potomka. Sami děti nevnímají toto znásobení materiálních statků jako protiváhu k citovým strádáním (Sellenet & Paque, 2015). Autorky, které provedly analýzu francouzské dětské literatury s tématem rozvodu, si kladou otázku: opravdu chceme děti vést k upřednostnění materiálních výhod před vztahy (Sellenet & Paque, 2015)?

Emocionální-vztahová funkce je dnes považována za jednu z nejdůležitějších funkcí rodiny. Zprostředkovává dítěti zázemí. Skrze bezpodmínečné přijetí, emoční oporu a pozornost buduje v dítěti pocit bazální jistoty a důvěry ve svět (Erickson, 2015; Vágnerová, 2012). Vzhledem k úzkému propojení mezi emoční a kognitivní oblastí mozku, ovlivňuje emocionální vývoj i vývoj kognice – může jej podporovat nebo blokovat. Kognitivní úsudek pak zase může pomoci emoce regulovat apod. (Vágnerová, 2012).

Rodiče významně podporují emocionální vývoj dítěte. Jednak psycho-fyziologickým vyladěním se na dítě již v prenatálním období. „Jen“ pozorností, kterou dítěti, téměř nepřetržitě, věnují. Reagují na potřeby dítěte, a zároveň v raném vývoji nabízejí dítěti podněty a oceňují jeho reakce. Dále se jedná především o momenty tzv. sdílené pozornosti, které souvisí s rozvojem komunikace. Attachment, neboli vazba vytvářející se mezi dítětem a pečující osobou, je předpokladem optimálního socio-emocionálního vývoje a předurčuje chování jedince ve vztazích. A to pokud je tzv. jistá. Ainsworthová pomocí metody Strange situation

pojmenovala několik typů vazby: jistá, nejistá – vyhýbavá, nejistá – ambivalentní (Vágnerová, 2012).

Rodina je vůbec první sociální skupina, se kterou dítě přichází do kontaktu, proto zastává i **socializačně-výchovnou funkci**. Dítě se v ní postupně učí navazovat vztahy, vyjednávat. Přijímá skrze rodinu základní kulturní a hodnotové vzorce společnosti. Učí se komunikaci a jazyku dané společnosti. Jsou to rodiče, kdo mu dávají základy společenského chování a etiky (Langmeier & Krejčířová, 1998; Šulová, 2010).

1.4 Rodina v České republice

Katrňák (2011, s. 15) popisuje proměny v České republice následujícím textem, cituji:

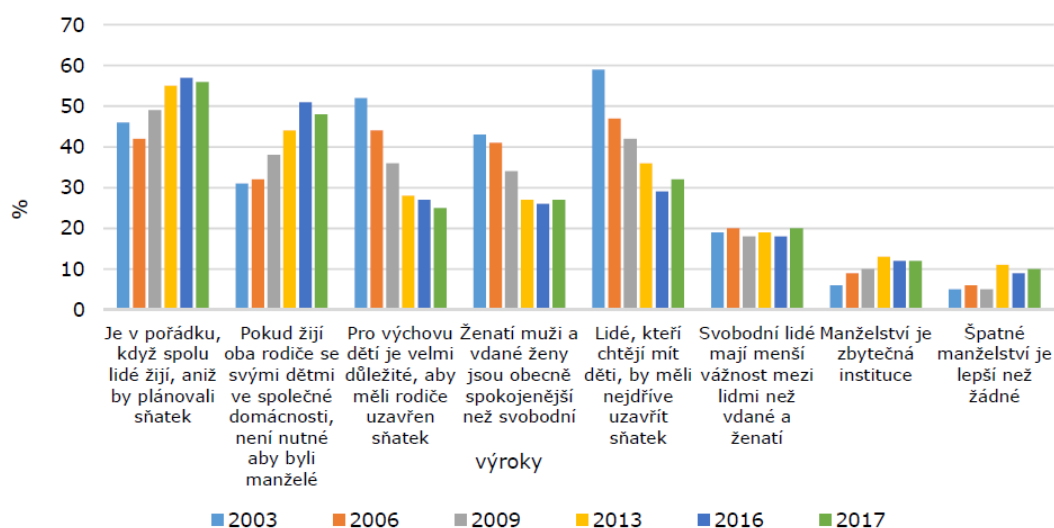
„V průběhu uplynulých 20 let prošla česká společnost výraznými politickými, ekonomickými a sociálními změnami. V politickém systému dominují demokratické principy, ekonomickou směnu reguluje trh, lidé mohou cestovat, vzdělávat se, realizovat svoje představy v zaměstnání, podnikat. Odvrácenou stranou těchto změn je proměna demografického chování populace. Klesá sňatečnost a porodnost, zvyšuje se podíl dětí narozených mimo manželství a stoupá rozvodovost. To se promítá do podoby současné české rodiny.“

Stejně jako tomu bylo v západní společnosti, mění se od r. 1989 i česká společnost ve svých postojích k rodičovství a rodině, a tím i česká rodina. Některé změny jsou specifické. Ráda bych je zde stručně shrnula.

1.4.1 Postoje k hodnotě rodiny a manželství

Podle Zprávy o rodině Výzkumného ústavu Ministerstva práce a sociálních věcí (Kuchařová et al., 2017) v České republice aktuálně pokračují trendy nastavené po roce 1989. Život v rodině je pro lidi stále vysokou hodnotou, zjistilo Centrum veřejného mínění (92% dotázaných v r. 2014, CVVM, 2014; 2017). Přestože hodnota spokojeného života v rodině je pro Čechy jednou z hlavních, porodnost je nízká. Zvyšuje se tolerance k rozvodům a jiným formám (rodinného) soužití. Například až jedna polovina respondentů se přiklání k názoru, že jeden rodič může dítě vychovávat stejně dobře jako dva. Mladí vnímají manželství jako zastaralou instituci, a to především ve vztahu k její základní funkci – k výchově dětí. Za výhody manželství jsou považovány hlavně ty povahy ekonomické (CVVM, 2017). Vývoj těchto názorů zachycuje následující graf č. 1 (CVVM, 2017 podle Kuchařová et al., 2017, s. 20).

Graf č. 1.1 Vývoj názorů na manželství a partnerství, roky 2003-2017 - souhlas s výroky o partnerství a rodičovství (%)

1.4.2 Sňatečnost, nesezdaná soužití, porodnost

Sňatečnost je nízká, nicméně s oscilující intenzitou (v roce 2015 dosáhla maxima za posledních 7 let, tj. 48 tis. sňatků). Sňatek dvou svobodných snoubenců činí 68% z celkového počtu sňatků (ČSÚ, 2016). Počet uzavřených manželství je ovlivněn i mírným meziročním nárůstem druhých (a dalších) manželství. Dnes je přibližně každá čtvrtá nevěsta a každý čtvrtý ženich rozvedená/ý nebo ovdovělá/ý. Průměrná doba od rozvodu k druhému manželství činila v r. 2015 přibližně 8 let u mužů i žen (ČSÚ, 2016). Zatímco v dřívější době bylo častější uzavírání druhotného svazku po ovdovění, nyní je to rozvod či rozchod, co předchází druhému manželství, popř. znovuskládání rodiny s novým partnerem (Cadolle, 2007; Možný, 2011).

Významným fenoménem jsou nesezdaná soužití označovaná jako faktická manželství. Bohužel jsou v českých statistikách, resp. jejich vývoj, jen těžce zachytitelná. Za zdroj informací nám může sloužit Sčítání lidí, domů a bytů z r. 2011 (Höhne, Kuchařová & Palonciová, 2016). Zde se dozvídáme, že jich významně přibývá (více jak 100% nárůst). Častěji se jedná o model rozvedená žena a svobodný muž (ČSÚ, 2014).

Víme, že až jedna třetina dětí se rodí do nesezdaných soužití (Bartošová & Slepíčková, 2009). Téměř každé druhé manželství je rozvedeno a roste počet druhotných partnerství, resp. faktických manželství. Dá se tedy předpokládat, že určitý podíl znovusložených rodin tvoří i nesezdané páry s dětmi z předchozích vztahů. Tyto páry jsou demograficky těžce sledovatelné, mj. proto, že rozchod druha a družky není zaznamenáván žádnou institucí, nevzniká společné jmění, ani vzájemná vyživovací povinnost jako je tomu v případě manželství (Bartošová & Slepíčková, 2009; Kuchařová et al., 2017). Tento trend může být ovlivněn i finančními aspekty tohoto uspořádání. Partnerům nevzniká vyživovací povinnost, matka jako samoživitelka má právo čerpat sociální podporu apod. V některých případech dochází ke zneužívání těchto podpor (Možný, 2011).

Rodičovství i sňatek se i u nás odkládá na pozdější dobu (kvůli kariéře, studiu, finančnímu zajištění, nedostupnosti bydlení, cestování). Požadavek mladých na intimní vztah a trvalé partnerství ztrácí vědomí propojenosti s jeho přirozenými možnými důsledky (jako je např. těhotenství). Důležitou roli zde hrají antikoncepční pomůcky a značné rozšíření hormonální antikoncepce. Tyto vlivy do jisté míry působí na výběr partnera či odkládání rodičovství do pozdějšího věku (Klapilová, Konečná, Weiss & Havlíček, 2012; Šulová, Fait & Weiss, 2011).

Je zajímavé, že rodina je stále vnímána jako intimní jednotka (a to i v prostředí systému širší rodiny – silné vymezení nukleární rodiny vůči prarodičům, uzavřenost domácností). Zároveň je ale narušená její soudržnost touhou po individuálním štěstí jejích členů, prosazováním individualizovaných životních drah a omezením společně tráveného času (Kuchařová et al., 2017; Šulová, Fait & Weiss, 2011). Stává se z toho tedy jakýsi začarovaný kruh, kdy „*nestabilita rodiny je důsledkem i příčinou oslabování rodinných pout*“ (Kuchařová et al., 2017, s. 21). Individualizované životní dráhy narušují rodinná pouta, čas, který jsou členové rodiny spolu ochotni trávit, co jsou pro druhé ochotni udělat, co si odepřít pro blaho skupiny. Vzniká nestabilita a ta dále zapřičiňuje, že je obtížnější najít zázemí či společný čas a rodinná pouta dál budovat.

1.4.3 Rozvodovost

Od r. 2002 se v České republice pohybuje úhrnná rozvodovost s výkyvy mezi 47 – 50% (ČSÚ, 2016; Kuchařová et al., 2017). Nyní se ustálila, nicméně takový jev se dá vysvětlit i vlivem menšího počtu uzavřených manželství (Kuchařová et al., 2017; Možný, 2011).

Tolerance k rozvodům mezi českými občany roste. Podle výzkumu CVVM (2017) nadpoloviční většina dotázaných schvaluje rozvod, pokud je rodina, resp. vztah nefunkční. Lidé jsou ve svých názorech ovlivněni především zkušeností – osobní či osoby z jejich okolí: *„jde o jakýsi začarovaný kruh, kdy díky obecné toleranci se manželství rozvádějí, a díky rozvodům je tato tolerance vysoká,*“ usuzuje Kuchařová s kolegy (2017, s. 45).

Nejčastěji udávaným důvodem k rozvodu je rozdílnost povah. To by mohlo nasvědčovat výše zmíněným změnám hodnot směrem k vyzdvihování individualismu a hédonismu (osobní subjektivní štěstí) jako kritéria pro setrvání či odejití ze svazku (Katrňák, 2011). Trefně to shrnuje sociolog de Singly v tom smyslu, že dnes nejde o spokojenost v manželství, ale s manželstvím (de Singly, 1991).

Rozdílnost povah, toliko považována za patřičný důvod k rozvodu, může naopak být ku prospěchu vztahu, nabízí manželům možnost komplementarity. Pojem je nicméně dost široký na to, aby mohl zahrnout různé aspekty nefunkčního soužití spějícímu k rozvodu. Téměř 50% rozvodovost v České republice má však zajisté i další obecnější důvody související s historickým vývojem atd. Období totality, panující na našem území, bylo obdobím určité nesvobody. Zadruhé s sebou neslo mnohé nevýhody pro nesezdané – např. skrze bytovou politiku apod. Porevoluční nabytí svobody tak mohlo ovlivnit neuzavírání manželství a vyšší rozvodovost. Navíc v minulém režimu se silnou propopulační politikou se *„pod společenským tlakem vdávaly a ženili i ty a ti, jimž chyběly pro manželský život základní předpoklady“* (Možný, 2011, s. 213). Takové propopulační kroky byly následovány vlnou zvyšující se rozvodovosti. Narušila se, skrze znárodňování apod., také dříve podstatná hodnota rodinného dědictví, soudržnost rodiny i z toho důvodu ztrácela na významu (Možný, 2011).

Možný (2011) vysvětluje změnami v rodinné politice i ustálení, resp. snižování rozvodovosti v posledních letech. Pokud se rozvod stal dostupný a opuštění a rozvedení jedinci dokáží ve společnosti žít a neznamena to pro ně výraznější hmotnou nouzi, ztrácí na významu uzavírání sňatků. A méně sňatků znamená také méně těch rozvedených. Prorozvodou politikou je pak i ta, která „*daňově a jinak podporuje neprovdané matky, zvýhodňuje strategii na nesezdané soužití*“ (s. 214).

Dalším faktorem může být i ateismus. Naše země je považována za jednu z nejateističtějších. Křesťanské hodnoty rodiny, trvalého manželství, věrnosti, důraz kladený na „*Nebudeš dychtit po domě svého bližního. Nebudeš dychtit po ženě svého bližního ani po jeho otroku ani po jeho otrokyni ani po jeho býku ani po jeho oslu, vůbec po ničem, co patří tvému bližnímu.*“ (Bible, 2008, Ex 20, v. 17) se v kontextu ateistické společnosti vytrácí. Chybět může i jakási příprava na manželství, která je u církevních svazků běžná.

Tato myšlenka mě vede k úvahám ohledně informovanosti o manželském soužití vůbec. Jako zásadní vidím kvalitnější přístup k rodinné a sexuální výchově na školách. Navzdory snahám o zefektivnění a větší otevřenosti v rámci těchto předmětů, se tak často neděje. Učitele nevědí, jak o citlivých tématech mluvit, necítí se dobře, když mají reagovat na otázky studentů. Mladí tak neznají určité již popsané fáze vývoje vztahu, např. přirozené období krizí, neučí se je rozpoznávat a konflikt tak řeší až při jeho eskalaci.

Obsahem této práce není téma rozvodového chování, v tomto krátkém výtahu některých důvodů se může ztrácet komplexita celé problematiky. Proto k tématu odkazuji na publikace Možného (1999; 2002; 2011) či Rabušice (2001) a Rabušice a Kocourkové (2006).

Cochemská praxe

Bohužel byl v posledních letech zaznamenán nárůst komplikovaných rozvodů, kdy rodiče nejsou schopni dojít k dohodě. Dochází k protrahování rozvodového řízení, bojům mezi rodiči, kterých je dítě svědkem, ne-li (nedobrovolným) prostředníkem (Kuchařová et al., 2017). Takové vleklé spory bývají pro dítě traumatizující. Spolu s autory se domnívám, že v českém prostředí je zásadní nedostatek vhodné (odborné) péče pro všechny aktéry řízení. Oceňovaným přístupem, který by mohl v tomto směru něco změnit je tzv. Cochemská praxe. Propagátoři tohoto přístupu zdůrazňují, že soudní spory často nekontrolovaně sklouznou k prosazování (vlastního) zájmu rodiče, a ne zájmu dítěte, popř. zájmu dítěte viděného očima dospělých¹, obsahem sporů není toliko „právo dítěte“, jako spíš „právo na dítě“.

Cílem Cochemské praxe je provést účastníky procesem rozvodu tak, aby všichni, a především děti, odešli s minimem škod. Na základě multidisciplinárních týmů vedou proces k rozvodu a úpravě poměrů dohodou. Odvolávají se přitom na rodičovskou odpovědnost. Cochemská praxe je v současné době zkoušena například soudy v Novém Jičíně či Trutnově (Kuchařová et al., 2017; Rudolph, 2010). Svým způsobem se tento přístup a jemu podobné snaží přispět k naplnění toho, co již v 70. letech u nás zdůrazňovali Dytrych a Matějček (1992): i přes rozpad manželského svazku, zůstáváte rodiči.

Poklidný průběh rozvodu či rozchodu může mít vliv i na zakládání a sžívání znovusložené rodiny. Podporuje totiž oboustrannou komunikaci, která je zásadní pro další fungování dvou nových rodinných systémů (popř. znovusložené rodiny jednoho rodiče a monoparentální domácnosti druhého), mezi nimiž se pohybuje dítě.

¹ V souvislosti s tím bych ráda zmínila aktuální úvahy o potřebě změny metodologických přístupů, které by měly více pojímat dítě jako sociálního aktéra a nepracovat pouze z perspektivou dospělých v jeho okolí – více Bartošová & Slepíčková, 2009.

2 Znovusložená rodina

Znovusložená rodina je alternativní formou rodinného soužití. Vzniká po rozpadu biologické rodiny (dříve významný podíl ovdovění dnes ustupuje) založením znovusložené rodiny na základě nového partnerského vztahu, a to s různým časovým odstupem. Jeden nebo oba partneři přivádí do vztahu děti. Vlivem společenských proměn v obecném měřítku i v českém prostředí, jak byly nastíněny v předchozích kapitolách, těchto rodinných soužití přibývá. Přiblížím nyní úskalí terminologie, stejně jako alespoň základní druhy těchto rodin.

2.1 Terminologické vymezení

Přestože podobné uskupení rodin vidíme i v dřívější době, dosud nebyla potřeba ujednotit se na termínu pro jejich nazývání. Okolnosti vzniku těchto rodin se totiž mění. Dříve šlo ve většině případů o úmrtí jednoho z rodičů, dnes jsou mnohem častějším důvodem rozchod či rozvod. Nový partner tedy nenahrazuje zesnulého, ale spíše ho doplní, musí fungovat vedle sebe s biologickými rodiči. Tolerovat přítomnost a nároky biologického rodiče i fakt, že nevlastní dítě se pro něj stává trvalou připomínkou bývalého vztahu partnerky či partnera. Navíc nejde již pouze o rodiny s nevlastními dětmi, stále častěji se do těchto složených rodin rodí další potomek a ustavuje se tak polorodné sourozenectví (Le Bourdais, Lapierre-Adamcyk & Heintz-Martin, 2015; Matějček, 2017; Teachman, 2008; Thèry, 1987).

Švýcarští manželé Sauzèdovi (2007) vyzdvihují přítomnost potomků z předchozích svazků. Teprve tím vzniká rodina, a ne pouze nový partnerský vztah (s. 10): *"nová rodina by neexistovala, kdyby dříve neexistovala jedna nebo více zaniklých původních rodin. Vděčí za svou existenci tomu, že původní rodinný systém se nějakým způsobem proměnil"*. Myslím, že tím trefně odkazují na pozornost, kterou je třeba věnovat v utváření a sžívání nové rodiny dětem, neboť jsou její tvůrčí jednotkou. Na druhou stranu tvoří něco, co si samy nevybraly. Zároveň s sebou toto sdělení nese jistou potřebu přerámování situace rozvodu. Kdyby nebyla původní rodina, která se rozpadla, nemohla by vzniknout ani ta znovusložená.

S narůstající partnerskou nestabilitou roste počet těchto znovusložených rodin a tím také zájem odborné veřejnosti po jasné terminologii. Nicméně i ta jen těžce nachází shodu. Druhým, neméně podstatným motivem, je, zdá se, i vymezení v rámci právního systému a výzkumu. Zatřetí je to i prosté hledání jedinců, kteří v takové rodině žijí, jak svému okolí tuto realitu přiblížit srozumitelnou formou (Le Bourdais, Lapierre-Adamcyk & Heintz-Martin, 2015; Sellenet & Paque, 2015).

Francouzská literatura pracuje především s obecným termínem *famille recomposée*, jehož autorkou je socioložka Thèry (např. Meulders-Klein & Théry, 1993). Anglosaské prostředí je pestřejší, setkáme se s *recomposed family*, ale také *remarried family* (alespoň jeden z partnerů byl v předchozím svazku, může/nemusí mít děti), *stepfamily* (z původního svazku má partner děti a má je v péči, podle zakládajícího rodiče buď *step-father* nebo *step-mother family*), *blended family* (oba partneři měli předchozí svazek a oba přivádí děti z tohoto svazku, popř. mají dítě i společně) (Baham, Weimer, Baham & Fabricius, 2008; Sobotková, 2012).

Čeští autoři používají *doplňená rodina*, s nímž přišel Matějček pro rodiny běžně dřív nazývané nevlastní. Jeho cílem bylo, mimo jiné, zbavit je negativní konotace, kterou nese pojem nevlastní. Nazývá tak rodiny, kde je alespoň jeden z partnerů biologickým rodičem potomka, zatímco druhý je cizí-nevlastní (Matějček, 1994).

Matoušková definice mluví o rekonstruované rodině a vymezuje ji následovně (2008, s. 170): "*Rodina, ve které je jeden z biologických rodičů rodičem dětí a druhý nikoli, případně mají oba rodiče děti z předchozích vztahů, které nejsou pokrevními sourozenci. Z hlediska některých dospělých a dětí jde o nevlastní rodinu (angl. step family). Rekonstruovaná rodina vzniká nejčastěji po rozvodu, případně po úmrtí jednoho z rodičů.*"

Dále je to *nová rodina* (Teyber, 2007; Sauzède-Lagarde & Sauzède, 2007), *patchworková-sešivaná rodina* (podle deky sešité z mnoha ústřížků; především německá literatura, např. Bernstein, 1990) či konečně *znovusložená* či *složená rodina* (Matoušek, 1999; Matoušková, 2015).

Tento termín budu používat i ve své práci na základě zcela subjektivní volby. Nakonec jsem mu dala přednost před termínem složená rodina. Domnívám se, že ono „znovu-“ dobře vystihuje situaci opakované adaptace na nové členy a nové role. Zároveň je také bližší ekvivalentům v jiných jazycích (reconstitued, recomposée) než např. doplňená rodina.

Zdá se, že i ostatní autoři volně volí termín dle kontextu, který s ním spojují. Někteří používají obecnějšího názvu a doplňují ho o popis kontextu, jiní specifické termíny pro konkrétnější rodinné konfigurace. Není jasně dána terminologie pro jednotlivé druhy znovusložených rodin. Považuji proto za nutné zmínit definici znovusložené rodiny, jak bude pojímána v mé práci. Za znovusloženou rodinu považuji situaci po rozvodu nebo rozchodu, kdy si jeden nebo oba biologičtí rodiče najdou nového partnera, začnou s ní/s ním sdílet domácnost a přijímají jeho/její děti. Do znovusložené rodiny se může narodit dítě, které se stává polorodným sourozencem dětem z předchozích vztahů rodičů.

Existuje polemika nad tím, jaký význam jasná terminologie má. Nejedná se totiž pouze o pojmenování těchto rodin jako takových, ale i pojmenování jejich členů. Je dobré oslovovat nové členy tituly těch původních? Je můj polorodý sourozenec ještě stále můj sourozenec? Lze překonat negativní konotace spjaté (skrže pohádky a lidovou slovesnost) s "macechou" či "otčímem"? Podle některých jde o zbytečné úvahy, neboť jednotlivé rodiny a jejich příběhy jsou natolik odlišné a dítě je různě prožívá, že mu je jedno, jak nové členy oslovuje, Terminologické odlišení pak akorát upozorňuje na "jinakost" či nepatřičnost (Sellenet & Paque, 2015).

Jiní poukazují na význam jazyka pro člověka a jeho myšlení a prožívání. Symbolická funkce jazyka pozbývá významu, pokud se pojmy, resp. rozdíly mezi tím, co označují, začnou stírat. Chraibiová s kolegy (Chraibi, Barrère, Lasmolles, & Perrot, 2008) to ilustruje na prostém příkladu jablka – pokud ho začneme nazývat hruškou, neznamená to, že se z něj stane hruška, ale nejspíš to na nás i naše okolí bude působit velmi matoucím dojmem. Podobně biologický otec dítěte je jeden, který ho zplodil s jeho matkou, resp. tomu se říká otec. Nemůže být vymazán pouhým příchodem nové osoby, nebo tím, že bude dítě nazývat otcem někoho jiného. Stejně je to v pojmenovávání sourozeneckých vztahů. Podle nich ve složených rodinách dochází k tomu, že si dle přání rodičů, děti říkají „bratře, sestro“. Na základě čeho? Společně tráveného času? Je potom „sestrou“ dítěte i kamarádka, se kterou tráví většinu času? Ztrácí se jasný smysl daného oslovení. Chraibiová a kol. (2008) se domnívá, že toto narušení v symbolické funkci jazyka se může negativně projevit na procesu učení se čtení, porozumění textu a psaní. A to především když k němu došlo u mladších dětí, u nichž se teprve vyvíjí symbolické myšlení. Dle Piageta v předoperačním stádiu tedy mezi 3 -6 rokem (Chraibi, Barrère, Lasmolles, & Perrot, 2008; Piaget & Inhelderová, 1997).

2.2 Typy znovusložené rodiny

Již v rámci terminologie byl nastíněn určitý přehled typů znovusložené rodiny. Pro přehlednost je zde nyní uvádím ve výčtu s bližším rozvedením. Uvádím situace po rozvodu, nicméně stejné typy mohou vznikat po rozchodu partnerů. Vycházím především ze Sellenetové a Paqueové (2015) a Bahamové a kol. (2008):

- Oba partneři prošli rozvodem, oba přivádí děti z předchozího vztahu.
- Oba partneři prošli rozvodem, oba přivádí děti z předchozího vztahu, zplodí spolu dalšího potomka (již ve znovusložené rodině).
- Oba partneři prošli rozvodem, děti přivádí do znovusložené rodiny jen jeden.
- Jeden rozvedená/ý, druhá/ý svobodná/ý, děti od rozvedené/ho, další potomky nemají.
- Jeden rozvedená/ý a přivádí děti z původního vztahu, druhý partner/ka svobodný/á, zplodí spolu potomka.

Z perspektivy dítěte:

- Znovusložená rodina pouze u jednoho biologického rodiče (step-father/ step-mother family).
- Dvojitě znovusložená rodina – rozvedou se mu rodiče a oba založí novou rodinu (tj. dítě má v podstatě 3 rodiny – 1) biologickou 2) znovusloženou rodinu matky 3) znovusloženou rodinu otce.

Toto jsou příklady situací, které můžou vzniknout rozpadem původní rodiny a založením znovusložené. Vzhledem ke složitosti a jedinečnosti rodin není vyčerpávající. Jak tyto vztahové sítě či strukturu rodiny dítě vnímá, koho vlastně považuje za „svoji rodinu“ zůstává otázkou, kterou je obtížné zkoumat. Důležitým faktorem ovlivňujícím pojetí rodiny je i to, jaký čas dítě v rodině, resp. se svým biologickým rodičem tráví a nakolik se setkává s ostatními členy (např. svými nevlastními a polorodnými sourozenci).

Zdá se, jako by společnost byla stále tolerantnější k tomu, co je vlastně rodina a jaké jsou její hranice. Je to ale opravdu tak, že se nastoluje i z pohledu dětí jakýsi nový model rodiny, nová norma, nebo je to v jejich očích stále ona „famille conjugale“, čili nukleární rodina? Které členy do ní počítají? Funguje pro ně znovusložená rodina spíš jako provázaný systém nebo dvě rodinné jednotky – jedna s novou rodinou biologické matky, druhá s rodinou biologického otce (Saint-Jaques & Chamberland, 2000, s. 120)?

Saint-Jaquesová a Chamberlandová (2000) zkoumaly pojetí znovusložené rodiny u dospívajících (11–17 let), kteří aktuálně prožívají situaci znovusložené rodiny. Polostrukturovanými rozhovory s 26 adolescenty hledaly odpovědi na otázky o nazývání nových (nevlastních) členů, definici znovusložené rodiny, jak ji vnímají tito dospívající či výhody a nevýhody takového způsobu soužití. Pojetí rodiny se dle výpovědí dělilo do 4 kategorií. Ukázalo se, že pro většinu respondentů byly stěžejní spíše vazby sociální (společně trávený čas, společná domácnost, zážitky...) než biologické. Podobně to vyjadřují manželé Sauzèdovi (2007), když říkají, že pro dobré sžití rodiny je třeba vytvářet společnou historii. Ne nakazovat vztahy, ale vytvářet je na základě společně tráveného času. Zmíněné čtyři pojetí kanadské studie jsou následující:

1. Do rodiny počítají všechny členy, tedy biologické i nevlastní (tito jedinci ve většině případů udržovali pravidelný kontakt s nerezidentním rodičem spojený s přebýváním).
2. Rodina jsou osoby, se kterými pravidelně žijí, udržují kontakt (tedy rodič, kterému je dítě svěřeno do péče a znovusložená rodina tohoto rodiče; tito jedinci většinou neměli žádný nebo pouze omezený kontakt s nerezidentním rodičem bez dlouhodobějšího přebývání v jeho nové domácnosti).
3. Rodina jsou osoby, se kterými dítě žije (nezahrnuje tedy nerezidentního biologického rodiče, ani jeho novou rodinu).
4. Rodina jsou pouze členové biologické rodiny (tuto variantu uvedli pouze 2 respondenti, kteří navíc prošli problematickými opakovanými rozvody či rozchody rodičů).

Zdá se, že bude třeba v budoucnu odlišovat debatu o rodičovství od té o rodině. Přestože dítě považuje biologického rodiče za svého rodiče, neznamená to automaticky, že ho musí počítat do své rodiny. Podobně upozorňují Sellenetová a Paqueová (2015), že to když dítě nepovažuje nevlastní matku za matku, ještě neznamená, že ji nemá rádo. Nebo že ji nepočítá do znovusložené rodiny. Důležité je vědomě si vymezit role a pozice v rodinném systému.

2.3 Rozvod

Rozvod, resp. rozchod bývá považován za nejvíce stresovou situaci (před ním je pouze náhlé úmrtí blízké osoby). Matějček a Dytrych (1994) se domnívají, že téměř není možné, aby alespoň jeden z partnerů, resp. aktérů, rodinného nesouladu či rozvodu citově nebo jinak nestrádal. Tím spíš, když uvážíme pozici dnešního dítěte – plánovaného, vytouženého, střed rodiny, slunce, jehož soustava, oběžné dráhy „jeho lidí“ se náhle rozcházejí. Dítě v rozvodu zažívá, že vztah je něco dočasného. Stává se už jen pouhým svědkem minulého vztahu – onoho „vesmíru“, který je pro jednoho z aktérů minulostí.

Sellenetová a Paqueová (2015) považují toto předčasné uvědomění si křehkosti vztahů za významný faktor ovlivňující navazování vztahů a zakládání rodiny v dospělosti. Především v raném věku může být pro dítě rozvod rodičů narušením určité bazální jistoty, důvěry v jistý a dobrý svět.

Dítě se může cítit vinno za to, co se kolem něj děje. Toto spatřujeme především v předškolním věku, kdy dominuje egocentrismus a dítě ještě není dostatečně zralé pro pochopení pocitů a příčin neshod druhých lidí (Vágnerová, 2012). Situaci nerozumí. Má pocit, že se rodiče chovají k sobě ošklivě, protože ono zlobilo, nechovalo se správně. Je velmi důležité tyto pocity viny z dítěte sejmout. Přiměřeně věku mu podávat informace o tom, co děje. To, jak je rozvod pro dítě zatěžující se projevuje v jeho chování. Běžnými projevy jsou zhoršení školního prospěchu, agresivní chování, špatná koncentrace, ztráta respektu k autoritám, regres v chování, psychosomatické potíže aj. Je nutné zdůraznit, že se může jednat o projevy přechodné (Špaňhelová, 2011).

Rozvod je také zkušenost, která předchází formování znovusložené rodiny. Dekompozice předchází re-kompozici. Ve znovusložené rodině se tedy schází lidé (děti i dospělí) se svým jedinečným prožitkem předešlého rozvodu či rozchodu. Přináší svá očekávání a obavy, nároky na sebe, na druhé a na nové vztahy. V případě vztahů mezi nevlastními sourozenci, může společná zkušenost rozpadu původní rodiny působit stmelujícím efektem, děti se do jisté míry ve svém prožívání spojují "proti" rodičům (Sauzède-Lagarde & Sauzède, 2007). Nemusí tomu tak být vždycky. Děti citlivě vnímají chování rodiče a nevlastního rodiče k potomkům. Nevlastní sourozenci mohou být vnímáni jako vetřelci, uzurpující dítěti jeho místo pod sluncem, pozornost biologického rodiče apod. Více bude pojednáno níže.

Je nutné připomenout, že novější studie stále častěji poukazují na to, že rozvod může být dítětem dobře zpracován. Nemusí ovlivnit jeho budoucí fungování. Ti, co prošli rozvodem v dětství, vyzdvihují, že je tato zkušenost naučila samostatnosti, většímu nadhledu na vztahy a flexibilitě. Obohatila je o další blízké lidi – členy rodiny, ve kterých smějí hledat podporu, ocenění apod. (Saint-Jaques & Chamberland, 2000; Sellenet & Paque, 2015). Otázkou zůstává, zda toto nabytí samostatnosti není v některých případech předčasné.

To, co se ukazuje jako jednoznačně negativní je přetrvávající konflikt a atmosféra napětí mezi rodiči, v němž dítě vyrůstá (Lecomte, 1999; Matějček & Dytrych, 1999; Rudolph, 2010; Saint-Jaques & Chamberland, 2000). Pokud je rozvod cestou k uklidnění konfliktní partnerské situace, a tím k upevnění rodičovských rolí a k vytvoření prostoru pro komunikaci a plnění rodičovských povinností, můžeme snad takovou cestu považovat za přínosnou. Avšak s vědomím nárůstu protrahovaných těžkých rozvodových řízení či případů syndromu zavrženého rodiče (Kuchařová et al., 2017), je třeba klást si otázky po tom, kdy a jak takovou cestu nastoupit, či co na ní děláme špatně.

Rozvod pro dítě představuje situaci ztráty. Ztráty rodičovské dyády, jednoho domova, pravidel a rituálů, ve kterých dosud vyrůstalo. Všichni členové rodiny se s touto situací musí vyrovnat, přijmout ztrátu. Prožít proces truchlení za konec jedné etapy, konec rodičovské dyády, resp. partnerské dvojice rodičů. To je zde zásadní i z pohledu dítěte – partnerský vztah rodičů skončil, rodiči pro něj ale zůstanou stále. Tento proces není jednoduchý a bývá narušen mj. prožitky opakované ztráty a separace (například u střídavé péče, resp. po každé návštěvě nerezidentního rodiče; na straně rodičů při každém odchodu dětí do domácnosti druhého rodiče) (D'Amore, Gresse & Pauss, 2011; Sellenet & Paque, 2015). Také ale nároky na dítě, aby rychle přijalo novou situaci, nové členy či konfliktem loajality – dítě nechce ztratit ani jednoho rodiče, zároveň je nuceno mezi nimi volit a volbou jednoho z nich zraňovat. Dále nedokončeným psychickým rozvodem rodičů nebo přetrvávajícími konflikty o svěřením do péče, které mohou u dítěte vyústit přes konflikt loajality až k syndromu zavrženého rodiče (Bakalář et al., 2006).

Nedokončeným psychickým rozvodem mám na mysli situaci, kdy jeden z partnerů se z určitých důvodů s rozvodem nesmíří, nepřijme jej. Dítě takový stav vycítí a umocňuje to v něm potřebu vztah rodičů reparovat, dělá jako by všechno bylo jako dřív. Ilustrovat to můžeme na případové studii (D'Amore, Gresse & Pauss, 2011) rodiny, ve které až pokus o suicidium mladší dcery a její následné odmítnutí mluvit či chodit (z lékařského hlediska neopodstatněné) poukázal na potřebu setkání s rodinným terapeutem. Tato dívka (11 let), jejíž

rodiče se rozvedli před 9 lety a oba v době pokusu o suicidium měli nové partnery (otec již druhou novou partnerku, první vztah navázal až po 5 letech od rozvodu), nejprve uváděla jako příčinu problémů novou přítelkyni otce, se kterou nevycházela ona, ani její starší sestra. Následně otci vyčítala nedostatky v komunikaci s dcerami. V průběhu sezení se ukázalo, že především matka, i po 9 letech od rozvodu, prezentuje tuto původní rodinu jako svou jedinou opravdovou rodinu a zůstává pro ni rodinou, navzdory rozvodu. Noví partneři jsou dáni celou dobu stranou, co se podílu na výchově týče, i v rámci přijetí dcerami. Ukazuje to na neschopnost spolupráce mezi novými (sub)systemy rodiny. Tato spolupráce je jedním z důležitých milníků ve vývoji znovusložených rodin: *„Rodiče, rozvedeni již 9 let, představují svou rodinu jako nedotčenou a podtrhují, že mezi nimi stále existují silné citové vazby, jež jsou ale zároveň nedořešené, zmatené a nejasné. Vyvolávají traumatické prožitky, ale zároveň je neumí zpracovat a stát se novou rodinou,“* (D'Amore, Gresse & Pauss, 2011, s. 119, přeloženo autorkou práce). Je to úkol nelehký, uchovat jakousi kontinuitu v rámci rodičovství, zároveň ale přijmout zánik partnerství a redefinovat vzájemné vztahy. Autoři dále provedli studii diskurzu (10 osob po rekompozici, 5 žen, 5 mužů) s cílem sledovat strategie emocionálního vyrovnání se se ztrátou. Poukazují v ní na souvislost mezi mírou zpracování ztráty a schopností redefinování, objasnění hranic rodinného systému (D'Amore, Gresse & Pauss, 2011).

Podle Eriksonovy periodizace vývoje prožívá dítě mladšího školního věku rozpor mezi snaživostí a méněcenností. Ctností, která z toho rozporu můžeme vyvstat je kompetence (Erikson, 2015). Nástup do školy je pro dítě důležitý a náročný milník. Vstupuje do skupiny vrstevníků, na dlouhou dobu je odloučené od rodičů. Je vystaveno srovnávání a samo se srovnává s ostatními. Aby mohlo čelit těmto nárokům, potřebuje bezpodmínečně přijímající zázemí doma, podporující spíše jeho snaživost a zvědavost, balancující případné pocity méněcennosti ze školního prostředí. Situace rozvodu, a stejně tak přijímání nového člena do znovusložené rodiny, v tomto směru vývoj dítěte komplikuje (ne znemožňuje!). Žádá si větší shovívavosti a pochopení ze strany učitelů, rodičů i širší rodiny.

Rozvod může být problematický i z hlediska přijetí mužské/ženské role a sexuální identity. Takto staré děti, a to především v druhé polovině tzv. středním školního věku, silně vnímají změny v rodině a ve vztazích obecně. Jsou citliví k principu spravedlnosti. Hlavním úkolem tohoto období je, dle Matějčka a Langmeiera (1986), utváření rodičovských postojů a vytváření mužské a ženské identity. Tento věk bývá označován jako období realismu: nejprve naivního, který je závislý na autoritách a jejich interpretaci reality. Později kritického, kdy dítě má touhu pochopit svět, věci tak, jak jsou, doopravdy. Chápe proto již dobře, co je to být nevlastní rodič nebo dítě, ale nemají dostatečnou emoční zralost, aby tento fakt dobře zpracovaly (Langmeier & Krejčířová, 1998; Matějček & Dytrych, 1999).

Druhem v prožívání této situace bývá dítěti domácí zvíře, nejčastěji pes. Toto domácí zvíře je čím dál častěji považováno doslova za člena rodiny (Seps, 2010). Bývá jediným stabilním věrným druhem dítěte v době manželských neshod rodičů. Po rozvodu tím, co dítěti propojuje dvě domácnosti (Sellenet & Paque, 2015). Není výjimkou, podle Sauzède-Lagardové a Sauzèda (2007), že děti do genogramů vpisují svá domácí zvířata, a to s větší samozřejmostí než např. nevlastního rodiče. Toto upnutí na zvířecího člena rodiny může v průběhu rozvodu vedle podpory přinášet i bolestivá místa. Dítě se zvířetem má tak někdy až absurdně podobnou roli. Přihlíží dohadům o tom, ke komu půjde do péče (do nedávné doby bylo zvíře v soudních sporech považován za majetek, nový Občanský zákoník ho již ustavuje jako živý organismus se smysly, schopností cítit bolest atd., více Kessler, 2012). Či naráží na komplikace v průběhu sžívání znovusložené rodiny (alergie nového člena, jiné domácí zvíře apod.). Považují za důležité, být si tohoto fenoménu vědom při zkoumání rodinných uskupení.

2.4 Struktura znovusložené rodiny

Struktura, neboli to, jak jsou jednotky rodiny uspořádány, jejich vzájemná provázanost, charakteristiky, role, pozice a hierarchie. Dále i rozdělení povinností a práv, odpovědnosti. Rodina je ze strukturálního hlediska vnímána jako systém s dalšími subsystemy. Struktura tedy souvisí také s vymezením systému a jednotlivých subsystemů pomocí hranic – osobních (manželské, sourozenecké), mezigeneračních (mezi vnoučaty a prarodiči...), mezi rodinou a jejím okolím, mezi rodinou a společností (Plaňava, 2000). Hranice mohou být rigidní, jasné či difuzní, slabé (Sobotková, 2007).

Struktura rodiny ovlivňuje fungování rodiny. Na mysli nemáme ani tak konkrétní typ struktury, jako spíš její srozumitelnost pro všechny členy (Plaňava, 2000; Sauzède-Lagarde & Sauzède, 2007). Plaňava (2000) mluví o Beaversově modelu, který popisuje vlastnosti a dovednosti fungujících rodin. Vedle podpory autonomie, vřelosti, dovednosti k vyjednávání aj., se tu objevuje i jasnost hranic: „*optimální rodiny jsou jasně ohraničené od okolního světa, nicméně s ním přicházejí v aktivní kontakt s důvěrou a optimismem – jsou světu pozitivně otevřeny. Také uvnitř rodiny jsou jasné generační hranice: děti jsou dětmi, rodiče rodiči, každý má jasné a respektované místo,*“ píše Plaňava (2000, s. 54). Porozvodová situace vyjasnění hranic značně komplikuje, nicméně nečiní jej nemožným. Vyžaduje především otevřenou komunikaci všech členů.

Rozpad rodiny znamená v rámci struktury zásadní změnu patrnou na první pohled. Ona dekompozice původní struktury založené na pokrevních vazbách s sebou nese

- a) znásobení subsystémů rodiny,
- b) zánik některých subsystémů a
- c) vazby nového typu mezi jejími členy.

Znovusložená rodina se utváří na základech jiných než biologických. Manželé Sauzédovi (2007) mluví o vazbách citových.

Matějček a Dytrych (1999) v rovině rodič-dítě mluvili o psychologickém rodičovství projevujícím se ve vřelosti vztahu k dítěti a souvisejícím s rodičovskými postoji. Je nutné připomenout, že ho vztahovali především k náhradnímu rodičovství. Vyznění je ale platné i pro znovusložené rodiny. To, že je rodič nevlastní nebo náhradní neznamena, že se jako rodič vůči dítěti nebude umět chovat. A naopak, možná některý biologický rodič jen stěží naplňuje předpoklady k rodičovství.

Společným jmenovatelem citové vazby a psychologického rodičovství (nepodpořené biologickou vazbou) je jakási větší křehkost a proměnlivost. Zatímco biologická vazba je prakticky nezpochybnitelná, vazba zakládaná na citech podléhá jejich proměnám. Zaniká, pokud city ochladnou, jak to ostatně můžeme vidět i na příkladu partnerských vztahů (Matějček & Dytrych, 1999; Sauzède-Lagarde & Sauzède, 2007).

Ze své podstaty (citové) je struktura znovusložené rodiny dána nejasně. Není podepřena onou biologickou provázaností a hierarchií, která do jisté míry usnadňuje vymezení pozic a rolí v systému rodiny. Navíc na utváření nových citových vazeb působí očekávání jednotlivých členů. Požadavek být konečně úspěšný v partnerském vztahu, obavy a očekávání spojené s vývojem vztahu, s komunikací s bývalým partnerem, s tím, jak bude nový partner přijímat nevlastní děti atd.

Chraibiová a kol. (2008) poukazuje na souvislosti se změnami mezigenerační struktury. Provázanost nukleární rodiny s širší rodinou, mezigenerační přenos rodinné historie, kulturních zvyklostí a rituálů pomáhá tvořit identitu jedince. Ukazuje pozici jedince v systému rodiny. Bezpodmínečná láska a životní moudrost prarodičů napomáhá k naplnění citových potřeb dítěte. Ne nadarmo se říká, že hledáme své kořeny. Dnes rodokmeny nahrazují do jisté míry genogramy – grafy napomáhající zobrazit často velmi složitou rodinnou strukturu, která se stává o to složitější, pokud je rozvod přítomný již v generaci prarodičů (Chraibi, Barrère, Lasmolles & Perrot, 2008; Sauzède-Lagarde & Sauzède, 2007). Tyto genogramy jsou využívány v rodinných i individuálních terapiích. Pokud bych měla jmenovat nástroj zachycující strukturu rodiny spíše pro vědeckou než terapeutickou práci, zmínila bych Family Network Method švýcarského sociologa Widmera (např. Widmer & La Farga, 2000).

Widmer se dlouhodobě snaží o kvantitativní výzkum znovusložených rodin. Podle Widmera (2010) je rodina konfigurace členů, jak ji vnímá dotazovaný jedinec. Členů, kteří jsou na sobě vzájemně nějakým způsobem závislí. Na jednu stranu je tvořena individuálními volbami, které jedinec učiní za svého života. Na druhou stranu se zakládá na určitém sociálním a demografickém kontextu. Zkoumání těchto vztahových sítí je podle Widmera vhodné provádět pomocí sociometrických metod. Widmer rozvíjí pro tuto potřebu tzv. Family Network Method (FNM) (Widmer & La Farga, 2000; Widmer, 2010; Widmer, Aeby & Sapin, 2013).

Existují hypotézy přirovnávající život ve vztahových sítích k životu v tlupách nebo v kmenech. V těchto komunitních formách soužití, zdá se, uplatňují jejich členové principy pluralitního rodičovství (Cadolle, 2007; Marquet, 2010). O pluralitním rodičovství pojednám níže.

Popisu struktury znovusložené rodiny tedy dobře vyhovuje komplexita bez jasných hranic. Její základy jsou především afektivní povahy. Ve struktuře (nejen) znovusložené se tak setkáváme i domácími mazlíčky, blízkými kamarády apod.

3 Dítě a vztahy v znovusložené rodině

Po přiblížení společenských a historických faktorů ovlivňujících vývoj rodiny, definování znovusložené rodiny a kapitole o struktuře rodiny, jako charakteristice, která je jednou se stěžejních a výrazně se měnících v reakci na rozvod, se nyní podívám na to, s čím se ve znovusložené rodině setkává dítě. Jaké vztahy se pro něj mění, čím mohou být ovlivněné či jakou roli hraje věk.

Nejprve předkládám souhrn toho, s čím se musí dítě po rozvodu a při tvoření znovusložené rodiny vyrovnávat:

- S odloučením od jednoho rodiče na trvalo nebo na určitou dobu.
- S přijetím nálepky dítěte z rozvedené rodiny.²
- S přijetím nového partnera rodiče/čů.
- S přijetím nového partnera rodiče/čů za své/ho nevlastního rodiče.
- S vyjasněním své pozice vůči novému partnerovi, resp. nevlastnímu rodiči.
- S vyjasněním či znovu definováním pozice vůči biologickým rodičům a jejich okolí (prarodiče apod.).
- Se změnou pozice v rámci sourozeneckých vztahů.
- S přijetím nevlastních a polorodných sourozenců.
- S adaptací na nové prostředí (život ve dvou domácnostech, osobní prostor), přijetí kultury nové rodiny/nových rodin.
- Nalézt způsob, jak nové členy oslovovat.
- Musí si ujasnit, jak bude svému okolí situaci, resp. svoji rodinu popisovat.

Za jakých podmínek dítě snáze přijímá nové členy? Kdy proběhne adaptace hladce? Podle longitudinální studie (Ahrons, 2007), ve které bylo zahrnuto 98 rodin dohromady s 204 dětmi, víc než polovina dětí zpětně hodnotila rozvod jako nejnáročnější situaci. Jedna třetina dětí ze zbývajících poloviny považovala za nejvíc stresující právě proces znovusložení rodiny. Pokud zakládali znovusloženou rodinu matka i otec, pro dvě třetiny těchto dětí bylo náročnější přijmout znovusloženou rodinu otce, tj. rodinu s nevlastní matkou.

² v české společnosti se setkávám s určitým paradoxem: vedle vysoké tolerance k rozvodům (viz. úvodní kapitoly) je stále patrné, že je vnímáno jako určité stigma prožít rozvod (je to téma velmi citlivé, spojené s pocity selhání apod.)

Zajisté je to těžký úkol a vzhledem k individuálním rozdílnostem je téměř nemožné ustavit nějaké obecné principy či rady pro začlenění nových jedinců. Základem pro dobrou integraci nových členů do složené rodiny je vyvrácení mýtů a očekávání, která jsou spojována s nevlastní matkou či nevlastním otcem (Matoušek, 2003). Dále vytváření rodinné historie skrze společně trávený čas, zážitky. Odborníci se shodují, že jde o proces, který především potřebuje čas, vzájemnou toleranci a trpělivost (Cherlin & Furstenberg, 1994; Matějček, 1994; Sauzède-Lagarde & Sauzède, 2007; Sellenet & Paque, 2015).

Studie vypovídají o tom, že pokud se podaří udržet rodičovskou funkci páru i přes rozpad partnerské, a dokonce ji rozšířit o další její vykonavatele (tj. nové partnery rodičů), může mít pozitivní vliv na fungování znovusložené rodiny a vývoj dítěte, které v ní vyrůstající (Repond & Darwiche, 2016).

Výše zmiňovaná kanadská studie (Saint-Jaques & Chamberland, 2000) se zabývala i tím, jaké výhody a nevýhody života ve znovusložené rodině vnímají děti žijící v těchto rodinách. Jedná se o studii se staršími dětmi (14 – 18 let). Můžeme tedy předpokládat rozvinutější schopnost reflexe a nadhledu než u dětí mladšího školního věku. Jsem si vědoma toho, že některé klady a zápory by se mohly u různě starých jedinců lišit. Nejvýraznějším kladem je širší vztahová síť, která dítěti nabízí nejen znásobení materiálních výhod (více dárků, lepší ekonomická situace), ale i možnost podpory, lásky. Pro některé respondenty je postava nevlastního rodiče blízká tím, že je částečně oproštěná od rodičovských povinností. Může v jejich očích fungovat jako vzor či důvěrník. Dále je výhodou prostý fakt, že biologický rodič je (konečně) šťastný. V neposlední řadě se jedná o výhodu, která je ale paradoxně v některých případech přesně obráceně. Totiž pocit, že se vrací k rodinnému životu – spojenému s určitými rituály, prožitky, řádem a s rodičovskou dvojicí. Jiné děti ve znovusložené rodině ale zažívají pravý opak – rozpad rodinného života a těžké přizpůsobování se zcela novým rituálům a prostředím. Pokud vzniká znovusložená rodina dvojnásobně (z matčiny i otcovy strany), je i přizpůsobování dvojité. Autorky kanadské studie se domnívají, že záleží na tom, zda jedinec vnímá rodinný život na základě určitých aktivit, rolí a jejich obsahu, nebo spíše na základě konkrétních osob, aktérů. Podobně dvojsečný je i názor na střídání domácností (Saint-Jaques & Chamberland, 2000).

3.1 Pozice a role dítěte

Společenské změny posledních staletí pozměnily i pojetí dítěte. Jeho pozici v rámci společnosti. Od pojetí spojeného s nesvéprávností dětí, považování dítěte za malého dospělého, až po přijetí specifického zrání a učení, kterým dítě ve svém vývoji prochází, a uznání jeho individuality. Uznání dítěte jako svébytného sociálního aktéra (Bartošová & Slepíčková, 2009). Zároveň se s tím pojí snahy po zrovnoprávnění vztahu rodič-dítě a uplatňování demokratických (až liberálních) principů ve výchově, či v neposlední řadě fenomén plánovaného dítěte.

K těmto změnám společenským se po rozvodu přidává změna struktury rodiny, která souvisí i nejasnou pozicí dítěte a s ní spojené role. Ve znovusložené rodině dítě (nejen dítě) čelí nejasnosti rolí či jejich konfuzi. Je dítětem nebo nevlastním dítětem? Nevlastním dítětem nevlastního rodiče nebo jeho kamarádem? Sourozencem, kamarádem nebo soupeřem? Jakou pozici vůči sobě zaujímá nevlastní dítě a nevlastní rodič? Jakou má roli vůči rodičům nevlastního rodiče? Jak se má vztahovat k okolí? Co jsou jeho povinnosti? Kdo je "ten jedinečný" rodič - vlastní žijící jinde? Nevlastní? Kdo vlastně jsem? Čí jsem? Jsem ještě jedináček nebo nejstarší sourozenec? To jsou otázky, které si možná kladou děti z těchto rodin.

„Děti si v důsledku rozvodu vyvíjí nový a individuální vztah k oběma rodičům, kteří již před dítětem nevystupují jako pár ani jako prostředníci vztahu mezi dítětem a druhým rodičem. Jsou nuceni přepsat svůj osobní příběh a zakomponovat do něj událost rozvodu a změn, které s ním souvisí, včetně stěhování a života v odlišném rodinném uspořádání a v přítomnosti nového partnera svých rodičů. Redefinují obsah rolí jednotlivých členů rodiny, včetně své vlastní,“ píše Bartošová a Slepíčková (2009, s. 74).

Rozpad s sebou nese pouze smutek z odloučení, ale i mnoho další „práce“, na které závisí fungování jednotlivých členů i nových vztahových systémů. Na rozdíl od autorek se domnívám, že rodiče i po rozvodu stále do jisté míry fungují jako prostředníci vztahu mezi dítětem a druhým rodičem. Tento vztahu modulují – svými výroky o druhém rodiči, o jeho okolí, chování, osobnosti, postojem k celé situaci apod. Jak vidíme na vzrůstajícím počtu náročných a protražovaných sporů o dítě, tuto funkci „prostředníka“ mohou i zneužívat.

Sauzède-Lagardová a Sauzède (2007) považují vyjasnění rolí a pozic ve znovusložených rodinách za stěžejní. Z jejich klinické praxe vyplývá, že nedorozumění týkající se těchto oblastí jsou zdrojem problematického přijetí nové rodinné situace dítětem, cituji (s. 31, přeloženo autorkou práce): „*my se však domníváme, že podaří-li se jasně určit pozici a identitu každého člena nové rodiny, umožní to všem, aby se vyvarovali soupeření a srovnali se s faktem, že rodiče dětem dávají přednost, nebo že některé děti vnímají některé věci jako nespravedlivé.*“ Jelikož v nových rodinných uspořádáních není pozice jedince vždy jasná, nevzniká spontánně, je nutné ji explicitně určit, vymezit a ujistit se, že jí jedinec rozumí a jak se v ní cítí.

3.2 Dítě a rodiče

Rodičovství, jako vztah dospělého k dítěti, můžeme rozeznávat na třech pomyslných rovinách:

- a) biologické rodičovství (pokrevní příbuznost),
- b) vymezené institucionálně (dítě jako nositel jména otce),
- c) dané společnou domácností (ten, kdo s dítětem sdílí domácnost a podílí se tak na jeho každodenním fungování).

Dříve byly tyto tři úrovně spojeny, souvisely s pevně danou strukturou rodiny. Současná (postmoderní) rodina je vlivem různých skutečností rozděluje, zdvojuje. Naskýtá se tedy otázka, kdo je pro dítě oním *pravým rodičem*, který může manipulovat rodičovskou autoritou, a zároveň je vázán rodičovskou odpovědností a povinnostmi (Dudová, 2007; Lazartigues, 2003)?

Jednotlivé státy na tuto skutečnost reagují různě. Nizozemí iniciovalo změnu Občanského zákoníku a vymezuje tak nevlastnímu rodiči rodičovské povinnosti (nicméně limitované) vůči nevlastnímu dítěti. Tyto povinnosti se týkají především zajištění „běžného provozu“, podobně je tomu v Německu (Sellenet & Paque, 2015). V České republice k nevlastnímu dítěti ze zákona žádné závazky neplynou. Rodičem s rodičovskou odpovědností a povinnostmi zůstávají pouze biologičtí rodiče. Můžeme se ptát, jak se situace u nás bude dál vyvíjet.

Ukazuje se potřeba nějakým způsobem status nevlastního rodiče uchopit a vymezit právně. Předpokládám, že najít shodu nebude lehké. Jiná je situace rodin, kde např. nerezidentní biologický rodič nemá dobrý vztah s dítětem, zatímco nevlastní rodič ano, a v podstatě tím do velké míry otce/matku zastupuje. Jiná pak rodin, kde jsou oba biologičtí rodiče rodičovsky aktivní, zároveň nemají dobré vztahy s novým partnerem druhého, či se zkrátka nechtějí s nikým dalším (cizím) dělit o rodičovskou autoritu a právo rozhodovat ve věcech jejich dítěte. Stejně tak ne každý nevlastní rodič touží být v roli náhradní matky/otce. Dalším faktem, který přichází do hry je doba, kterou dítě v domácnosti s nevlastním rodičem tráví, resp. zda je svěřeno do péče jednoho z rodičů nebo má ustavenou střídavou, popř. společnou péči obou rodičů (Dudová, 2007; tretirodic.cz).

Rozpadem původní rodiny vznikají pro dítě různé situace. Nejčastější model bývá svěřením dítěte do péče matky (do r. 2016 přes 80%, nicméně se začíná objevovat klesající tendence ve prospěch svěřením do péče střídavé či společné obou rodičů; MPSV, 2017a), z otce se tak stává tzv. nerezidentní rodič. Nový partner matky je nevlastním otcem dítěte. Nová partnerka otce nevlastní matkou.

Názvosloví pro nevlastního rodiče (nejen) českého jazyka bývá terčem pochyb, a to ze dvou důvodů. Předně je spojeno s negativní konotací a stereotypy vycházejícími z pohádek a lidové slovesnosti, kde především macechy symbolizují nespravedlnost, škození nevlastním potomkům (O Popelce), žárlivost (Sněhurka), účelovost. Zadruhé je tvořen negací: ne-vlastní, proti které se u nás vymezil již Matějček a navrhl užívání pojmu náhradní či doplňující rodič. Podobně se k problematice staví Kamila Peterková, zakladatelka projektu *Třetí rodič* a autorka stejnojmenné knihy, která má vyjít na jaře r. 2018. Podle Peterkové je nejpřívětivějším označením právě třetí rodič. Zahrnuje v sobě jak fakt, že na prvním místě pro dítě zůstávají jeho biologičtí rodičové, tak přítomnost dalšího (třetího) dospělého, který u dítěte zastává některé rodičovské povinnosti a do jisté míry i výchovně působí. Snaží se, sama se zkušeností znovusložené rodiny, skrze platformu sjednocovat roztržštěné odborné názory a přes příběhy znovusložených rodin a nevlastních rodičů zvyšovat povědomí o této problematice. Skýtá tak i podporu pro ty, kteří jsou v roli třetích rodičů (www.tretirodic.cz).

Schůdným způsobem oslovování pro obě strany (nevlastní rodič-dítě) je oslovení křestním jménem. Takové oslovení je dostatečně neutrální, zároveň ale osobní. Skýtá prostor pro vřelost – např. zdobnělinou. Asociuje spíše roli kamarádky než matky, což může být také důvodem jeho preferování (Sauzède-Lagarde & Sauzède, 2007; Sellenet & Paque, 2015).

3.2.1 Vlastní rodiče

Bližší se nyní podívám na to, jaká je role biologického rodiče ve znovusložené rodině a jak může přispět k tomu, aby mohla proběhnout integrace nových členů.

Vztah dítěte k vlastnímu rodiči je jasnější než k nevlastnímu. Nicméně může být zatížen výčitkami, pocity viny na straně dítěte i rodiče, zavržením nebo popouzením dítěte apod. Překvapivě jen málo studií se změnou ve vztahu vlastního rodiče a dětí zabývá.

Vlastní nerezidentní rodič

Uchopení rodičovských rolí ve znovusložené rodině je (nejen v ní), problematické. Zčásti i proto, že se nemůže opřít o žádné institucionalizované mantinely. Není žádný společností daný návod „jak na to“. Přitom je klíčové. V České republice, stejně jako např. ve Francii, je dítě po rozchodu rodičů ve většině případů svěreno do péče matky. Jaká situace nastává pro dané rodičovské role, proto ukáži na tomto příkladu. Nerezidentním rodičem se stává otec. Pro otcovskou roli to znamená tři možnosti:

- Vytrácí se.
- Zdvojuje se.
- Redefinuje se.

Významný úbytek, nepravidelnost či úplné vymizení kontaktu s nerezidentním rodičem nebo monoparentální období (soužití dítěte pouze s matkou, resp. pouze s otcem) mohou být příkladem vytrácení role. Naopak zdvojení otcovské role nastává, pokud na místo otce po boku matky přichází nový muž (Bartošová & Slepíčková, 2009; Sellenet & Paque, 2015). Redefinování role je přítomné téměř vždy (Dudová, 2007).

Zdvojení otcovské, resp. mateřské role má dvě stránky. Může působit tak, že dítěti rozšiřuje repertoár vzorců chování rodičovské a mužské, resp. ženské role. Může rozšiřovat horizonty. Stejně tak ale mást v tom, koho tedy považovat za vzor. Vyvolávat negativní pocity (nepodvádím určitým způsobem svou vlastní matku, pokud si rozumím s tou nevlastní?) (Matějček, 1994; Sellenet & Paque, 2015).

Rodič, tváří v tvář znovusložené rodině ex-partnera/ky, nabývá pocitu, že do jisté míry ztrácí svou exkluzivitu před dítětem, své výsadní postavení rodiče. Je tu někdo další, kdo mu konkuruje, kdo má možnost trávit čas a pečovat o (jeho) dítě. Pocity žárlivosti, zrady, méněcennosti a potřeba vydobýt si vlastní místo pod slunce pak znemožňují komunikaci mezi vlastními a nevlastními rodiči dětí (Cadolle, 2007).

Považuji za důležité připomenout, že pozice otce a jeho funkce ve vztahu k dítěti se ve společnosti značně proměnily. Nestávají se rovnocennější pouze role rodičovské, ale vlivem demokratizace společnosti je pozice dítěte vůči rodiči rovnocennější. Dříve byl otec především nositelem rodových tradic, nositelem hrdosti, tělesné zdatnosti, silné autority a obrany. 21. století čím dál tím víc obsahově přibližuje mateřskou a otcovskou roli (Cadolle, 2007).

Otec dnes v mnoha zemích v některých ohledech zastupuje matku. V našem prostředí je také patrné, že se aktivněji podílí na chodu domácnosti, než tomu bylo dříve (zminěná otcovská, popř. rodičovská dovolená.). Jeho role a vztah k dítěti se stává více afektivní, více závislá na přímém kontaktu s dítětem (Cadolle, 200; Dudová, 2008; Mikulková, 2015). V ČR je aktuálně tento trend podpořen i novelou zákona o nemocenském pojištění, která otci umožňuje vzít si v zaměstnání týdenní placenou dovolenou (70% HM), a to do 6 týdnů od porodu potomka (MPSV, 2017). Proto je možná dnes pro řadu otců v případě rozvodu těžší distancovat se od péče o potomka. Yonnet mluví o „dvojitém bolu nebo také utrpení otců“ (double peine) způsobeném a) odloučením od vytouženého potomka, b) tlakem na smíření se s tím, že nový partner matky do jisté míry získává citová práva³ vůči nevlastním dětem. A to pouhým navázáním vztahu s matkou (Yonnet, 2006 *podle* Cadolle, 2007).

Mikulková (2015) se domnívá, že tím, že dítě nevidí svého otce v bezprostředním každodenním fungování, ztrácí možnost pozorovat u něj modely otcovského chování, citují (s. 74): „*V porozvodových situacích se z otce stane nejčastěji kulturní nebo sportovní referent. (...) Ten, který hledá, jak děti zabavit. Jak jim připravit zajímavý program. Aby se nenudily. Aby za ním chtěly přijít i příště. Málokdy mohou děti pozorovat svého otce, jak žije svůj autentický, opravdový běžný život. Jak řeší běžné každodenní situace.*“

Otec se stává spíše starším kamarádem, který zajišťuje víkendové vyžití. Hostem, často nevítaným ostatními členy (znovusložené) rodiny.

³ Jak bylo uvedeno výše, panuje diskuze i o právním přiznání určité rodičovské odpovědnosti nevlastnímu rodiči.

Někteří otcové dokonce rezignují na roli vychovatele či na svou rodičovskou autoritu a udržují vztah spíše v roli kamaráda, partnera při hře. Činí tak s cílem málo časté kontakty s dítětem nepokazit.

Zde tedy narážíme na to, že role se musí redefinovat, již jí nestačí vymezit se pomocí mantinelů společné domácnosti, společně tráveného času či biologické vazby. Vedle otce-partnera při hře vyčlenila Dudová (2007, 2008) podrobnou analýzou 35 rozhovorů 8 „prototypů“ nebo souborů vzorců chování a postojů. Ty popisují způsoby, jak otcové novou roli naplňují.

Jsou jimi otec jako (vzdálený) živitel, hlava rodiny, ochránce, bavič, učitel, významná blízká osoba, vychovatel a pečovatel. Zatímco některé jsou víceméně povinné a jejich konfigurace vytváří určité „centrální jádro role“ (s. 288, např. živitel, významný blízký, vychovatel). Jiné považuje za volitelné či doplňkové (např. bavič, ochránce, hlava rodiny). Z rozhovorů vyplývá, že většina otců v České republice stále vnímá roli matky a otce tradičně genderově rozdělenou. Proto možná po rozvodu a rozdělení domácností otcové svou roli vnímají hlavně jako živitelskou (Dudová, 2008). Paradoxně se přesto, podle slov odborníků opatrovnického soudnictví, často snaží snížit stanovené výživné, zatajují pravé hodnoty svých příjmů apod. Ženy naopak častěji brání styku dítěte s biologickým otcem (Hastrmanová, 2007).

„Otcovství je tak v současné době tvůrčí a dobrodružný podnik bez jasně daných sociálních pravidel, ve kterém muž-otec, podobně jako kutil, vybírá a skládá jednotlivé normy a způsoby chování,“ (Dudová, 2007, s. 285) otcové jsou nuceni vytvářet svou roli sami. Činí tak tím, že se identifikují s určitými vzory jednání spojovanými se sociální pozicí otce. Velmi inspirativní prací na toto téma je v českém prostředí projekt Sociologického ústavu Akademie věd *Rodičovství po partnerském rozchodu – rodičovské role a identity rozvedených matek a otců*, především pak závěry shrnuté v publikaci *Otcovství po rozchodu rodičovského páru* (Dudová, 2008).

Obsah rodičovské role, který je společný oběma – matce i otci rozvodu navzdory – je ten, že jsou svému dítěti vzorem, modelem. Modelem pro chování muže k ženě a naopak, modelem vzájemné komunikace a řešení konfliktů. To, v čem dítě žije, považuje za normu a pravděpodobně ji bude uplatňovat i ve svém životě. Bude s ní srovnávat. Vágnerová (2012, s. 319) píše o zakoušení hádek rodičů dítětem mladšího školního věku, že „*zkušenost z této doby je velice významná, protože děti jsou dost zralé na to, aby komunikaci rozuměly, ale ještě nejsou dost kritické, aby rozeznaly, že jde o nestandardní variantu*“. Pro dítě mladšího školního věku hrají rodiče roli identifikačního vzoru. Dítě se více ztotožňuje s rodičem stejného pohlaví (chtějí mít stejné povolání jako rodiče, vychloubají se jím spolužákům, chtějí se oblékat jako maminka...). Nepřímo tak uspokojuje svou potřebu seberealizace. Pokud dítě v tomto období zažije určité zklamání ze strany rodiče, nedostatečnou oporu apod., můžeme uvažovat o dopadech na vývoj identity a sebepojetí. Takové situace mohou být spojeny s nalezením jiného vzoru. Může jím být jiný člen rodiny, vedoucí kroužku, oblíbený youtuber, učitel, nevlastní rodič či starší sourozenec (Vágnerová, 2012).

Role vlastního rodiče je, na rozdíl od nevlastního, opřena v zákoně. Jejím obsahem tak je pečovat o dobrý vývoj dítěte, zajistit mu výživu, vzdělání atd. Její konkrétní obsahy a chování nicméně po rozpadu vztahu partnerského musí být aktualizovány a adaptovány na danou situaci. Svá specifika s sebou nese, zda je vlastní rodiče rezidentní nebo nerezidentní.

Vlastní rezidentní rodič

Jeden ze zásadních požadavků na rodiče zakládající znovusložené rodiny s dětmi z původního vztahu byl měl být ten po „utišení zbraní“, tedy ukončení konfliktu mezi rodiči. Vlastní rodiče by se s ohledem na psychické zdraví a prospívání svého dítěte měli vyvarovat především přiživování konfliktu mezi sebou či jeho udržování. Tento požadavek je vztažen na oba vlastní rodiče. Bude blíže rozebrán zde, protože s rezidentním rodičem obvykle dítě tráví více času.

Pokud mezi rodiči přetrvává napětí, přetrvává u dítěte konflikt loajality: nechce ztratit či zranit ani jednoho z rodičů. Opakovaně je ale postaveno do role posuzovatele – u koho chce být spíš? Kdo je lepší rodič? Kdo komu víc ublížil? Neraním maminku, když se budu kamarádit s tatínkovou novou ženou? V dítěti tyto situace vytváří napětí a mnohdy volí strategii přežití, tedy přikloní se více k jednomu rodiči (Bakalář et al., 2006; Matějček & Dytrych, 1992, Rudolph, 2010). Jiné děti se snaží vytvářet si (nově) jedinečný vztah ke každému rodiči jaksi odděleně. Mohou pak v životě postrádat určitou kontinuitu (Ahrons, 2007).

Do nevhodné role posuzovatele bývá někdy dítě vlastním rodičem stavěno i při výběru nového partnera. Dobrý záměr je pochopitelný, nicméně ho nemůžeme podporovat. Partnerský vztah by zde měl být oddělen od rodičovského. Věty typu „chtěl bys ho za tatínka?“ nejsou považovány za šťastné. Není povinností dítěte, aby nového partnera považovalo za rodiče, či dokonce aby ho mělo rádo (Špaňhelová, 2011). Sauzède-Lagardová a Sauzède (2007) trefně poukazují na to, že citové pouto se nedá vnutit, musí se mu dát prostor, aby se mohlo postupně vytvářet na základně společných prožitků a sdílených pocitů. Na tomto místě bych ráda zmínila, že sžívání znovusložené rodiny se odhaduje na dobu od 3 do 7 let (Cherlin & Furstenberg, 1994)

Důležité je také dítěti nelhat, nezatajovat, naopak ho přiměřeně věku informovat o tom, co se děje a vyvracet tak jeho možné pocity viny. Předcházíme tím i tomu, že se nepříjemné poznatky dozví od svého okolí dřív než od rodičů. Velice aktuální jsou i další rady Matějčka a Dytrycha (1992): *zabránit podplácení dítěte* (s. 10) - uspokojení materiální nikdy nemůže dohnat nedostatky v uspokojení citovém. *Dítěti nic nevnucovat* (s. 10) a být obezřetní a trpěliví, co se nevlastních rodičů (resp. nových partnerů) týče, a především *zařídít styk dítěte s rodičem co nejlépe* (s. 11), *zachovat pozitivní obraz druhého rodiče* (s. 9) a *nedopustit popouzení dítěte proti bývalému partnerovi* (s. 7).

Úkoly náročné, tím spíš ve vyostřeném konfliktu, kdy každý z rodičů nabývá pocitu, že právě on má pravdu. Na druhém náhle vidí jen to špatné a zdá se, že snad opravdu není nic dobrého na tom, aby ovlivňoval „jeho“ dítě. Bakalář a kolektiv (2006) uvádí, že v r. 2004 jenom 15% dětské populace vykazovalo po rozvodu dobré vztahy s oběma rodiči. Souviset to může i s rostoucím počtem komplikovaných protražovaných rozvodů (viz výše).

Syndrom zavrženého rodiče

Dlouhodobé intenzivní popouzení dítěte může vyústit v tzv. syndrom zavrženého rodiče. Jako první tento syndrom pojmenoval dětský psychiatr Gardner v roce 1985⁴. U nás se této problematice začal věnovat Bakalář. Nejčastěji se s ním setkáváme u vysoce konfliktních (po)rozvodových situacích. Programující rodič brání kontaktu se zavrženým. Výjimkou nejsou ani falešná obvinění z pohlavního zneužívání, týrání dítěte apod. Toto se děje za systematického popouzení dítěte proti zavrženému rodiči. Svou roli „hodného“ programující rodič může umocňovat nevyžadováním plnění domácích povinností či přechvalováním dítěte (Bakalář et al., 2006).

„Dítě je na programujícím rodiči závislé, a proto indoktrinaci nejen přijímá, ale začne vyvíjet i vlastní dynamiku postojů, až druhého rodiče zavrhne zcela,“ (Bakalář et al., 2006, s. 55) takto programované dítě (zavrženého) rodiče zcela odřízne. Samo s ním odmítá kontakt, je přesvědčeno, že daný rodič mu škodí, je pro něj nebezpečný, objevuje se strach. Typické je argumentování dítěte slovy odposlechnutými od programujícího rodiče.

Jedná se o vážný problém, který zasahuje do přirozeného vývoje dítěte. Patrný je vliv na emocionální vývoj (potlačení pozitivních emocí spojených s rodičem, absence pocitů viny, deprese), psychosociální vývoj (vztah k autoritě, pokroucení identifikačního vzoru mužské/ženské role) či vývoj sebehodnocení a sebedůvěry. V neposlední řadě jde o protizákonní jednání, neboť dítě má rodiče ctít, a rodič nemá bránit styku dítěte s druhým rodičem (Bakalář et al., 2006; Baker, 2005).

Přestože syndrom není z medicínského hlediska uznán a Gardnerova teorie se stala terčem mnohačetné kritiky, je z praxe patrné, že se podobné způsoby chování, cíleně nabourávající vztah dítěte k druhému rodiči, objevují. Mohou mít neblahé důsledky na psychosociální vývoj dítěte. Jeden z nových přístupů k tomuto tzv. syndromu zaměřuje pozornost na dítě a upozorňuje na to, že je velmi často obtížné oddělit programujícího a zavrženého rodiče, neboť intenzivní popouzení je vzájemné. Důsledné by mělo být i posouzení příčin nezvykle odmítavého chování dítěte. To že je dítě ve větším spojení s jedním rodičem a občas odmítá návštěvy druhého, ještě nemusí znamenat, že se jedná o syndrom zavrženého rodiče (Kelly & Johnston, 2001).

⁴ Gardner, R. (1985). Recent Trends in Divorce and Custody Litigation. *Academy Forum*. 29 (2): 3–7.

Sellenetová a Paqueová (2015) poukazují skrze polostrukturované rozhovory s dětmi na další stranu mince – vlastní rodiče kladou na děti často velké nároky. Nejčastěji ve smyslu přijetí celé situace rozvodu a nových partnerů co nejlépe. Dobře míněné věty: „Už jsi velký kluk, to zvládneš. Vlastně se pro tebe nic nemění, stále tě máme rádi,“ mohou přílišným opakováním bránit přirozenému prožívání dítěte. Obrací se na jeho zralost, ta ale ještě není přirozeně nastolena. Pokud mluvíme o dítěti předškolního a mladšího školního věku, je teprve v procesu (ostatně i pro dospělého jde o jednu z nejméně stresujících situací, na kterou neví, jaké copingové mechanismy využít). Druhá půlka sdělení navíc není pravdivá – pro dítě se toho mnoho změní. Rozdělením domácností počínaje a jiným počtem sourozenců konče. Sellentová a Paqueová (2015) se domnívají, že jde i o určité převrácení rolí dospělý-dítě. Rodiče, byť nevědomky, mohou od dítěte čekat utvrzení, že dobře jednali, že je má pořád rádo, přestože již nejsou spolu.

3.2.2 Nevlastní rodiče

Přítomnost nového partnera v životě jednoho z rodičů většinou děti vycítí, přestože je jim nejprve zamlčován. Nasvědčují jí různé změny v chování, v oblékání a v zájmech rodiče. Je na rodiči, jak dlouho s obeznámením dítěte s novou skutečností váhá. Jednou přijde moment, kdy se rozhodne nového partnera představit dítěti, začít s ním tvořit novou, tj. znovusloženou rodinu. Způsob jakým se k tomu postaví, může do jisté míry ovlivnit to, jak dítě nového partnera, resp. nevlastního rodiče přijme (Antier, 2005; Matějček, 1994).

Pozornost je třeba věnovat i tomu, v jaké fázi procesu truchlení za rozpad rodičovského páru a původní rodiny se dítě nachází. Příliš časný příchod nového partnera tento proces naruší. U dítěte se může projevit odporem k tomuto novému partnerovi. Odmítání nového partnera může být zapříčiněno také nevědomou představou dítěte, že pokud ho vypudí, rodiče se k sobě zase vrátí. Nový partner může být dítětem pojímán jako vetřelec (Matějček & Dytrych, 1999; Matějček, 1994; Sauzède-Lagarde & Sauzède, 2007).

Obtížné bývá přijetí nového partnera právě pro děti mladšího školního věku. Dítě se učí osamostatňovat ve vrstevnické skupině, nicméně s vědomím, že doma má „své lidi“, že doma je to známé, bezpečné. Změny v tomto prostředí proto probouzejí v dítěti pocity úzkosti a nejistoty. Neméně důležitý je také fakt, že se jedná o období, kdy se rodič pro dítě stává identifikačním vzorem. Podle Matějčka (1994) nejhůře nevlastního otce přijímají děti ve věku 8 -12 let, častěji chlapci.

Co může pomoci k přijetí nového partnera? Už to, že dítě vidí a cítí, že matka je spokojená a zavládla větší pohoda, se odráží na jeho vnímání nového člena rodiny. Na druhou stranu, s potkáním nové lásky je rodič více zaměstnán vlastními prožitky. Bývá méně vnímavý k potřebám dítěte a může nabýt dojmu, že dítě automaticky sdílí nebo dokonce musí sdílet jeho postoj k novému partnerovi (Antier, 2005; Matějček & Dytrych, 1999). V dobré víře, že milovaná osoba může v mžiku dítěti nahradit rodiče, očekává od obou stran láskyplné přijetí.

Tato očekávání jsou idealistická a vyvolávají tenzi jak u nevlastní rodiče, tak především vyvíjí určitý nátlak na dítě. Přitom dobrý vztah nemusí být primárně založen na lásce, docela může postačit budovat ho na vzájemném respektu a toleranci (Sauzède-Lagarde & Sauzède, 2007). Dospívající z již zmiňované kanadské studie uváděli jako největší negativum znovusložené rodiny ztrátu soužití s oběma biologickými rodiči a dále povinnost žít s nevlastním rodičem, přestože s ním dítě nevychází. Stěžejní tu není přijetí nevlastního rodiče obecně, ale přijetí nevlastního rodiče, s kterým si nerozumí (Saint-Jaques & Chamberland, 2000).

Nevlastní rodič často čelí nejistotě v tom, co se od něj vlastně očekává, zda postavení ve vztahu k dítěti spíše přátelské či rodičovské. Tato očekávání se navíc mohou lišit na straně dítěte, jeho vlastních rodičů a samotného nevlastního rodiče. Nalezení kompromisu mezi těmito pohledy a utváření dobrého vztahu mezi nevlastním rodičem a dítěte je důležité pro stabilitu znovusložené rodiny. Vyžaduje čas a otevřenou komunikaci (Widmer et al., 2012).

V otázce po pravomoci rodičů k nevlastním dětem, resp. role, kterou vůči nevlastnímu dítěti zastupují, je v současné chvíli odpověď především ve schopnosti komunikace a vyjednávání konkrétních rodin. Šance na sžití znovusložené rodiny se zvyšují, pokud si partneři (mezi sebou a pak spolu s dětmi) dopředu ujasní, jakou roli v systému zastupují, co je jejím obsahem. Zároveň ale nechají prostor pro to, jak se věci vyvinou. Tedy nebudou tvrdošijně vymáhat určité chování (Repond & Darwiche, 2016).

Obecně vzato, z pozice nevlastního rodiče je pro dobrý vztah s dítětem lépe netlačit se (ani ono dítě) příliš do rodičovské role či nadměru dávat najevo rodičovskou autoritu, například skrze nástroje kontroly. Stejně tak by se měli vyvarovat opovrhování dítětem a snažit se být spíše jakousi vedlejší podporou v rodičovské zodpovědnosti biologického rodiče.

Dobrý vztah s nevlastním rodičem pak u dítěte minimalizuje problémové chování internalizovaného (smutek, pocity méněcennosti) i externalizovaného (agresivita, impulzivita) typu (Repond & Darwiche, 2016; White & Gilbreth, 2001). Navíc se ukazuje, že to, jaký máme vztah k nevlastnímu dítěti, zpětně pozitivně ovlivňuje i partnerský vztah (Repond & Darwiche, 2016; Shrodt & Braithwaite, 2011).

3.2.3 Faktory ovlivňující vztahy rodič, nevlastní rodič a dítě

Přijetí nevlastního rodiče dětmi je ovlivněno mnoha faktory. Jejich ucelený výčet podávám podle Dytrych a Matějček (1999) :

- *na straně dětí*: pohlaví a věk, temperament, zkušenosti, průběh rozvodu, existence a vztah k vlastnímu otci,
- *na straně matky/otce*: spokojenost, osobnost, předchozí vztah k dětem, vztah a postoje k ex-partnerovi/ce a jeho/jejímu novému partnerce/ovi,
- *na straně nové/ho partnerky/ra*: osobnost, vztah k dětem, zkušenost předchozího vztahu s dětmi, vlastní děti, zda byl příčinou rozpadu původní rodiny,
- *jiné*: jak dlouhá doba od rozvodu uplynula, forma vztahu mezi matkou a novým partnerem (manželství/občasné návštěvy/nesezdané soužití), postoje širší rodiny, zákony, náboženské a kulturně dané postoje, příčiny rozpadu manželství.

Jednou z problematických a dosud málo prozkoumaných oblastí vztahů ve znovusložených rodinách je vztah mezi nevlastním rodičem a nerezidentním vlastním rodičem dítěte (např. nevlastním otcem, který s dítětem sdílí domácnost, a biologickým otcem, který dítě má na víkend jednou za čas).

Jak je tomu v případě, že se v domácnosti sejdou děti z původních vztahů obou partnerů? Nadržuji v tu chvíli svým dětem a o nevlastní se nestarám? Některé studie ukazují, že podobný problém může být i příčinou rozpadu druhotných svazků (Teachman, 2008). Podle Ahronsové (2007) jsou to především matky, které vůči svým biologickým dětem projevují více pozornosti a kontroly než vůči nevlastním. Pocit, že nevlastní rodiče přistupují výrazně odlišně k nevlastnímu, než k vlastnímu dítěti jejich dobrému vztahu nepřispívá. Nicméně nelze očekávat, že je možné chovat se ke všem dětem zcela stejně. I v biologické rodině se chování rodiče k dětem liší podle jejich věku, pohlaví či pořadí narození (Leman, 1997).

Znovu se tu vrátím k potřebě otevřené komunikace, a to i mezi partnery. Podle Sauzède-Lagardové a Sauzèda (2007) je nutné, aby partneři byli jednotní v tom, zda mohou okřiknout nevlastní dítě, jak se budou chovat v přítomnosti všech dětí dohromady apod. Dá se tak předejít mnohému konfliktu. Určitá stabilita, tímto nastolena v partnerském páru, se přenáší i na dítě a dává jasnější řád jeho fungování v nové rodině.

Mějme na zřeteli, že tuto situaci některé děti zažívají i ve znovusložené rodině druhého biologického rodiče. Dost možná s odlišným vyústěním. Každá rodina si vytváří svoji jedinečnou rodinnou kulturu (Chvála & Trapková, přednáška v rámci projektu Etika v dialogu, únor 2018). Nejistota a změny s tím spojené působí dítěti značný stres (verbalizovaný výtkami typu: u táty po mně jeho partnerka nechce, abych uklízela, ale mámin přítel mě do toho nutí, nenávidím ho!). Domnívám se, že podobná situace nemá rychlé a jednoduché řešení. Snaha komunikace důvodů, prostor pro verbalizaci obav a nejasností dítěte, citlivé trvání na nastavených pravidlech a pozicích, popř. jejich přizpůsobení na základě rozhovorů s dítětem mohou proces adaptace na tyto „nové světy“ ulehčit. V ideálním případě by spolupráce obou znovusložených rodin, mohla pomoci nastavit pravidla a pozice členů dopředu stejně a předejít tak podobným situacím.

Zde bych ráda zmínila, že někteří autoři mluví o potřebě pluralitního rodičovství tzv. *pluriparentalité* nebo také *multiparentalité*. Tento typ rodičovství pomyslně odděluje rodičovství od reprodukce a definuje situaci, kdy péči a rodičovskou odpovědnost vůči dítěti zastává více osob než jen rodičovská (biologická) dyáda (Fine, 2002; Cadolle, 2007; Marquet, 2010).

Navázání vztahu mezi rodičem a dítětem může komplikovat i to, že dítě zůstává připomínkou jak bývalého partnera, tak určitého osobního selhání, připomínkou rozvodu. "Začít zcela od znovu" tedy dost dobře nejde. Sauzède-Lagardová a Sauzède (2007) to popisují jako kontinuum – nejde o "nový život", ale pouze další etapu, navazující na předchozí a vytvářející podmínky budoucích, jednoho života jedince.

3.2.4 Rodičovství po rozvodu a koncept pluralitního rodičovství

Naznačila jsem již v předchozím textu, že je čím dál tím víc třeba rozlišovat rodinu, která zaniká, znovu vzniká, a rodičovství, které je dané zplozením potomka a překlene i případný rozpad rodiny.

Zdá se, že tento apel na uvědomění si, že rodičem dítěte zůstáváme i přes rozpad partnerského vztahu, je ve společnosti lépe ukotven. Napomáhá tomu i skutečnost, že je podpořen zákonem o povinnostech a rodičovské odpovědnosti vůči dítěti. Pokud rodiče dokáží naplňovat rodičovství i po rozpadu vztahu, pomáhá to dítěti s adaptací na porozvodovou situaci. Dále například i v otázkách existenciální povahy či navazování a udržování vztahů v rodinném uspořádání, jak dokazuje ojedinělá longitudinální studie (Ahrons, 2007). Tato studie se zabývá dopady rozvodu na budoucí život dětí a retrospektivním zhodnocením rozvodu těmito dětmi 20 let od rozvodu. Přispívá k výroku o zachování rodičovství navzdory rozpadu partnerství. Tato studie ukazuje, že děti, jejichž rodiče dokázali i po rozvodu spolupracovat, neočerňovali se, ale naopak se spolu snažili vycházet, měly lepší vztahy s prarodiči, nevlastními rodiči i s nevlastními sourozenci. Pokud rodiče projevovali i po tak dlouhé době vůči sobě nepřátelství, přetrvával v dětech konflikt loajality (Ahrons, 2007).

Podle Bastaitsové a Mortelmanse (2014) je pro well-being dítěte stejně důležité jak rodičovsky se k němu po rozvodu chová matka, tak otec. V další studii (2016) se zajímali o to, jak může působit na well-being dítěte v různých porozvodových rodinných strukturách efektivní rodičovství. To charakterizovali vysokou mírou kontroly a podpory (podle Baumrind). Well-being hodnotí na základě self-esteem a life-satisfaction. Analyzovali data získaná od 618 dvojic rodič-dítě. Věk dětí se pohyboval v rozmezí 10-18 let a všechny udržovaly kontakt s oběma rodiči. Přibližně polovinu vzorku tvořili rozvedení rodiče. Autoři vyčlenili 6 kategorií dle uspořádání rodinného soužití (svěření do péče, nový partner atd.).

Mateřská i otcovská podpora korelovala pozitivně s well-beingem dítěte. Zajímavé je, že podpora matky a otce spolu také pozitivně souvisí. Míra, do jaké jsou rodiče schopni i po rozvodu poskytovat dítěti dostatek podpory ovlivňuje self-esteem dítěte. Děti ve výzkumu zažívaly úbytek podpory ze strany nerezidentního rodiče a vykazovaly nižší hodnoty self-esteem, na rozdíl od úplných rodin. Jedinou výjimku tvořily děti žijící ve znovusložených rodinách matek.

Life-satisfaction nevykazovala signifikantní rozdíl mezi úplnými rodinami a různými porozvodovými rodinnými strukturami. Na této studii vidíme, to, na co poukazuje např. Vágnerová (2012), že rodina, resp. rodičovská dvojice jako místo *emočního zázemí a opory dítěte, opory jeho osobní prestiže* (s. 313), úzce souvisí s optimálním rozvojem self-esteem.

Ve znovusložené rodině působí vůči dítěti další dospělé osoby – nevlastní rodiče, resp. noví partneři rodičů vlastních. Některé děti více času tráví v domácnosti s nevlastním rodičem, než s tím vlastním. Vystává otázka, nastíněná již v předchozích kapitolách, po rozsahu působení a pravomocích nevlastního rodiče. Théryová (2001) a jiní se nebrání možnosti tzv. pluralitního rodičovství.

Pluralitní rodičovství

Rodičovství jako odpovědnost promítnutá do souboru rodičovských povinností, vznikající narozením potomka je vymezené i v zákoně (Zákon č. 89/2012, Sb.). Vztahuje se na biologické rodiče dítěte. Rozvod a založení znovusložených rodin do blízkosti dítěte přivádí další dospělé osoby – nevlastní rodiče (Cadolle, 2007; Fine, 2002). Někteří autoři si pak kladou otázku, zda není třeba rozšířit rodičovskou odpovědnost i na tyto dospělé. Nerezidentní biologický rodič totiž s dítětem mnohdy netráví tolik času jako nevlastní rodič. Naplňování odpovědnosti je nepravidelné. Za to nevlastní rodič, sdílející domácnost s dítětem, figuruje významně při každodenních aktivitách a běhu domácnosti.

Fineová (2002) se domnívá, že pro západní společnost je dělení rodičovské odpovědnosti mezi více dospělých dost neobvyklé. Určitý náznak spatřuje ve středověku v podobě „kojných“ nebo v křesťanství, kde kmotři dítěte jsou jakýmsi spirituálními rodiči dítěte.

Některé jiné např. africké kultury jsou nastaveny jinak. Dítě je tu vnímáno, že přináleží rodu, ne pouze svým rodičům. Dítě může být svěřeno do péče jiné rodiny např. pro udržení stabilních vztahů mezi rodinami, v kmeni, nebo jako řešení neplodnosti (Cadolle, 2007).

Jak jsme viděli výše, i u nás stále častěji v životě dítěte (často již při jeho oplodnění) vystupuje více než dvě rodičovské postavy.⁵ Je možné mezi ně rozdělit rodičovskou odpovědnost, aniž by tím nějaká strana strádala? Ne všichni rodiče a nevlastní rodiče jsou na takovou možnost ochotni přistoupit. Roli v tom může hrát určitá exkluzivita vztahu rodič-dítě, spjatá se silnými emocemi. Na jednu stranu biologický rodič nechce, aby jej nevlastní rodič nahradil, na druhou po něm požaduje, aby dítěti poskytl dobré podmínky pro vývoj. Podobně někteří nevlastní rodiče nestojí o zastávání rodičovských povinností u dítěte, které není jejich (Cadolle, 2007).

Pluralitní rodičovství vyžaduje především otevřenou komunikaci mezi dospělými v rodinném systému. Schopnost potlačení předsudků vůči nevlastnímu rodiči či vlastní exkluzivity ve vztahu k dítěti. Je to podpořeno i prosazováním práv dítěte na dobrou rodinu. A také práva na poznání a udržování kontaktu s biologickými rodiči (Fine, 2002).

3.3 Sourozenectví

Rodina nezahrnuje pouze vztahy mezi rodiči a dítětem, ale i vztahy sourozenecké. Sourozenci představují specifický subsystém v rodinné struktuře. Narození sourozence je důležitý milník ve vývoji dítěte a dále jej ovlivňuje. Práce o tzv. sourozeneckých konstelacích nám více přibližují, jak pořadí narození předurčuje naše chování a osobnostní vývoj či chování a postoje v partnerských vztazích (Leman, 1997).

Sourozenectví je specifické tím, že jde o jedince s podobnou genetickou výbavou. Přítomnost sourozenců v rodině a jejich počet mění pozici daného dítěte v rodinném systému (Matějček, 2017).

Vedle pořadí narození jmenujme další důležité faktory, jako jsou pohlaví, věkové rozestupy, podobnost vizuální či povahová s rodičem, přítomnost handicapu. Všechny tyto mohou mít vliv na vztahy sourozenců mezi sebou, ale i na vztahy s rodiči.

Pro dítě mladšího věku jsou sourozenci významnými činiteli socializace. Dítě získává zkušenosti jak ze společné hry, tak konfliktů a jejich řešení, které mají vliv mj. na emoční vývoj. Napomáhají k rozvoji empatie, komunikace, hledání kompromisu či dělání ústupků.

⁵ Nejde pouze o problematiku rozvodu. V některých státech USA je legální pronajmutí dělohy. Toho využívají homosexuální páry, neplodné páry, někdy pak zůstávají s „matkou“ jejich potomka v kontaktu apod.

Sourozenci jsou také nejbližší vrstevnickou skupinou, která se postupně od školního věku dostává do středu zájmu dítěte. Pro dítě je tak interakce s nimi obohacující i v tom, že jsou s ním na stejné pozici, na rozdíl od rodiče (Vágnerová, 2012). Sourozenci se k sobě mohou přimknout a být si podporou i v náročných situacích – sourozenectví souvisí s resiliencí. Na druhou stranu se v těchto vztazích setkáváme i s rivalitou, vyloučením, žárlivostí, intimitou a vřelostí (Matějček & Dytrych, 1999).

Znovusložená rodina není prvoplánově symbolem „šťastné tlupy dětí“, nadšených z toho, kolik mají náhle nových sourozenců a kamarádů, i když se s takovou reprezentací můžeme setkat v dětské literatuře i očekáváních některých rodičů (Leman, 1997; Sellenet & Paque, 2015).

Leman (1997, s. 38) naopak považuje takovou situaci za „značně komplikovanou“, a to především, pokud jsou děti starší než předškolního věku. Dítě je již kritičtější, a především má pevněji budované vztahy k rodičům i svou pozici ve struktuře rodiny. Podobně to vidíme na příkladu dítěte, kterému se narodí mladší sourozenec. Čím je dítě starší, tím více to prožívá jako určité „sesazení z trůnu“ a je pro něj těžší skutečnost přijmout. Ve znovusložené rodině je navíc tím, kdo zabere původní pozici dítěte sourozenec nevlastní (Leman, 1997; Matějček, 2017).

Sourozenectví ve znovusložené rodině může být tří typů. Podle toho, za jakých okolností byla složena. Rozdělení vychází se syntézy více zdrojů, které jej vnímají shodně (např. Baham, Weimer, Braver & Fabricius, 2008; Sellenet & Paque, 2015 a další):

- a) Vlastní sourozenci: mají společné oba rodiče / fraterie germane, full-siblings /.
- b) Nevlastní sourozenci: nemají společného ani jednoho rodiče, tj. přivedl je do rodiny nevlastní rodič /quasi-fratrie, step-siblings/.
- c) Polorodní: mají společného jednoho rodiče, tj. dítě narozené již do znovusložené rodiny /demi-fratrie, half-siblings/.

V některých znovusložených rodinách se všechny tyto typy setkávají. Sourozenci s trochu jinou výchozí pozicí, se zážitky rozdílné výchovy a rodinné kultury. Setkávají se různě často podle toho, jaký typ styku mají jejich biologičtí rodiče vůči nim vymezený. Některé spolu sdílí společnou domácnost téměř nepřetržitě, jiné přijíždí pouze na víkend nebo jednou za 14 dní. Je nutné si uvědomit, i při čtení studií, z pozice jakého dítěte na problematiku nahlížíme. To samé dítě je vůči jednomu dítěti nevlastní sourozenec, dalšímu vlastní, oba jsou pak polorodnými nově narozenému. V dvojité-znovusložených rodinách, tj. na straně matky i otce, je situace ještě komplexnější (Baham, Weimer, Braver, & Fabricius, 2008).

S tím může souviset nejen to, jakou roli dítě v širokém systému rodiny zastává, ale i to, jaký prostor v domácnosti dítěti přináleží. Zda vůbec „svůj koutek“ v domě má. Nezřídka jsou děti nuceny sdílet pokoje, hračky, úložné prostory, psací stoly aj. Potřeba osobního prostoru je nicméně důležitou součástí vývoje. Sociolog de Singly ve své úvaze o vztahu mezi prostorem a osobní identitou uvádí (de Singly, 2009, s. 14):

„Vlastní pokoj je v této perspektivě místem u rodiny doma, v němž se každý může stát „sám sebou“ – každý tedy může hrát také jiné role než ty, které mu jsou předepsány pohlavím, jeho věkem, jeho rodinnou pozicí.“

Touto perspektivou má autor na mysli metaforu z života Virginie Woolfové, která požadovala mít svůj pokoj, kde by mohla být, vedle manželky a matky, také spisovatelkou. Myslím, že především na počátku sžívání rodiny je velmi důležité, aby se dítě „mělo kam utéct“. Někam, kde může být samo sebou, nehledě na počet a přítomnost sourozenců a rodičů. Někam, kde má své věci, kde může snít, ukládat si „poklady“. Takové místo je navíc symbolem určité stability – v měnících se vztazích a náladách lidí, zůstává stejné. Dítě zde vždy najde své hračky, své oblečení. Nemusí jít přímo o vlastní pokoj, stačí vlastní skříňka či stolek. Hlavní by měl být respekt k tomuto území dítěte i ze strany rodičů (Matějček & Dytrych, 1992; Sauzède-Lagardová & Sauzède, 2007). Setkala jsem se s tím, že dítě po nějaké době přijelo trávit čas do znovusložené rodiny vlastního otce a svou skříň našlo zaplněnou věcmi nevlastního sourozence. U dítěte tato situace vyvolala pocity žárlivosti vůči sourozenci a nedůvěru k nevlastní matce, pocit, že jej nepřijímá, že tu vlastně není doma (osobní sdělení, listopad 2017).

Rodiče někdy požadují po dětech, aby se záhy považovaly zkrátka za sourozence, měly se rády apod. Takové přijetí ale není samozřejmostí. Okolnosti rozvodu a znovusložení rodiny s sebou nesou emoce a zážitky, které toto rychlé přijetí logicky znemožňují. Stejně jako mezi nevlastním rodičem a dítětem, ani mezi nevlastními sourozenci není vztah založen spontánně na historii společné výchovy, společných rodičů. Vzniká postupně (Marti & Dufour, 2009; Sauzède-Lagarde & Sauzède, 2007).

Pseudovzájemnost, pojem, se kterým přišel Wynne s kolegy, se objevuje ve vztazích, kde je zdánlivá harmonie a soudržnost udržována pouze povrchně. Je nařízena nebo dodržována z důvodu strachu z konfliktů. Popisoval ji na rodinách pacientů se schizofrenií, nicméně se dá dobře použít i pro popis mezilidských vztahů v jiných skupinách (Wynne et al., 1958).

Mohlo by se zdát, že rozlišovat mezi nevlastními a polorodnými sourozenci není podstatné. Některé práce ukazují, že v praxi se tato pojmenování v podstatě nepoužívají (Marti & Dufour, 2009; Sellenet & Paque, 2015). Domnívám se, že není nutné, aby se děti oslovovaly „nevlastní bratře, polorodná sestro“. Nicméně užívání jasného názvosloví alespoň v odborných kruzích poukazuje na vědomí specifických odlišností a charakteristik, se kterými se daný typ vztahu pojí. Pojmenování může napomáhat lepšímu pochopení struktury vztahů na straně dítěte. Pro rodiče může být motivací k trpělivosti a pochopení problematického či dlouhodobého ustavování vztahů mezi nevlastními a polorodnými sourozenci. Do jisté míry nám objasňuje rivalitu, nesnášenlivost mezi sourozenci, či naopak vytváření sourozeneckých aliancí, sblížení narozením polorodného atd. Otázkou, kterou také blíže rozvedu v následujícím textu, je zda může vzniknout intimní vztah mezi nevlastními sourozenci, či se již jedná o incest.

Je patrné, že sourozenecké vztahy ve znovusložené rodině jsou složitější než v úplné. Přítomnost dětí může sžívání znovusložené rodiny jak facilitovat, tak komplikovat (Ahrons, 2007; Stewart, 2005).

3.3.1 Nevlastní sourozenectví

Nevlastní sourozenci jsou ti, kteří nemají ani jednoho společného rodiče. Jedná se tedy o situaci, kdy si oba partneři do nového vztahu přivedou dítě/děti z vztahů předchozích. Neplatí charakteristika podobných genetických dispozic. Pojítkem je pouze zážitek rozpadu původní rodiny a nový vztah rodičů, popř. náhle nastolené sdílení domácnosti (Baham, Weimer, Braver & Frabricius, 2008; Sauzède-Lagarde & Sauzède, 2007).

Povaze takového vztahu odpovídá i vývoj vázaný na vztah rodičů, resp. rodiče a nevlastního rodiče. Pokud se vztah rozpadne, dochází k úbytku kontaktu či vytrácení vztahu i mezi nevlastními sourozenci. Záleží na okolnostech, délce vztahu apod., zajisté najdeme i případy, kdy je tomu naopak (Ahrons, 2007).

Podobně je tomu s udržováním kontaktu v dospělosti. White a Riedman (1992 *podle* Baham, Weimer, Braver & Fabricius, 2008) ve své studii zaměřené na četnost kontaktů mezi vlastními a nevlastními sourozenci v dospělosti mluví o tom, že čím déle před 18 rokem dítě žilo s nevlastními sourozenci, tím častěji se s nimi v dospělosti vídá. Frekvenci styků ovlivňuje také vzdálenost bydliště. Zajímavé je, že máme tendenci bydlet blíže k vlastním než nevlastním sourozencům.

Lepší vztahy k nevlastním sourozencům si vytváří ty děti, jejichž rodiče, i přes rozvod, udržují otevřenou komunikaci a jsou spolupracující v rámci rodičovství (Ahrons, 2007).

Podle Ganonga a Colemanové (1993) jsou to právě nevlastní sourozenci, mezi nimiž probíhá méně interakcí – pozitivních i negativních – než u ostatních typů sourozenectví (méně se perou, méně si hrají, pomáhají apod).

Jedním z náročných momentů pro dítě ve znovusložené rodině může být náhlá změna sourozenecké pozice – např. z jedináčka se stává prostředním dítětem se starším a mladším nevlastním sourozencem. Musí se dělit o pozornost rodiče s ostatními, dokázat respektovat staršího sourozence. Na druhou stranu se může starší sourozenec pro dítě stát i určitým vzorem, mužským či ženským modelem, ale i objektem identifikace. A to především, když není pravidelně přítomný rodič, který by tuto roli zastával. Mladší sourozenec pak vytouženým bráškou či sestřičkou (Sauzède-Lagarde & Sauzède, 2007; Vágnerová, 2012). Nevlastní sourozenci k sobě mohou mít i velmi blízko a nabízet si tak jistou emoční oporu, kterou v porozvodové situaci postrádají ze strany rodičů (Vágnerová, 2012).

Pocity žárlivosti mohou být spjaty s tím, že nevlastní sourozenec tráví s rodičem (jeho nevlastním) více času než vlastní dítě tohoto rodiče. Chlapec z kazuistiky manželů Sauzèdových (2007, s. 105, *přeloženo autorkou práce*) to popisuje následovně: „*Zaprvé je to holka, zadruhé moc otravuje a zatřetí je s tátou víc než já, a to se nedá vydržet!*“

3.3.2 Polorodné sourozenectví

Polorodní sourozenci mají jednoho společného rodiče. Jsou spíše považováni za "opravdové" sourozence (vlastní), protože se rodí do již znovusložené rodiny. Přítomné děti je tak znají od narození, jsou očekáváni (Ahrons, 2007). Mohou mít funkci určitého symbolického potvrzení vzniku znovusložené rodiny, podobně jako sňatek mezi novými partnery (Sauzède-Lagarde & Sauzède, 2007).

Pocity nespravedlnosti a žárlivosti se mohou mezi nevlastními sourozenci objevovat ve vztahu k tomu, jak často jsou s polorodným sourozencem v kontaktu. Děti, které spolu v domácnosti tráví více času, se také lépe znají. Na základě společných aktivit vytvářejí společnou historii. Sourozenec, který do domácnosti jezdí jednou za 14 dní nebo na víkendy, se tak může cítit vyčleněný. Určité úskalí můžeme nacházet i ve vztahu k rodičům. Polorodný sourozenec je jediný, který má v domácnosti přítomné oba vlastní rodiče (Sauzède-Lagarde & Sauzède, 2007). Polorodní sourozenci mající společnou matku spolu vycházejí lépe než ti, kteří mají společného otce. Vliv na to má i časté svěření do péče matce (Bernstein, 1997).

Přestože je nově narozené dítě stmelujícím prvkem, potvrzujícím existenci nové rodiny, je také prvkem, které děti ochuzuje o pozornost rodiče (Stewart, 2007). Můžeme jmenovat hned několik důvodů, které přispívají k tomu, že rodiče společnému dítěti věnují mnoho pozornosti. (až někdy mohou pozapomínat na ostatní děti):

- jsou jeho biologičtí rodičové a je potvrzením jejich lásky,
- nemusí se s ním loučit, protože neodjíždí za druhým biologickým rodičem,
- konečně ho mohou vychovávat tak, jak chtějí bez ohledu na jiné partnery atd.

To, jak bude nově narozené dítě přijato, může ovlivnit několik faktorů. Záleží na tom do jakého období vývoje znovusložené rodiny se narodí. Dále je to počet a věk ostatních dětí v rodině - šanci na snazší navázání vztahu mají, pokud původní manželství byla vždy pouze s jedním potomkem. Dále vztahy mezi znovusloženou rodinou a původními rodinami. Nebo také to jaký má ex-partner/ka postoj k dítěti narozenému do znovusložené rodiny ovlivňuje, jak ho budou přijímat ostatní sourozenci (Bernstein, 1997).

Polorodní se často zajímají a chtějí poznat prostředí nerezidentní rodiče sourozenců. Pokud je jim to umožněno, může to napomoci dobrým vztahům mezi sourozenci a větší propojenosti celého systému rodiny. Pro některé rodiče to ale může být velmi těžké, přijmout dítě, které má jejich bývalý partner s jiným člověkem (Bernstein, 1997; Sellenet & Paque, 2015).

Zamilovanost v sourozenectví nevlastním a polorodním

Ojedinele tyto rodiny naráží na otázku, co dělat, když se mezi dětmi objeví zamilovanost. Může být přirozená (děti nemají společnou historii jako sourozenci). Nebo může být určitou provokací vůči rodičům. Vystává otázka, na kolik se jedná o incest, na kolik se dá takové chování tolerovat a jak k němu přistupovat (Sauzède-Lagarde & Sauzède, 2007). Incest, neboli milostný vztah mezi příbuznými, není v západních společnostech tolerován, ať už z pohledu morální, či zákonem. Děje se tak především kvůli degenerativním procesům na úrovni genů, které tak mohou vznikat. V České republice je soulož mezi příbuznými trestným činem (Zákon č. 40/2009 Sb.).

Nevlastní sourozenci nicméně nejsou nijak biologicky spřízněni, hrozba degenerace potomstva nehrozí. Přesto odborníci doporučují brát v potaz sociálně-psychologický rozměr problematiky: znovusložená rodina se opravdu nestává rodinou na základě biologických, nýbrž citových vazeb, stále ale vytváří určité role (matka, nevlastní sourozenec...). V předchozích kapitolách jsme viděli, že osvojit si a přijmout novou strukturu rodiny, roli, pozici může být pro dítě dlouhý a komplikovaný proces, který je nicméně důležitý pro jeho vývoj. Rozvolnění hranic role „nevlastní sourozenec“ k „mileneček“ by do těchto vztahů mohlo vnést další zmatek. Odborníci proto doporučují v případě, že nastane podobná situace, s pochopením ale jasně vymezit hranice vztahu svých dětí jako sourozenců. Pracovat na vytváření společné rodinné historie (společné aktivity všech členů, fotoalbu atp.) (Sauzède-Lagarde & Sauzède, 2007; Sellenet & Paque, 2015).

4 Úvod do empirické části

Výzkumný projekt, v návaznosti na teoretickou část, mapuje témata a úskalí související s vývojem dítětem ve znovusložené rodině. Činí tak skrze polostrukturované rozhovory s odborníky pracujícími s dětmi a rodinou (dětskými psychology, rodinnými/manželskými terapeuti).

Moje prvotní představy o výzkumném projektu se v průběhu psaní práce značně proměnily. O některých důvodech těchto změn bude pojednáno níže.

Nejprve představím výzkumný problém a výzkumné otázky. Popsány budou i základní cíle výzkumu. Následuje popis výzkumného vzorku, metody sběru dat a popis jeho průběhu. Kritické zhodnocení výzkumného projektu, zachycení jeho limitů a návrhy pro příští zkoumání budou součástí kapitoly Diskuze.

Dlouho jsem váhala, zda se v práci zaměřit spíše na jeden konkrétní problém, nebo ji pojmut spíš jako mapující. Domnívám se, že znovusložené rodiny jsou velmi komplexní problematika, která je vždy svým způsobem specifická díky pluralitě jedinců z různých hodnotových prostředí, kteří v ní hrají nějakou roli. Promítá se do ní i situace a postoje společnosti. Mnoho témat s touto problematikou spojených se týká dětí. Chtěla jsem se tedy podívat a přiblížit tato témata nejprve z perspektivy dítěte. Důvody, uvedené níže, mě vedly k tomu, že jsem upustila od přímého kontaktu s dětmi a nahradila ho rozhovory s odborníky, kteří pracují s dětmi.

Vnímám, že v akademických pracích, které jsem dohledala, a ukazuje to i zahraniční literatura, jsou soustavně zkoumané pouze určité oblasti (např. vztah, komunikace nevlastního otce s nevlastními dětmi, nevlastní sourozenectví) a na ty jiné se zapomíná (např. komunikace nevlastního rodiče a vlastního nerezidentního rodiče, přijetí polorodného sourozence, způsoby, jak zvyšovat informovanost, prevence). Kladu si za cíl pokusit se přenést, pomocí rozhovorů, zkušenosti lidí z praxe do akademického prostředí.

Jedná se o kvalitativní metodologii, která nabízí rozebrání tématu do hloubky na menším vzorku. Snaží se poukázat na pestrost zkoumaného tématu, či to, jak ho jedinci vnímají (Hendl, 2016).

4.1 Výzkumný problém

Výzkumným problémem je vývoj dítěte ve znovusložené rodině, a to především v předškolním a mladším školním věku. Dále také situace těchto rodin v české společnosti z pohledu odborníků-psychologů. Výzkumný problém by mohl být převeden do otázky: *V jakých oblastech může zkušenost znovusložené rodiny působit na vývoj dítěte?*

4.2 Výzkumné otázky

Výzkumný problém se snažím popsat následujícími výzkumnými otázkami.

- *Jde o jev přechodný nebo stálou změnu normy?*
- *Jaká jsou nejčastější témata, která tyto rodiny, resp. děti z těchto rodin, řeší (v rámci poradenství, terapie)?*
- *Jaký vliv na vývoj dítěte může mít změna struktury rodiny?*
- *Jakou roli hraje, resp. by měl hrát nevlastní rodič?*
- *Je rodičovství exkluzivní nebo může fungovat pluralitní rodičovství?*
- *Jaké je sourozenectví v těchto rodinách?*

4.3 Cíle výzkumu

Cílem mé práce proto je **a) blíže představit**, ukázat kontext a pestrost tohoto dnes aktuálního tématu **b) upozornit na úskalí** a ukázat oblasti, které v literatuře bývají považovány za problematické ve vztahu k vývoji dítěte. Práce mapuje tyto své cíle u současné české rodiny.

4.4 Zkoumaný soubor

Problematika mě zajímala především z pohledu dětí. V původním návrhu výzkumu byly respondenty právě děti. Po opakovaných a z velké části neúspěšných snahách navázat kontakt se školami (z 18 oslovených se kladně ozvaly pouze 2), a po negativní zkušenosti se získáváním souhlasů od rodičů, jsem byla nucena design výzkumu změnit.

Dalším důvodem pro změnu bylo i hledisko etické – téma znovusložené rodiny je citlivé, týká se těch nejbližších, které dítě kolem sebe má. Ve většině případů předchází zkušenost rozvodu, resp. rozpadu vztahu rodičů. Vzhledem k tomu, že pro mě není možné odhadnout fázi procesu truchlení, ve které se dítě nachází, ani zda nejsou určitá témata dítětem dosud nezpracovaná, neodžitá, riskovala bych během rozhovorů možnost sekundární traumatizace či zkrátka nastartování procesů a emocí, které nemohu jako student nijak terapeuticky ošetřit. Tuto zodpovědnost jsem na sebe nechtěla brát.

Rozhodla jsem se proto zaměřit na skupinu dětí se znovusloženou rodinou, které, resp. jejich rodiče, vyhledali odbornou pomoc – poradenskou či terapeutickou. Zkušenost dítěte jsem se tak snažila získat prostřednictvím odborníků pracujících s dětmi.

Metodou záměrného výběru přes instituce a metodou snowball (Miovský, 2010, s. 138) jsem oslovila 20 odborníků, z nichž nakonec 5 (Ž=5) souhlasilo s účastí. Všichni odborníci účastníci se výzkumu byli ženy. Tyto metody jsem zvolila vzhledem k cílové skupině – tj. odborníkům pracujících s dětmi. Primárně jsem oslovovala instituce, které se zabývají dětským či manželským a rodinným poradenstvím či terapií.

Podmínkou výběru bylo vykonávání poradenské či terapeutické práce s dětmi po dobu alespoň 5 let. Instituce, které jsem oslovila a jejichž pracovníci se účastnili výzkumu, jsou: Centrum pro rodinu Triangl, Dům tří přání, Linka bezpečí (resp. Rodičovská linka), Poradna pro rodinu, manželství a mezilidské vztahy. Někteří z dotazovaných mají soukromou praxi. Všichni působí na území Prahy.

Oslovení Linky bezpečí, resp. Rodičovské linky, je trochu specifické. Spíš než o poradenskou práci se jedná o telefonickou krizovou intervenci. Přišlo mi ale zajímavé vnést do výzkumu i pohled této instituce, je totiž do jisté míry více nízkoprahová. Obrací se na ni dítě samotné, ne přes rodiče. Navíc je anonymní, tudíž se můžeme domnívat, že klienti mluví o svých problémech otevřeněji.

Respondentky jsou v textu práce uváděny jako „OdborníkX“. Zde je pro přehled tabulka jednotlivých odborníků a institucí, ve kterých působí:

Odborník1	Odborník2	Odborník3	Odborník4	Odborník5
<i>Poradna pro rodinu, manželství a mezilidské vztahy</i>	<i>Centrum pro rodinu Triangl</i>	<i>Centrum rodinné terapie Horizont (Dům tří přání)</i>	<i>Klinická psychologka; soukromá praxe</i>	<i>Linka bezpečí, Rodičovská linka</i>

4.5 Metody sběru dat

Metodologie výzkumného projektu je kvalitativní. Kvalitativní metodologie byla zvolena proto, že lépe odpovídá cílům výzkumu. Nabízí možnost mapovat problematiku na menším souboru, ale do větších detailů (Hendl, 2016).

Data byla získána metodou polostrukturovaného rozhovoru (Miovský, 2010). Tuto metodu jsem zvolila především kvůli její možnosti držet se témat stěžejních pro výzkumný projekt pomocí předem připravených otázek. Zároveň tato metoda dává dostatečný prostor pro doplňující otázky a pro oblasti, které do rozhovoru vnese dotazovaná osoba. Metodu polostrukturovaného rozhovoru jsem zvolila také proto, že dovoluje téma mapovat do hloubky. Dovoluje zachytit i odlišnosti dané různým pojetím tématu různými lidmi.

Tento typ sběru dat se odvíjí na základě předem připraveného schématu otázek, které nemusí mít pevně dané pořadí. Jedná se spíše o okruhy, jichž se otázky budou týkat. Zajišťuje se takto, že rozhovor bude relevantní výzkumnému problému. Pořadí a načasování otázek, můžeme upravovat tak, aby to pro rozhovor bylo co nejpřínosnější. Základu otázek, který je tazatel povinen probrat, říkáme jádro interview (Miovský, 2010).

Mezi nevýhody této metody patří nedodržení jádra interview, narušení konzistence výpovědí doplňujícími otázkami či odklonění se od výzkumného problému (Miovský, 2010).

Jádro interview bylo tvořeno a upravováno na základě konzultací s prof. PhDr. Šulovou a PhDr. Krejčovou. Otázky tvořící jádro interview byly následující:

- *Co se vám vybaví, když se řekne znovusložená rodina?*
- *Jak se díváte na vývoj instituce rodiny? Přijde vám, že se jedná o trvalou změnu toho, co za rodinu považujeme nebo pouze přechodný jev?*
- *Některé názory tvrdí, že jde pouze o navrácení se ke způsobu života v tlupách, jak ho vidíme v jiných společnostech, např. u afrických kmenů. Co si o takové tezi myslíte ve vztahu k vývoji dítěte?*
- *Jakou roli hraje nejednoznačnost hranic a struktura znovusložené rodiny na vývoj dítěte?*
- *Je nějaký nástroj, který rád/a používáte k ujasnění struktury rodiny, pozice, kterou v ní dítě zaujímá?*
- *Jaký je nejčastější typ znovusložené rodiny, který konzultaci vyhledá (znovusl.r.-oba, jen otec, jen matka)?*
- *Může mít na dítě vliv, zda znovusloženou rodinu zakládá pouze jeden, nebo naopak oba rodiče? Jaký?*
- *Jsou nějaká témata, která Vám z práce s těmito rodinami vystupují jako časté?*
- *V čem pro ně vidíte největší rizika a přínosy pro dítě předškolního a ml.šk. věku?*
- *Poučka: přestali jste být manžely, ale zůstáváte rodiči – platí stále? Proč? Proč ne? Měla by být rozšířena na nevlastní rodiče?*
- *Jaká by podle Vás měla být role nevlastního rodiče ve znovusložené rodině?*
- *Zahraniční literatura nabízí koncept pluralitního rodičovství - rodiči jsou všichni dospělí v rodinném systému a mají právo podílet se na výchově a rozhodování. Jaký na takový přístup máte názor?*
- *Co by takové řešení přineslo pro dítě?*

- *Hraje, podle Vaší zkušeností, nějakou roli ve fungování znovusložené rodiny i to, jak se členové oslovují?*
- *Jaký postup v oslovování navrhuje?*

Tento soubor otázek byl použit v každém rozhovoru. Podle potřeby byly kladeny doplňující otázky. Pro zajištění určité validity výpovědí bylo užíváno tzv. inquiry, tedy dovysvětlení, doptání se, aby případně došlo k vyvrácení mylné interpretace nebo špatného pochopení výpovědi.

4.6 Předpoklady

Na základě nastudované literatury byly formulovány následující předpoklady. Tvorba těchto předpokladů mohla být ovlivněna i zkušeností znovusložené rodiny z mého blízkého okolí a mými osobními postoji či hodnotovým systémem.

- *Změny struktury rodiny jsou předním tématem poradenské a terapeutické práce s dětmi ze znovusložených rodin.* Na základě zkušeností a výzkumů shrnutých v práci Sellenetové a Paqueové (2015) či Sauzède-Lagardové a Sauzèda (2007) předpokládám, že se jedná o důležité téma pro děti ze znovusložených rodin. Odborníci s tímto tématem pracují různými způsoby. Dále předpokládám, že nástroje této práce budou v literatuře a v české praxi stejné – především genogram a kresba rodiny.
- *Zkušenost znovusložené rodiny může vyústit až ve změnu bazální osobnosti dítěte.* Lazartiques (2001; 2007) se domnívá, že zkušenost znovusložené rodiny v kombinaci se společenskými vlivy posledních let mění bazální osobnost dítěte ve směru narcistní osobnosti.
- *Nevlastní sourozenci mají slabší vztahy vynikající méně interakcemi, než polorodní sourozenci.* Podle Ganonga a Colemanové (1993) je to vztah nevlastních sourozenců, který je v určitém slova smyslu nejslabší.

- *Častějším typem rodiny, kterého se týká pomoc odborníka je znovusložená rodina otce.* Ukazuje se, že pro dítě může být problematictější přijmout nevlastní matku než nevlastního otce (Ahrons, 2007). Domnívám se, že se s tímto jevem setkávají i odborníci u nás. Myslím, že může být podpořen i častějším svěřením dítěte do péče matky. Tento předpoklad ale netvrdí, že to jsou otcové, kdo odborníka vyhledají častěji.
- Poslední předpoklad se týká atmosféry mezi biologickými rodiči a jejím vlivu na vztah nevlastních sourozenců. Podle studie Ahronsové (2007) mají *lepší vztahy s nevlastními sourozenci ty děti, jejichž rodiče po rozvodu udržují otevřenou komunikaci bez hádek a napětí.*

4.7 Sběr dat

Respondenty jsem hledala oslovením přes instituci nebo díky odkazu respondenta na dalšího tj. metoda snowball (Miovský, 2010), či doporučením vedoucí práce nebo PhDr. Krejčové. Dotazované jsem oslovovala emailovou cestou. Z 20 oslovených odborníků 5 souhlasilo s účastí na výzkumu.

Rozhovory probíhaly v období od dubna do začátku července 2018. Pro vedení rozhovoru je důležité i prostředí – nemělo by rušit pozornost dotazovaného hlučností, teplotou, čichovými vjemy atp. (Miovský, 2010). Všechny rozhovory probíhaly v klidném prostředí, nejčastěji na pracovišti respondenta. Pouze jeden proběhl v kavárně, zde byl nicméně dostatečný klid pro vedení rozhovoru. Během tohoto rozhovoru byl přítomný kojeneček, neboť respondentka je aktuálně na mateřské dovolené. Respondentka byla seznámena s možností přestávky kdykoli během rozhovoru. Plynulost rozhovoru mohla být mírně narušena především v závěru, kdy respondentka musela více interagovat s dítětem, kvůli jeho únavě.

Intervenující vlivy ve smyslu fyzikálních vlivů byly ošetřeny na začátku rozhovorů – byl nabídnut nápoj, otevření okna. Respondent byl obeznámen s tím, že v případě nepohody může být rozhovor přerušen.

Všechny rozhovory byly vedeny mnou osobně. Pro zachování kvality výzkumu byly v rámci přípravy rozhovory trénovány s několika přáteli, kteří hráli roli respondentů. Mimo jiné tím byla ověřena srozumitelnost otázek. V případě, že otázka působila sugestivně, byla upravena nebo zcela vynechána.

Průměrná délka rozhovorů byla 50 min. Po úvodním seznámení a usazení byl s dotazovaným probrán informovaný souhlas. Byl krátce seznámen s účelem výzkumu, délkou trvání rozhovoru, a především s možností od rozhovoru kdykoli odstoupit, udělat si přestávku či neodpovídat. Součástí informovaného souhlasu byl i souhlas s pořízením audiozáznamu a jeho smazání po transkripci. Dále také zajištění anonymity respondentů (v práci jsou uváděny pouze instituce, ne jména). Tímto postupem byla zajištěna etická stránka výzkumu (Hendl, 2016).

Následoval samotný rozhovor. Rozhovory byly nahrávány, aby byla zajištěna kvalita při zpracování dat a nebylo opomenuta informace, která v rámci rozhovoru nebyla tazatelkou zachycena. Po provedení transkripce byl zvukový záznam uchováván po dobu trvání výzkumu a pak smazán.

Ve všech rozhovorech bylo dodrženo jádro rozhovoru, nicméně s drobnými reformulacemi otázek, s cílem udržet kontinuitu dialogu. Slovník byl přizpůsoben dotazovanému – např. někteří preferovali pojmenování „patchworkové“ rodina, jiní „složená“, či „doplněná“ atp.

Tazatelka se snažila využívat technik aktivního naslouchání s cílem napomoci dobrému kontaktu, splavnosti rozhovoru a porozumění výpovědím dotazovaného.

Před ukončením rozhovoru měl respondent možnost cokoli doplnit, pozměnit či se vrátit k něčemu, co bylo součástí rozhovoru. Po ukončení rozhovoru obvykle následovala méně formální výměna názorů mezi tazatelkou a dotazovaným a rozloučení.

4.8 Metody analýzy dat

Kvalitativní data získaná rozhovory byla analyzována na základě metody zakotvené teorie (Hendl, 20016). Tato metoda analýzy kvalitativních dat je vhodná pro oblasti, které jsou málo teoreticky zpracované. Jde v ní především o „*exploraci a objevování nových teorií*“ (Hendl, 2016, s. 129). Kategorie, které mohou sloužit jako základ pro teorie a být dále testována, vychází ze získaných dat. Jsou „zakotvené“ v datech (Hendl, 2016). Miovský (2010) uvádí další možné postupy vyhodnocení: metoda prostého výčtu; vyhledávání a vyznačování vztahů, tyto byly použity jako nástroj k bližšímu vymezení, popisu kategorií.

Kvalitativní data byla nejdříve podrobena doslovné transkripci. Následně byla provedena redukce prvního řádu pro lepší přehlednost textu při tvorbě kategorií. Následovalo kódování a tvorba kategorií. Pro popis kategorií bylo využíváno textu doslovné transkripce a metody prostého výčtu či vyhledávání vztahů.

4.9 Kategorie vzešlé z analýzy rozhovorů

Analýzou rozhovorů bylo vytvořeno několik kategorií. Jsou jimi: „**pojetí**“ znovusložené rodiny, „**struktura**“ systému rodiny, „**témata**“ v rámci konzultací, „**komunikace**“, „**odlišnosti v prožívání dospěleho dítěte**“, „**sourozectví**“ a „**vnímané komplikace**“. Následující text tyto kategorie blíže rozvádí. Rozhovory byly od počátku vztažené především k předškolnímu až mladšímu školnímu věku dítěte (podle Langmeier & Krejčířová, 1998).

Považuji za důležité uvést, že všechny respondentky se shodovaly v tom, že situace znovusložené rodiny je pro dítě určitou zátěží. Tato zátěž vzniká na základě komplexnosti celého systému, nesrozumitelnosti, ale také špatné komunikace mezi jednotlivými členy či ztrátě pocitu stability. Na jednotlivé faktory narazíme v rámci kategorií vyčleněných analýzou rozhovorů.

Stejně tak ale upozorňují na to, že pro dítě je možné adaptovat se a vyvíjet ve znovusložené rodině. Odborník³ to popisuje tak, že „*dítě je adaptabilní, dokáže být flexibilní. Když je mu dobře, dokáže nasávat a mít klidně dva táty, tři babičky. Dokáže tam fungovat.*“

Dokonce to pro dítě může být úlevné, především pokud se založením nové rodiny vymizí napětí, hádky a konfliktní atmosféra mezi rodiči: „*dítě si může budovat samostatný vztah s otcem i s matkou, který není tak naplněný hádkami a konflikty, jako kdyby zůstali spolu,*“ zároveň Odborník2 a Odborník5 mluví o intenzivnějším vztahu s otcem. Ten v reakci na to, že nesdílí s dítětem domácnost, je ochotný vyhradit si na něj více času, intenzivněji se mu věnuje, než dokud bydleli spolu.

Tím, že spolu netráví všechnen čas, objevuje se prostor pro vzájemné těšení se: „*myslím, že ty patchworkové rodiny mají výhodu v tom, že to dítě tam není pořád, takže ten rodič se na něj může těšit, mít víc času naplánovat s ním nějakou věc,*“ říká Odborník5.

Neopomeňme, že pohled na problematiku může být ovlivněn tím, jaká skupina znovusložených rodin vyhledá odbornou pomoc. Dá se předpokládat, že jde o ty, u kterých je žití ve znovusložené rodině problematické, a zároveň to na nějakém stupni reflektují. Na tuto charakteristiku zkoumané skupiny jedinců opakovaně v průběhu rozhovorů upozorňovaly i všechny dotazované.

Pojetí znovusložené rodiny

Pojetí znovusložené rodiny odborníky v sobě odráží širokost tohoto pojmu a složitost vztahů, které zahrnuje. V rozhovorech vystupují dvě roviny definování znovusložených rodin. Jedna je obecnější, druhá je specifitější.

Všechny respondentky, až na jednu, se shodují, že nejčastěji se jedná o model dvou partnerů, kteří se dají dohromady a do domácnosti přivádí děti z původních manželství, resp. vztahů. Všechny také zmiňují narození dítěte do nového vztahu.

Znovusložená rodina může v jejich pojetí zahrnovat i situace, kdy na místo biologického rodiče přichází prarodič (Odborník5), nebo vzniká homoparentální znovusložená rodiny (Odborník1, Odborník2).

Jako základní tvůrčí princip znovusložené rodiny vnímají pojmenování a zvědomení nových vztahů: „*důležité mi přijde, jak to ta rodina cítí (...), aby tam k sobě měli úzké vazby primární rodiny a všichni ti členové tomu tak rozuměli*“, vystihuje to Odborník5. Důležité ale je i vytvoření a udržení vazby dítěte alespoň s jednou pečovatelskou osobou (nejlépe s rodičem) nebo s nejbližšími členy.

Odborník3 poukazuje na aktuální debatu o definici rodiny jako takové. Brání se konkrétněji znovusloženou rodinu vymezit. Rodina je v procesu vývoje: „*Nedávno jsme byli na Magistrátu a mluvili jsme o právech dítěte. (...) My jsme dva dni mluvili o tom, kdo tvoří rodinu, a nedobrali jsme se jedné věty, se kterou by všichni souhlasili. Je to ve fázi vývinu? Asi jo. A kam to bude směřovat, je těžké odhadnout.*“

Jako vývoj normy toho, co pojmáme za rodinu, vnímá současnou situaci i Odborník1. Nicméně se zdá, že na změnu společnost, resp. děti, není připravená. Málo s dětmi mluvíme o tom, že jakýsi ideál může být máma, táta a děti, ale že to může být i jinak. Znají to ze svého okolí, např. od kamarádů, co něco podobného prožili, a jsou z toho zmatení: „*čili ta norma rozvedených dětí je něčím těžká i pro ty z běžných rodin, je to pro ně nesrozumitelné*“. V něčem možná chybí i připravenost a aktivita odborné veřejnosti, Odborník3 to shrnuje otázkou: „*Ale je společnost na to (změnu normy) připravená? Jsme my vyškolení, jestli je to přijímáno v pohodě a bráno za normu?*“

Situace je nová především v tom, že rodiče jsou aktivní i po rozvodu. Zatímco dřív druhý rodič zemřel, nebo se zkrátka vytratil ze života dítěte, nezajímal se o něj, dnes zůstává v systému rodiny, přestože „na dálku“: „*To, co mi přijde nové, jiné, je vlastně asi tím, že je častěji střídavá péče, tak vlastně se ta rodina rozšiřuje mnohem víc – jsou tam děti bývalého partnera, jeho nová partnerka, jejich společné děti...že se vlastně rodiny mnohem víc propojují,*“ vystihuje Odborník2.

Všechny respondentky se shodují, že jak úplné rodiny, tak ty znovusložené jsou každá velmi *specifická a individuální*. S narůstajícím počtem členů roste jejich *složitost*. Různost je dána také vymezením styku s dětmi, průběhem rozvodu, důvodem rozpadu původní rodiny atd.

Specifičtější pojetí znovusložené rodiny vychází nejčastěji z toho:

- a) kdo je zakládající rodič (tzn. novou rodinu zakládá matka, nebo otec),
- b) zda je zakládající člen pro dítě rezidentní či nerezidentní,
- c) situaci druhého rodiče (je sám/a, zakládá také novou rodinu; má vztah bez dětí; není aktivní ve vztahu k dítěti),
- d) z vymezení styku dítěte s rodičem.

Témata v rámci konzultací

Další kategorie, kterou můžeme vyčlenit z rozhovorů, jsou témata, která se s životem ve znovusložené rodině pojí. Vzhledem k povaze zkoumaného souboru jsou to témata, se kterými se odborníci setkávají ve své poradenské či terapeutické praxi. Vzhledem k tomu, že mnohá se prolínají i v dalších kategoriích, uvádím zde spíš jejich výčet.

Vidíme pomyslné tři úrovně témat. Prvním je rovina jakýchsi symptomů nebo potíží. Bývá to to, s čím se rodiče na odborníky nejčastěji obrací. Odborník2 k tomu říká: *„Je rozdíl s čím přicházejí a co se pak ukáže v té terapii (...). Dost často přicházejí s tím, že nerespektují rodiče, nebo že mají nějaké symptomy.“*

Tato rovina by mohla být popsána i jako pozorovatelná. Patří sem náhlé zlobení a vzdor dítěte, somatické obtíže – bolest břicha, hlavy, problémy ve škole, nepřijetí nevlastního rodiče (drzost, dítě nechce odjíždět do domácnosti, kde je nevlastní rodič atp.), problémy s oslovováním (Odborník1; Odborník2; Odborník5). Mohou se objevit projevy regrese – cucání palce, počůrávání, nebo *„velmi často problémy se spánkem“* (Odborník2).

Ze strany rodičů pak stížnosti na nespravedlivě rozdělené peníze či čas mezi nevlastní a vlastní děti (Odborník3), vyžadování poslušnosti po nevlastních dětech, či stížnosti na druhého rodiče (Odborník2; Odborník5).

Druhá rovina témat víc vystihuje možné příčiny té první. Často se k ní klient propracovává až časem, postupně. Odborník5 to popisuje: *„a jakoby ‚by the way‘ slyším: no, se svým biologickým tátou se vůbec nestýká a můj nový partner je na něj hrozně přísnější“*. Jsou i rodiče, kteří od počátku dávají problematičké chování dítěte do souvislosti se změnami v rodině, i přes to se k tématu, které takové chování spouští musí probrat postupně. Tato témata souvisí i se sžíváním rodiny.

Tato témata bývají na základě analýzy rozhovorů následující:

- pocity a potřeby dítěte, které nejsou respektovány dospělými;
- různost očekávání dětí a dospělých;
- nereálná očekávání dospělých;
- nesrozumitelnost nové rodinné struktury;
- naděje, že se k sobě rodiče vrátí a zklamání či rozporuplnost z vědomí, že to tak nebude;

- stesk po druhém rodiči;
- ztráta jakési jistoty, kterou pro dítě představuje původní rodina;
- ztráta kontroly ve smyslu předvídatelnosti světa a vztahů;
- pocity viny;
- pocit zodpovědnosti za vztah mezi rodiči;
- konfliktní vztah mezi rodiči a jeho působení na dítě;
- dítě jako komunikační most mezi rodiči;
- přejímání role dospělého dítětem;
- pocity žárlivosti na sourozence;
- pocity nespravedlnosti;
- neukotvenost vlivem střídání prostředí a výchovných přístupů.

V rámci této roviny je důležitá nezaujatost odborníka, který tak dítěti, popř. rodiči, nabízí podporu, prostor pro sdílení a nahlížení z různých úhlů. Některá z témat směřují již k terapeutické práci s dítětem, nebo celý rodinným systémem. Především, pokud přetrvává konflikt mezi rodiči: *„My tam s tím dítětem ani nemusíme nic vyřešit, ale ono má ten prostor prostě o tom mluvit a já ho tak jako podporuju. A ono má prostor být naštvaný, někdy na mámu, někdy na tátu...Tyhle děti k nám pak chodí rády, když zjistí, že je to bezpečný prostředí, kde můžou říct cokoli,“* popisuje práci s dětmi, jejichž rodiče jen těžko dosáhnou nějaké domluvy Odborník1.

Struktura

Struktura systému znovusložené rodiny postupovala všemi rozhovory. Její vyjasnění je pro práci s dítětem: „základ, od kterého se dá odpíchnout“ (Odborník3).

Struktura znovusložené rodiny může být složitá. Původní rodina, se víceméně náhle, rozšíří o mnoho nových členů, které dítě nezná. Nemá k nim vztah. Navíc nemá úplně klíč na to, koho do rodiny brát. Původní rodina vznikla tak, že se do ní narodilo a ostatní členové, resp. rodiče, tam již byli. „*V těchto (tj. znovusložených) rodinách je to většinou mnoho postav, objevuje se tam mnohem širší rodina a děti váhají, koho tam vlastně ještě zařadit, koho tam chtějí-nechtějí, a je to velké téma, které se pak často táhne celou spoluprací. Ujasňujeme si, kdo všechno do rodiny patří, kdo je pro to dítě důležitější,*“ popisuje nejčastější počátek konzultací Odborník2.

Situace rozpadu rodiny představuje pro dítě ztrátu jistoty, předvídatelnosti vztahů. Nesrozumitelnost vztahů ve znovusložené rodině tuto ztrátu dále podporuje. Nesrozumitelnost není dána pouze postavami nových členů, ale i obavami a nejistotou kolem rodičovského vztahu a vztahu mezi dítětem a nerezidentním rodičem: „*já těm rodičům říkám, že ať to dopadne, jak chce, ale je potřeba, aby to bylo zřetelné. Když to například spěje k rozvodu, dobrá, ale pro to dítě, co je pro něj dost hmatatelný? Ono si klade otázky: jak se s tím tátou, mámou budu vídat? Kde budu bydlet? Kde oni? Budu chodit do jiné školy? (...) To dítě potřebuje prostě mít nějaké jistoty a i když to bude pro něj špatně, aspoň se má k čemu upnout,*“ říká Odborník1.

Odborník3 tyto obavy a otázky dítěte dává do souvislosti jednak s potřebou jistoty, ale i bezpečí a jasnými hranicemi: „*Vlastně nemá hranice a ono se v tom neumí pohybovat. Neví, co ho čeká, neví, jaké to bude u toho a onoho, kde to bude. Ztráta rodiny mu vždy bere jistotu a pocit bezpečí. Nějak se mu to rozsypalo a nemá to. A když něco nemáte, tak vám to schází a hledáte to, tápete,*“ záleží pak na dospělém, aby tím dítě provedl a vše mu vysvětlil.

Důležité je pro práci se změnou struktury rodiny pochopení dítěte rodičem. Přijmout jeho otázky a pocity. Pochopit, že to, že se „*ptá na kraviny*“ jsou pro dítě důležité otázky. Dále pomoc učinit situaci srozumitelnější, přehlednější: „*vlastně musí hledat, ideálně za pomoci těch dospělých,*“ popisuje Odborník 5, ve shodě s ostatními, že zásadní je to, jak rodiče dítě celou situaci znovusložením rodiny provedou a zda jsou sami srovnání s rozvodem.

Novou dynamiku do uspořádání znovusložené rodiny přináší i střídavá péče, která je stále častější. Pokud budeme sledovat strukturu mezi členy, kteří aktuálně sdílí domácnost, bude se měnit s tím, jak se v ní střídají děti: „*Mám v péči rodiny, kdy se vlastně ta jejich podoba proměňuje každý víkend nebo týden. Různě se to promíchává. Možná v tom mi to přijde jiné než dřív,*“ (Odborník2).

Tyto časté změny mohou podporovat v dítěti pocit nejistoty a nestability prostředí: „*ty děti byly, jak bych to řekla, ne že by se neměly dobře, ale byly hrozně neukotvení, taková bařůžkáři,*“ (Odborník5) přitom stabilita a předvídatelnost prostředí jsou jedny z důležitých premis optimálního vývoje dítěte (Matějček, 2007).

Dále s sebou časté přesuny nesou určitou odpovědnost. Dítě musí myslet, aby si vzalo vše potřebné, předvídat, co bude potřebovat: „*Ta dynamika je náročná pro děti, které potřebují stabilitu, ne furt přemýšlet, co kam mají přenášet, kde co nesmí zapomenout,*“ domnívá se Odborník5.

Odborník2 si na základě zkušeností z praxe myslí, že pro dítě předškolního věku střídavá péče z těchto důvodů není vhodná: „*je lepší, když je dítě (předškolní věku) v péči jednoho rodiče s častým kontaktem druhého rodiče. Což předpokládá dobrou komunikaci mezi rodiči,*“ té po rozvodu někdy nebývá dosaženo.

Překonat nestabilitu napomáhá srozumitelné a včasné komunikování situace dítěti. Dopředu je dobré upozorňovat i na změny a dát dítěti prostor, aby se mohlo ptát a tím se lépe orientovalo ve svých pocitech, ale i v nových vztazích s ostatními členy.

Poradenská či terapeutická práce s dětmi má možnost využívat různých nástrojů, které napomáhají dítěti novou strukturu vztahů v rodině uchopit. Vedle rozhovoru, který zmiňovaly všechny respondentky, se osvědčuje také kresba (Odborník2, 4), Ostrov rodiny (Odborník 3), sochání (Odborník 3), deník (Odborník 4) a především pískoviště (Odborník 2, 3).

Pískoviště (sandplay) je technika vycházející z gestalt psychoterapie. Je ceněna hlavně u mladších dětí. Umožňuje skrze rozmístění figurek v pískovišti a modulaci pískoviště vizualizaci a zvědomení představ, které dítě o dané situaci má. Následný rozhovor pracuje s emocemi klienta, s přáními či obavami, s pohledy na situaci z různých stran, s pohledem různých postav.

To, co dítě neumí nebo nemůže vyjádřit slovy, může být vyjádřeno skrze „hru na pískovišti“. „*Je dokázané, že během takového povídání a manipulaci v pískovišti se to dítěti daří si v hlavičce srovnat, prohlídnout to, vyrovnávat se s tím, formulovat, co by potřebovalo, co by si přálo,*“ popisuje práci s pískovištěm Odborník2 a dodává, že přestože je figurek, tj. členů znovusložené rodiny, spousta, neznamená to, že je dítě všechny musí mít rádo. Nejblíže mu mohou zůstat jeho rodiče, přestože se k sobě nevrátí jako manželé: „*že přestože to vypadá jinak, tak to důležitý pro něj zůstává. (...)*“. Práce s pískovištěm napomáhá i odžití emocí, které jsou spjaty s přijetím nových partner rodičů, nebo s faktem, že se rodiče k sobě již nevrátí: „*že je pochopitelný, že jsem třeba na tu novou tátovu paní naštvaný. Je to legalizování těch emocí a uvědomování si nějakých svých potřeb,*“ říká Odborník2.

Pískoviště se dá využít i v rodinné terapii: „*pro práci s rodinou je to obohacující. Hlavně pro ten vhled do situace: kdo se jak kde cítí, jak sebe a jiné pojímá, je to užitečné,*“ (Odborník3).

Typy znovusložené rodiny

Respondentky považovaly za obtížné určit jaký typ znovusložené rodiny (u matky, u otce, u obou) vyhledá jejich pomoc nejčastěji. Podle Odborníka1 jsou to nejčastěji rodič s novým partnerem: „*a mají tam děti z původních. Někdy je mají ve střídavce. Někdy je má žena ve své péči s tím, že jsou jednou za 14 dní u tatínka, čili tohle je nejčastější model.*“ S takovým typem se setkává i Odborník2: „*tam pracujeme s touto rodinou, ale samozřejmě tam mluvíme i o těch dalších členech. Zpřítomňujeme je, mluvíme o nich, kreslíme si, že vlastně dítě patří tak trochu ještě i někam jinam.*“

Může to být i naopak, resp. že novou rodinu založí muž: „*Možná bych mohla říct, že chodí víc dětí, kdy máma zůstává sama a táta odchází za novou partnerkou...*“ (Odborník4). Pokud je klientem dítě, záleží na kontextu – buď se pracuje s oběma rodinami najednou (u otce i matky), nebo se podporují především biologičtí rodiče v rodičovské odpovědnosti. Nebo naopak bývá práce směřována na znovusložené rodiny jednotlivě: „*záleží na kontextu té rodiny (...)* mluvíme o tom, co dítě potřebuje,“ dokládá Odborník2.

Respondentky považují za problematické srovnávat život v tlupě, resp. kmenu s komplexitou znovusložené rodiny. Poukazují na rozdílnost požadavků, které daná společnost na jedince klade. V našem evropském kulturním prostředí je pro vývoj dítěte a jeho socializaci zásadní mít úzký vztah s rodiči, resp. pečovatelskou osobou: „*mít někoho, o koho se může opřít,*

ví jeho reakce, mají se vzájemně emočně načtené, propojené, tak význam téhle rodiny je v naší společnosti logicky vyšší než v komunitě, kde je to v něčem pro ty děti přehledné,“ (Odborník5).

Naše společnost klade větší důraz na individualizaci. Jde jí především o jedince. Vztah rodiče a dítěte je unikátní. Odborník4 to popisuje až jako „*přivlastňování si dítěte*“. Pokud není sobecké, je velice prospěšné, protože dává najevo dítěti, že o něj rodiče stojí, že k nim, resp. ke každému z nich, patří.

Komunikace ve znovusložené rodině

Z rozhovorů vyplývá, že pro fungování znovusložené rodiny, a vztahů obecně, je třeba pracovat na komunikaci. Tato potřeba bývá naplňována v rámci poradenské nebo terapeutické praxe. Některé respondentky by uvítaly i vzdělávání, jak komunikovat jako formu určité prevence rozpadu vztahů, či problematického sžívání znovusložených rodin.

Odborník2 považuje špatnou komunikaci za jeden z důvodů rozpadu vztahů: „*zaměňuji své potřeby a emoce za to, co jim sděluje ten druhý. V tomhle směru nějaká emoční zralost a integrita v tom, že já sama jsem zodpovědná za to, jaké vztahy tvořím a jak žiju.*“

Mezi rodičem a dítětem

Komunikace mezi (vlastním) rodičem a dítětem by měla být otevřená, ale přiměřená věku. Zároveň by měla dítěti nabízet pocit bezpečí tím, že mu nechává prostor se ptát a dává odpovědi. Rodič tak napomáhá tomu, aby dítěti byla situace srozumitelnější: „*To mi přijde jako základ, když ti dospělí vědomě přemýšlí nejen o tom svém, ale i tom, aby ty děti se v tom orientovaly a měly prostor se doptat ,Kdo je to tenhle? On tu teď s námi bude, jak dlouho?’*“ (Odborník5).

Také zmírňuje úzkost vyvolanou změnami a strachem, že dítě nebude moci vidat druhého rodiče atp. Potřeba stále se ujišťovat může vycházet i z předchozí zkušenosti: „*Někdy se to objevuje už v mladším školním věku. Neumím říct, jestli ta kontrola nemůže být spojená s úzkostí. Dítě se stále ptá ,A v kolik přijdeš? Jak dlouho to bude trvat? Mám ti zavolat?’ a může to být spojené s nejistotou, zda to bude opravdu tak. Někdy to vychází z osobnosti dítěte a jindy ze zkušenosti, že se mu už stalo, že ho někdy někdo zapomněl vyzvednout,*“ popisuje zkušenosti ze své praxe Odborník4.

Mezi rodiči před dítětem

Dalším velkým tématem v této oblasti je, jak o druhém rodiči mluví před dítětem. Děti jsou velmi citlivé na sebemenší náznak, změnu intonace: „*Pokud se rodiče rozcházejí ve zlém a přetrvává to, tak myslím, že to má opravdu destruktivní vliv na další vývoj dítěte i celé rodiny. A může to být i tak, že to rodiče nedělají nijak vědomě, stačí takový ten povzdech, mezi řečí nějaká poznámka. Přijde mi, že děti jsou na tohle hodně citlivé. Asi jak to pro ně v tu chvíli není jisté nebo stabilní, tak se vlastně opírají o tyhle proudy,*“ upozorňuje Odborník⁵ na negativní vliv přetrvávajícího konfliktu mezi rodiči na vývoj dítěte.

Důležitá je paraverbální i neverbální složka komunikace. Zachycené pohledy či změny v intonaci si dítě může nesprávně vyložit: „*Často se setkám s tím, že dítě říká: ona mi máma nic neříká, ale byla tak našťvaná! Já jsem to viděla, měla to v očích! A bylo to po telefonu s tátou,*“ po takovém hovoru si dítě může vytvořit představu, že otec způsobilo něco vážného, že mámu takhle rozzlobil a příště k němu bude přistupovat jinak. A přitom mohlo reálně v hovoru jít o maličkost, říká Odborník⁴. Je na rodičích, aby dokázali překonat, co se mezi nimi stalo – jakýsi vnitřní vztek – a neovlivňovali tak vztah dítěte k druhému rodiči.

Odborník¹ to přirovnává k toku informací: „*je důležité, abyste (rozvedení rodiče) spolu dál mluvili, aby dítě mělo pocit, že to tam teče, ty informace, aby tam nebylo něco tabu: v prostředí mámy tabu táta a naopak,*“ a doporučuje, aby se rodiče sami do sebe ptali, jak se mělo u toho druhého. Ne všichni ale mají zájem se na takové komunikaci podílet: „*mám v poradně často milenky těch pánů, které jedou to druhé kolo a které na to nekývnu. Nechtějí se starat o dítě z předchozího vztahu, ať jde nejlíp do háje,*“ (Odborník¹).

Zmíněné tabu souvisí s pocitem, že nesmím něco říct nebo přímo s vyřčeným zákazem o něčem mluvit. Hlavně to neříkej mámě, to je mezi námi! Je to jako nabídka ke hře. Pro dítě ale představuje i velkou zátěž. Je na něj kladena zodpovědnost za prozrazení „*tajemství*“. Odborník⁴ mluví o: „*emoční gumě – já bych tak chtěl, moc bych si to přál vyprávět, ale nemůžu. Co by se asi stalo, kdybych to řekl? Zradím tátu? – ta je pro dítě v tu chvíli moc těžká. Je to obrovská odpovědnost, která, si myslím, pro dítě nepatří.*“

Otevřená komunikace tedy zahrnuje i možnost mluvit o druhém rodiči, o zážitcích, které s ním prožilo. Pomáhá mu to propojovat různá prostředí, ve kterých žije: „*A to je z mého pohledu velmi důležité, aby to nebylo tak, že já si prožiju něco v jednom prostředí, odcházím z něj, zavřu za sebou dveře, ale i srdce. Moje vnímání, prožívání nepřenesu do druhého prostředí,*“ (Odborník4). Podobný přístup může dítěti pomoci lépe se adaptovat na různá prostředí a především na jejich změny.

Mezi rodiči obecně

Z pohledu Odborníka2 je po rozvodu nutné komunikovat jako rodiče mnohem více než předtím: „*Je to vlastně paradoxní, pokud mají malé děti, jsou rodiče často po rozvodu v kontaktu mnohem častěji než před ním.*“ Nicméně ne vždy se daří: „*když jsou na kordy, tak tam přes to nejede vlak, někdy je to hodně těžké,*“ reaguje Odborník3 na limity komunikace v rámci znovusložené rodiny.

Dobrá komunikace mezi členy celého systému znovusložené rodiny (tj. biologičtí rodiče + jejich noví partneři + děti) je základní předpoklad pluralitního rodičovství. Respondentky se shodují, že se dosud nesetkaly s podobným modelem, nicméně to může být dáno typem klientely.

Všechny by také preferovaly, aby vymezení rodičovských pravomocí a odpovědnosti v rodině záleželo na dohodě rodičů: „*primárně by to měla být dohoda rodičů, ne státem nařízená situace,*“ (Odborník1). Jedním z důvodů je například jedinečnost každé znovusložené rodiny, podotýká Odborník5: „*obecně mám pocit, že plošné věci pro tu obrovskou různorodost rodinných konstelací, jak se sejdou, nevyhovují,*“ a vzápětí dodává, že jsou i případy, kdy je jediná cesta určit vše soudní cestou: „*nakonec je hlavní to, aby zájem dítěte vystupoval jako první,*“ dodává.

Odborník4 považuje v tomto směru za důležité, aby dohromady rodiče a noví partneři byli schopni vyjednat jakousi „*společnou výchovnou bázi*“, základní pravidla a hodnoty, které budou chtít dítěti předat. A byli ochotni vystupovat jednotně v tom, v čem dítě chtějí podporovat: „*když hraje naše dítě fotbal, tak tam jeden z rodičů nebude stát jak tvrdé Y. Nebo neodjede z tréninku. Dítě potřebuje zpětnou vazbu od rodičů.*“

Všechny respondentky se domnívají, že pluralitní rodičovství je do jisté míry ideálem, který je zatím není, alespoň u populace jejich klientů, naplňován. Tento model vyžaduje toleranci a ochotu všech stran se účastnit. Odborník² komentuje rozšíření rodičovství na pluralitní následovně: *„Když budou rodiče chtít zůstat rodiče, tak to znamená, že budou muset přijmout, nebo alespoň tolerovat, ty ostatní partnery a tak. Hm, výzva.“*

Oslovování

„O čem děti (z hovorů na LB) přemýšlí, co je trápí, tak že to bývá, když ten nový dospělý se v té rodině nějak nejasně vymezí, co tam vlastně dělá? A to oslovování pak může být pro děti nekonformní,“ popisuje další důležitou oblast komunikace Odborník⁵. Jak se v rodině oslovujeme, je vcelku zásadní, protože se jedná o každodenní činnost. Navíc některá oslovení jsou citově zabarvena a vyjadřují míru vztahu, blízkost.

Odborník¹, ², ⁴, ⁵ se shodují, že nejhorší je pro dítě, pokud je nuceno oslovovat nevlastního rodiče „mami, tati“. U předškolních dětí je běžné, že začnou říkat „tati“ i nevlastnímu otci, pokud se s ním cítí dobře.

Je dobré uvědomit si, že se oslovování rodičů dětmi může proměňovat. Od „tati“ v útlém věku, přes „strejdu“ kdy si uvědomí, že vlastně nejde o jeho otce, po křestní jméno. Nebo naopak: od křestního po „tati“. Odborníci zdůrazňují, že je potřeba s dítětem mluvit o tom, jaké oslovování je mu nejbližší. U dětí mladšího školního věku se nejčastěji setkávají s oslovováním křestním jménem.

V některých rodinách řeší situace „dvou otců“ tak, že každému dítě říká trochu jinou formou a tím je rozlišuje: *„podobně jako třeba babičkám říkáme různě a tím rozlišujeme, která konkrétní osoba to je,“* (Odborník²) (např. taťka, tatínek). To odpovídá poznatkům Sellenetové a Paqueové (2015).

Při domluvě oslovování je nicméně podstatné myslet i na nerezidentního rodiče: *„vždy by si to rodina měla určit sama, ale nesmí přitom zapomínat na toho biologického rodiče, který tam není. Ten se pak může cítit zraněný, zmatený,“* vystihuje Odborník⁴.

Rodič by měl pomoc dítěti zvědomit, že „*strejdo, teto*“ může používat, ale neznamená to, že vztah mezi ním a nevlastním rodičem je obdobný tomu se strýcem, či tetou: „*je dobré mluvit o tom , máš dva táty, máš tátu a Michala. Můžeš mu říkat táta, jestli chceš, protože tady s námi bydlí, stará se o tebe, ale tvůj táta to není. Prostě aby to bylo vědomé! Aby se nestalo, že mu říká tati a v 10 se dozví, že to není táta. Pořád se to stává!*“ (Odborník2).

Odlíšnosti v prožívání dospělého a dítěte

Perspektiva dospělého a dítěte se může velmi lišit. Z rozhovorů vyplývají především následující.

Dospělí mohou mít nereálná očekávání. Z nich se pak mohou odvíjet i neadekvátní požadavky na dítě. „*že se děti budou k nevlastnímu rodiči chovat krásně a budou ho mít rády*“ (Odborník1), „*že se všechny děti budou mít rády a ony to přitom bývají boje*“ (Odborník3), „*že dítěti nebudou muset nic obětovat, že ono se musí přizpůsobit*“ (Odborník3), „*že děti budou nevlastního rodiče poslouchat, budou vděčné*“ (Odborník5).

Do jisté míry jsou tato očekávání ovlivněna tím, jak situaci rodič prožívá. I pro něj se jedná o náročné období. Vlastní emoce – ať už ty pozitivní spojené s novým vztahem, tak negativní spojené s původním vztahem, tak mohou převládnout nad vnímavostí k potřebám dítěte.

Může dojít k přehození rolí rodič-dítě. Nejčastěji se tak děje v monoparentálním období nebo u matek samoživitelek. Pro dítě tak vzniká nová zodpovědnost, která mu ale nepřísluší: „*říkám jim, ať se (matky) co nejrychleji snaží vrátit zpátky. Aby tam byly za mámu, která to zvládne, a i když má trable, tak to zvládne a nebude to řešit to dítě. Aby to dítě prostě mohlo být dítě a zlobit a nebyť předčasně dospělé,*“ vystihuje rizika prohození rolí Odborník1.

V momentě, kdy rodič zakládá znovusloženou rodinu, bývá s rozpadem původního vztahu víceméně vyrovnán. Dítě neprožívá situaci jako rodič. Zatímco rodič má pocit, že začíná nová etapa, nový lepší život, dítě je v určité fázi truchlení za tu původní. Odborník1 se domnívá, že je naivní si myslet, že znovusložená rodina bude život zalitý sluncem, kde se všichni mají rádi: „*Když se rozvádí a mají děti, tak jim říkám, že hledáme nejméně poškozující variantu.*“

Na druhou stranu, v případě, že v původní rodině docházelo např. k domácímu násilí, atmosféra v rodině byla konfliktní, přináší s sebou rozvod a znovusložená rodina pocity radosti nebo úlevy: „*Radost, že ten nový táta a máma tam je. Častokrát z toho, pokud si zažívalo s biologickým tátou těžké chvíle,*“ popisuje zkušenosti z praxe Odborník4: „*někdy i s radostí ,Konečně mám nového tátů! Vím, že to není můj pravej táta, ale konečně mám někoho, kdo se o mě zajímá!(...)*‘, je to v minimalistických procentech, ale také se s tím setkávám.“

Vnímání rozdílné perspektivy rodiče a dítěte je důležité ve vztahu k druhému rodiči. Dospělý se cítí zraněný, může druhého očerňovat atp., pro dítě je to ale stále rodič. Druhá nejbližší osoba, která pomohla jeho narození a která ho vychovává: „*sféra, která se do toho vztahu (rodiče) s dítětem promítá je to, co se mezi námi partnery stalo – co máme v sobě za vztek, nesoulad. To je důležitá parketa, protože sice je jakoby oddělená, ale v mnoha a mnoha případech se projevuje, projikuje do dítěte,*“ říká Odborník4.

Podobně odlišná jsou očekávání k nevlastnímu rodiči či sourozencům. Zatímco pro rodiče se jedná o nového partnera, pojí se mu s ním pocity zamilovanosti, štěstí a očekává, že i dítě to (brzy) ocení. Pro dítě je nevlastní rodič do jisté míry cizincem, někdy tím, kdo zapříčinil rozpad původní rodiny.

Nevlastní rodič může očekávat, že bude dětmi dobře přijat. Aktivně se o to snaží. Následovat tak může zklamání nebo vztek, protože děti reagují jinak, než si představoval: „*vnímám určitou netrpělivost, která je pochopitelná, ,Já se tady snažím a ono je na mě hnusný, to dítě!*‘, to je tam těžký, to očekávání, že když budu skvělý (nevlastní) rodič, tak to dítě bude rádo, že mě má. Vždyť předtím to mělo hrozný, samé hádky...‘*Já mu tady dělám takovou krásnou rodinu, a ono je ještě nevděčný!*““ popisuje nejčastější očekávání nevlastních rodičů Odborník2.

Může to být i naopak: nevlastní rodič z různých důvodů nechce, nebo je pro něj těžké navázat vztah k dětem: „*Někdy za mnou chodí ženy s tím, že nedokáží to dítě mít rády,*“ říká k tomu Odborník1.

Dospělí kladou důraz na verbální rovinu komunikace: „*Já mu přece pořád opakuju, jak ho mám ráda,*“ stěžují si rodiče na Rodičovské lince (Odborník5) a vzápětí dodávají, že na společný čas prakticky není čas. Dlouhá pracovní doba, povinnosti do školy, kroužky a také složitá organizace přesunů ve znovusložené rodině promění den na kolotoč aktivit, kdy ale na sebe navzájem vlastně nemáme čas.

Pro dítě je velmi důležitá i rovina fyzické blízkosti a vyjádření zájmu společnou aktivitou, nejen slovy: „*K dítěti je opakovaně dopravovaná zpráva záleží mi na tobě, chci s tebou trávit čas, a to činy nejen slovy! (...) děti žijí tím, že rodič vidí, co dělají, jak se na něj koukají, různě na sebe reagují, zkrátka spolu žijí nějaký ten čas,*“ (Odborník5). Týká se to biologických i nevlastních rodičů. Společně trávený čas přispívá vytváření společné historie a tím podporuje vznik vztahu. Může jít od společného posezení u postele před spaním (a hrnkem kakaá) po vyjížděky na kole.

Rodiče bývají přesvědčení, že děti s nimi mohou mluvit o čemkoli. Dítě vnímá, že by mohlo rodiče zranit, proto raději o svých otázkách a myšlenkách mlčí. Nahromaděné emoce mohou provokovat představy, se kterými si dítě nemusí vědět rady: „*moc mluvit o tom, že někdy na toho rodiče mají takový vztek, že by ho chtěly zabít. To je trochu extrém, ale taky se to děje,*“ Odborník2 považuje za důležité zpracovat je v rozhovoru, ale i s pomocí písковиště. V tomto směru se ukazuje velmi pozitivní možnost mluvit v rámci bezpečného prostoru konzultovny. Odborník1 to vnímá podobně. Za důležité považuje i legalizaci takovýchto emocí a představ.

Na straně dítěte se odborníci setkávají s pocity viny. Především mladší děti cítí vinu za rozpad vztahu rodičů: „*Dítě neví. Za celou situaci, že se rodiče rozešli, se cítí samo vinno. Obviňuje se, protože to dítě je křehké a chtělo by pomoc rodičům,*“ popisuje Odborník4. Dále jsou to spíš obavy, aby dítě něco nezhoršilo např. tím, že bude dobře vycházet s nevlastním rodičem, že bude vyprávět, jak se mělo atp.

S pocity viny se můžeme setkat i na straně rodiče. Jsou spojené s pocitem selhání ve vztahu a mohou brzdit další vývoj znovusložené rodiny. Více o nich bude pojednáno v kategorii „*vnímané komplikace*“.

Ve školním věku se u dítěte odborníci popisují spíše pocity zrady, vztek a smutek. Dospělým jejich projevy chování připadají drzé, netolerantní. Prepubescence otvírá dveře náročnému vývojovému období a odchod jednoho z rodičů je pro dítě ztrátou opory. Vzdor a touha po pozornosti pak vedou k takovému chování. „*Hlavně pro kluky 12 -13 let je to náročné období. Jsou zmatení ze sebe, možná potřebují i víc pozornosti otce, který toho času povětšinou má méně. A otec potřebuje čas i pro ty další děti,*“ říká Odborník3. Podle této respondentky se dítě problémovým chováním dožaduje pozornosti: „*Budu zlobit a ty přijdeš! Nebudu dělat to a to, dokud nepřijde táta!*“ popisuje Odborník3.

Od těchto pocitů se může odvíjet i vztah k novým sourozencům (nevlastním a polorodným). Odborník¹ to ilustruje na příkladu klientky, která si velmi vyčítala, že nedokáže mít ráda své polorodné sourozence. Cítila vůči nim nenávist. Teprve náhled na situaci, která tomu předcházela, že pro ni byl velmi bolestivý odchod otce v jejích 14 letech, a legalizace negativních emocí vedli ke zmírnění výčitek.

Vůči nevlastnímu rodiči (zde matce) jsou negativní pocity spojené s tím, že: *„jim krade tátu pro sebe, když jí (nevlastní matky) nebylo, všechno bylo jinak, táta byl jinej atp.,“* říká Odborník³.

Pro porozumění znovusložené rodině je dobré si uvědomit, že děti v ní si podobnou situaci nevybraly. Jsou „pouhými“ dětmi v mnohém závislými na dospělých, resp. na rodičích: *„A to je docela těžký. Protože vlastně tam ty děti, at' už z nového nebo původního vztahu, jsou pasivní, nic nezavinily, ale nemůžou s tím ani nic dělat.“* (Odborník¹) Pro vývoj je to určitým způsobem dobré, rozhodování s sebou totiž vždy nese zodpovědnost a ta by v situacích rozhodování o tom, s kým žít, byla pro dítě nepatřičná. Mohla by vést k výše zmíněném prohození rolí mezi rodičem a dítětem. Rodič by si tedy, pokud se rozhodne založit znovusloženou rodinu, měl důvěřovat, že dělá dobře. Zároveň být ale vnímavý k pocitům a představám dítěte.

Sourozenectví

Přístup rodičů je důležitý. Nestací jen čekat, že se děti budou mít rády, ale dávat je dohromady, hledat jejich společné zájmy: *„je důležité děti propojovat, nechat si povídat co jeden, co druhý, jakou má super hru...a najít něco společného, co by je mohlo spojovat. (...) ty děti se nejprve musí poznat, oťukat, pak můžou začít navazovat vztahy,“* říká Odborník⁴.

Nevlastní sourozenci

To, jak spolu děti ve znovusložené rodině budou vycházet, záleží na mnoha faktorech: na tom, jak často se vídají, jaký mají věkový rozdíl, na atmosféře, která je mezi jejich rodiči, na prostoru, který jim v domácnosti přináleží.

Neshody mohou probíhat i kvůli osobnímu prostoru. Jak pro dítě, které je doma a musí se dělat s nevlastními sourozenci o původně svůj pokoj, tak pro ty nevlastní, které zprvu přicházejí do cizího. Trvá jim proto déle než se zabydlí a najdou si svůj koutek: *„Připadá mi, že je to hodně o tom, jestli má to dítě zachovaný nějaký svůj prostor, jestli ti noví sourozenci nejsou vetřelci v jeho území,“* říká k tomu Odborník2. Tato potřeba roste především ve školním věku.

Ve znovusložené rodině domácnost není stálá – resp. některé děti přijíždí jen na víkend, nebo na pár dní v týdnu. Může to být pozitivní v tom, že si od sebe odpočinou, na druhou stranu tyto rozluky znamenají mezeru ve společné historii jejich vztahu a může ho tím narušovat, *„Někdy si ty děti od sebe odpočinou ,Hurá, zase tě týden nevidím, zase budu mít pokoj pro sebe!‘ Někdy to může být náročné v tom, že je tam nějaké vakuuum událostí a míst, u kterých jsem nebyl a o kterých nevím, které mi to dítě nedokáže sdělit,“* popisuje výhody a nevýhody Odborník4.

Pokud nevlastní rodič nemá k dítěti partnerky dobrý vztah, jeho děti se budou k nevlastnímu sourozenci chovat podobně. Rizikem je uzavírání jakési koalice: mezi dětmi nebo mezi dítětem a rodičem. Taková koalice vytváří převahu, která může být zneužita proti někomu dalšímu (nevlastnímu sourozenci, nerezidentním rodiči): *„vybavuji si rodinu, kdy otec si přivedl syna. Matka měla taky syna z původního vztahu. A tenhle její syn byl strašně mentorovaný, až na hranici šikany nebo týrání jak tím otcem, tak i tím o rok starším nevlastním bráchou, který mu vlastně ubližoval,“* popisuje tuto situaci na příkladu z praxe Odborník5.

Je na rodiči a nevlastním rodiči, jak dokáží situaci mezi dětmi moderovat: *„Je to na dospělých. Celou odpovědnost mají oni, jak to zvládnou, jak to s těmi dětmi ukočírují,“* říká Odborník3. Jak dokáží rozložit pozornost mezi děti. Jak budou pracovat s tím, že přirozeně nadržují svým vlastním dětem. Jak budou předcházet tomu, že program se točí kolem nejmladších a starší se musí přizpůsobovat.

Odborníci především doporučují určit si základní pravidla fungování ve společné domácnosti a vystupovat v nich jednotně: *„Nabízet společný čas, ale do toho si vymezit jasná pravidla společného soužití. Bydlíme tady na jednom prostoru a máme nějaká práva a nějaké povinnosti. A aktualizuje se to s tím, jak děti rostou,“* říká Odborník1.

Případně si dát čas a vše probrat dopředu společně, a pak až s dětmi: „*dopředu než znovusložená rodina vznikne mluvit o tom, co ty děti potřebují (...) a pak v každé situaci, která přináší nové otázky a tam je dobré si dát ten prostor, sednout si a probrat to, jak k tomu vlastně budeme jako rodiče přistupovat, (...) Zásada je, že před dětmi vystupujeme jednotně jako rodiče společně,*“ zdůrazňuje Odborník2.

Polorodní sourozenci

Významnou změnou v životě znovusložené rodiny je narození potomka. Je jednoznačným potvrzením nového vztahu: „*Je to přirozený vývoj. Pro všechny členy rodiny je to signál, že ti dva to spolu myslí vážně,*“ říká Odborník5.

Pro některé děti narození polorodního sourozence může působit určitý vnitřní konflikt: „*velmi si přeji, aby se táta s mámou dali zase dohromady, ale najednou tam mají toho malého sourozence, ke kterému většinou cítí spřízněnost. A teď si vlastně uvědomují, že by to znamenalo, že by tohle nové dítě zase nemělo mámu a tátou, jako to mají teď ony,*“ vystihuje situaci Odborník2 a dodává, že si nakonec uvědomí, že to takhle je a že mají dvě rodiny.

Těžší přijmout polorodního sourozence může být pro děti matky (z původního vztahu): „*je tam větší žárlivost a samozřejmě to, že partner, zcela přirozeně, straní svému dítěti,*“ říká Odborník4. Za důležité považuje, aby tento partner trávil samostatně čas i s nevlastními dětmi (tj. dětmi z původního vztahu jeho partnerky). Cíleně tak s nimi vztah rozvíjel.

Vnímané komplikace

Respondentky zmiňovaly i vlivy, které mohou sžívání znovusložené rodiny či adaptaci dítěte na tuto situaci komplikovat. Pro přehlednost je dělím na komplikace na straně rodiče a na straně společnosti.

Na straně rodiče

Všechny respondentky vidí jako největší komplikaci přetrvávající konflikt mezi rozvedenými rodiči. Může se pak stát například, že spolu komunikují pouze přes dítě: „*dost často je dítě komunikačním mostem mezi mámou a tátou, musí si vyjednávat podmínky, vysvětlovat, co táta nebo máma myslí,*“ taková role nicméně dítěti nepřísluší a zatěžuje ho, říká Odborník2.

Odborník1 ve své praxi zažívá příklady těch, kteří jsou ochotni se domluvit, dohody měnit podle aktuálních potřeb dítěte. U takových znovusložená rodina funguje. Má ale zkušenosti i s druhou skupinou: *„A pak byli klienti, kteří bojovali neuvěřitelným způsobem. A vlastně nebylo dobře nic – ať už tam nastaví střídavku nebo výhradní péči, tak stejně nebude nic dobrý.“*

Období rozvodu, ale částečně i sžívání nové rodiny bývá spojeno s negativními pocity a obavami, ke kterým se rodič nechce vracet, nechce nebo má strach se jimi zabírat. Nevědomky se tak může vyhýbat např. některým otázkám dítěte. Namísto vysvětlení dá strohou odpověď, protože pro něj samotného je těžké o tom mluvit. Odborník5 popisuje pocity na straně rodiče na základě rozhovorů z Rodičovské linky: *„Občas z nich mám pocit zmatení. Ti dospělí si jednak nejsou jistí, co je do jisté míry logický, a jednak mají obavy. Sami sebe chtějí chránit před tím nepříjemným, když ty děti se pak vyptávají a hledají odpovědi, mají v tom emoce.“*

Mluvíme o psychologickém rozvodu. Zdá se, že „přestali jste být manželi, zůstáváte rodiči“ (Matějček & Dytrych, 1992) jde proti psychologickému rozvodu, který trvá déle než stání u soudu. Napomáhá mu přerušeni kontaktu mezi bývalými partnery, odstěhování se atp., které nejsou v případě péče o dítě možné: *„Ten právní (rozvod) se vyřídí u soudu, ale psychologický vyžaduje oddělení od toho partnera, abych si ten život mohla přeskládat, a to se rodičovstvím komplikuje. Otázka je, co je na prvním místě, z mého pohledu, bohužel nebo bohudíky, je to rodičovství. Protože mám zodpovědnost za nějaké nezralé bytosti, které tu jsou díky mě,“* říká Odborník2.

Tyto okolnosti souvisí i s tím, zda rodič považuje čas, který stráví dítě s druhým vlastním rodičem za hodnotný. Zda je ochotný si o něm nechat vyprávět, mít radost s dítětem atp. v mladším školním věku je to důležité i proto, aby se dítě bylo schopno odpoutat od matky: *„dítě potřebuje výlučné chvíle s tátou, potřebuje se odpoutat od matky, aby mohlo pracovat na vztahu s otcem. Tam je dobré, když ten kontakt roste, když rodiče vystupují jednotně, když máma vnímá, že je fajn, když je někdy dítě samo s otcem. To jsou ideální podmínky. To není často,“* popisuje zkušenost z praxe Odborník2.

Na straně společnosti

Přestože je tolerance k rozvodu stále vyšší, ideál úplné rodiny přetrvává. Někteří pak bojují s pocity selhání. Odborník⁵ to popisuje na základě hovoru na Rodičovskou linku: *„že to lidi pořád berou jako selhání. Pomalu v tom hovoru začnou přiznávat, že mají nějakého kamaráda, později se ukáže, že už je to vlastně nový partner.“* Pocit selhání doplňuje potřeba obhajovat se, pocity viny: *„ten druhý byl strašnej, jinak to udělat nešlo, i pro ty děti je to lepší,“* říká Odborník⁵. Podobně pozice nevlastního rodiče bývá nahlížena kriticky.

Do jisté míry může být komplikací i pracovní vytíženost rodičů a tlak na výkon. V mnoha rodinách se rodiče s dětmi sejdou až kolem 18-19h večer. Společný čas je pak jasně daný: večeře, úkoly, umýt, spát. Není prostor pro společný čas, ani pro podpůrnou skupiny pro rodiče: *„nevím, jestli v dnešní uběhané době, jak to vnímám na základě toho, jak si to děti komentují, Rodiče na mě nemají čas, přijdou v šest, sedm domů a pak rychle večeře a jdeme spát.‘, tak zda by do takové skupiny (podpůrná skupina pro rodiče zakládající znovusloženou rodinu) přišli,“* obává se Odborník⁴.

Odborník³ vidí problém i ve společnosti podporující stále víc individualismus a osobní štěstí. Dále v touze po svobodě, která se rovná odmítnutí závazků: *„jak učíme děti být sám sebou? ‚Prosím tě, máš jen jeden život, neohlížej se, běž dopředu!‘ – je to tam hodně na JÁ. Není tam ‚Holt musíš něco vydržet, holt máš dítě a musíš o něj pečovat, je to závazek na celý život.‘ Hodně mladých dnes přichází do terapie se starostmi a s tím, že oni se přizpůsobovat nebudou, že přizpůsobit se má to dítě.“*

4.10 Vyjádření k předpokladům

Změny struktury rodiny jsou předním tématem poradenské a terapeutické práce s dětmi ze znovusložených rodin. Nástroje používané k jejímu popsání budou shodné (Sellenet & Paque, 2015; Sauzède-Lagarde & Sauzède, 2007).

Rozhovory s pěti odborníky pracujícími v oblasti dětské psychologie a manželského či rodinného poradenství tento předpoklad podporují. Vyjasnění struktury nového rodinného systému spolu s pozicí, kterou v něm dítě zastává je jedním z prvních kroků v rámci poradenství či terapie. Nástroje respondentek se nicméně úplně neshodují s těmi, které jsou popsány v literatuře. Oproti genogramu, kresbě či metodě vztahových konfigurací bylo za nejpřínosnější bylo v rámci rozhovorů popisováno Terapeutické pískoviště (sandplay). Jeho výhody spočívají především ve srozumitelnosti pro různé věkové kategorie a také terapeutické rovině, jež nabízí.

Zkušenost znovusložené rodiny ve spojitosti se společenskými vlivy může vyústit až ve změnu bazální osobnosti dítěte (Lazartiques, 2001; 2007).

Na tento předpoklad v získaných datech nenalzáme odpověď. Žádná z respondentek nezmínila, že by se s něčím podobným setkala. Nicméně se můžeme domnívat, že pokud dítě zažívá v útlém věku vysokou míru nestability, např. díky častým změnám prostředí, pečujících osob atp., může to mít vliv na jeho psychiku. Podobně, pokud přetrvává vysoká míra napětí a konfliktu mezi rodiči i po rozvodu, nutně je narušená psychická rovnováha dítěte.

Nevlastní sourozenci mají „slabší vztahy“ vynikající méně interakcemi, než polorodní sourozenci (podle Ganonga a Colemanové (1993).

Odpověď na tento předpoklad z rozhovorů vyplývá jen částečně. Spíše se nepotvrdil. Dle zkušenosti respondentek mohou být vztahy mezi sourozenci velmi různé. Přes kamarádké až po velmi rezervované. Všechny zmiňovaly narození dítěte do znovusložené rodiny jako důležitý moment pro ostatní děti. A znovu – setkávají se i s případy, kdy nové dítě je očekáváno a do jisté míry spojuje, i s těmi, kdy ostatní děti k polorodnímu vztah nemají, dokonce ho mohou nenávidět. Za zásadní faktory považují věkové rozdíly mezi dětmi a množství a kontinuita času, který spolu tráví.

Podle studie Ahronsové (2007) mají lepší vztahy s nevlastními sourozenci ty děti, jejichž rodiče po rozvodu udržují otevřenou komunikaci bez hádek a napětí.

Rozhovory naznačují něco podobného, o čem mluví tento předpoklad. Nikdo z respondentek nedával do souvislosti atmosféru mezi rodiči se vztahem dítěte k nevlastním sourozencům. Nicméně všechny se shodovaly na tom, že komunikace a atmosféra mezi rodiči napomáhá lepšímu sžití znovusložené rodiny. Stejně tak adaptaci dítěte na tuto životní situaci. Dá se proto předpokládat, že i vztahy s nevlastními sourozenci navazují takové děti lépe. Bylo by zajímavé blíže tento předpoklad ověřit v českém prostředí a sledovat přitom, jak může být situace ovlivněna frekvencí kontaktu mezi dětmi.

4.11 Zodpovězení výzkumných otázek

1) Jde o jev přechodný nebo stálou změnu normy?

Dlouhou dobu byl za rodinu považován model: matka, otec, děti. Umožnění rozvodu a další společenské vlivy vedou k nárůstům alternativních modelů rodinného soužití, od znovusložených rodin po homoparentální rodiny. Dle respondentek se jedná spíše o součást přirozeného vývoje společnosti a teprve delší čas ukáže, zda se jedná o změnu normy. Stále jsou tato soužití v menšině oproti tradičnímu modelu. Nicméně to, že se jedná o aktuální téma, které se vyvíjí, dokazuje i existující diskuze o tom, co je vlastně rodina, jak ji definujeme.

Některé respondentky dávají vysokou rozvodovost a různost rodinných soužití do spojitosti s větší individualizací společnosti a touhou po svobodě bez závazků.

Respondentky mluví o tom, že je důležité si uvědomit, jakou normu máme na mysli – zda normu jako určitý ideál, nebo normu jako nejběžnější stav. Podle jedné z respondentek dochází ke slévání těchto dvou norem, kdy lidé přestávají mít ambice snažit se o ideál a za nejlepší řešení považují to nejčastější. Důležité je odlišit normu osobní a normu určenou společností – pro dítě je normou to, v čem vyrůstá, jakou má zkušenost. Ta nemusí odpovídat tomu, co za normu považuje společnost.

2) *Jaká jsou nejčastější témata, která tyto rodiny, resp. děti z těchto rodin, řeší v rámci poradenství, terapie?*

Velmi často je odlišná zakázka, s kterou klient přichází, od tématu, které se objeví postupně a vyžaduje poradenskou či terapeutickou práci. Málokdy se stane, že by např. rodiče situaci řešili dopředu, snažili se předejít možným třecím plochám ve znovusložené rodině. Nicméně i takové případy jsou.

Prvotním tématem bývají ale nejčastěji různé symptomy psychosomatické povahy (bolení břicha, hlavy, počůrávání se) či změny v chování (dítě zlobí, nemluví, je drzé, je agresivní ve škole, nechce jezdit za druhým rodičem, je pasivní a bez zájmu). Téma, které je často za těmito symptomy je spojeno především se změnou a složitostí struktury rodiny. Dítě si musí ujasnit svoji pozici v rodinném systému, odžít si svá nereálná přání po navrácení rodičů k sobě, vyřešit obavy ze ztráty jednoho rodiče. Velkým tématem jsou emoce a potřeby dítěte, jejich vyjádření a legalizace. Další téma bývá konfliktní atmosféra mezi biologickými rodiči či „tabu jednoho rodiče“ ve smyslu, že se o něm nesmí mluvit. S oblastí sourozeneckých vztahů se pojí především pocity žárlivosti a nespravedlnosti (nevlastní rodič nadržuje svým dětem; dětem, které přijedou pouze na víkend, se rodiče věnují více než těm, které jsou v domácnosti stále; mladší a polorodní mají více pozornosti atp.).

Témata, ale i přístup k nim se liší dle věku dítěte. Porozumění nové struktuře rodiny je důležité pro dítě v každém věku. Přístup k jejímu osvětlení bývá jiný. Zatímco u dětí předškolního věku se často objevují pocity a dá se lépe využít terapeutické písčoviště, u mladšího školního věku se nabízí terapeutický rozhovor (dítě schopné lepší verbalizace), sochání či forma deníku. Věk také, dle respondentek, může ovlivnit přijímání nevlastního rodiče. Čím je dítě mladší, tím snáze nevlastního rodiče přijímá a někdy i oslovuje jako otce. Přesto ale prožívá smutek po vlastním rodiči. V mladším školním věku je pro dítě přijmout nevlastního rodiče těžší. Víc ho srovnává s biologickým rodičem a vyžaduje i pozornost biologického rodiče. V mladším školním věku také roste potřeba stabilního osobního prostoru v domácnosti.

3) *Jaký vliv na vývoj dítěte může mít změna struktury rodiny?*

Pro dítě předškolního a mladšího školního věku představuje změna struktury rodiny ve smyslu rozvodu a založení znovusložené rodiny především nejistotu a nesrozumitelnost. Nejistotu v tom, že základní opěrný pilíř – rodičovská dvojice – se rozpadla a dítě neví, co se bude dít.

Má spoustu otázek a obav kolem, jak rodiče bude vídat, kde bude bydlet. Objevují se také pocity viny, především v předškolním věku. Musí se naučit vytvářet si vztah odděleně ke každému z nich.

V momentě znovusložené rodiny se přidává nevlastní rodič a hledání toho, jaký bude mít s dítětem vztah. Nicméně dítě neví, jak – rodiče mělo dosud jen vlastního. Pokud nevlastní rodič vymáhá svou autoritu, není trpělivý, nerespektuje místo biologického rodiče, může to být pro dítě bolestivé.

Snaží se být loajální k oběma rodičům, to někdy vede např. k rozdělení sourozenecké skupiny, nebo převzetí role dospělého dítětem. Tato situace na dítě klade odpovědnost, která mu nepřísluší a narušuje tím jeho přirozený vývoj.

Nesrozumitelnost je významnější v souvislosti se strukturou. Rodina se náhle rozroste o mnoho nových členů. Svým způsobem nepřírozeně tak dítě získává nové sourozence. Získává také zkušenost nových výchovných principů a prostředí. Pro dítě je to zátěž. Musí zvládnout adaptaci na různá prostředí školky, školy, rodičů, prarodičů, družiny a znovusložené rodiny, rodiny ze strany nevlastního rodiče. Navíc, pokud je ve střídavé péči, tato prostředí velmi často střídá. Pro dítě tyto změny mohou znamenat i únavu, která se projeví například ve vyšší míře vzdoru nebo pasivity.

Děti se s tím vyrovnávají různě. Některé mohou využívat „výhod“, které jsou jim nabízeny znovusloženou rodinou. Tyto výhody bývají materiální povahy nebo mírnosti ve výchově. Situace mohou využít i k „vydírání“ rodičů, a tím jim dávat najevo, že si ji nevybraly. U jiných se nejasná situace doma projeví ve škole (agresivita nebo naopak pasivita a zhoršení prospěchu). Někdy se setkáváme i velkým smutkem a pasivitou.

Respondentky proto doporučují, pokud je to možné, vymezit alespoň v rámci znovusložené rodiny, resp. mezi rodiči a nevlastními rodiči dítěte, základní pravidla soužití a hodnoty, která budou stejná. Případně vytvořit si rituály nebo vymezit chvíle společného času, „usazení se“ a vnést tak určitou stabilitu do velmi proměnlivého života.

Po znovusložení rodiny se celá struktura stává složitější. Ze systemického pohledu na rodinu víme, že jakákoli část tohoto systému ovlivňuje ty další. Vliv na vývoj to může mít ten, že je komplikovanější nastavit celý složitý systém tak, aby pro všechny jeho členy fungoval příznivě a pružně reagoval na jejich potřeby.

Pokud odhlédneme od různorodosti, kterou znovusložené rodiny přináší, můžeme shrnout, že tato nejasnost, nesrozumitelnost a nestabilita spojená s novou rodinnou strukturou, se projevuje ve vývoji dítěte především tím, že mu určitým způsobem „bere energii“ pro vývojové úkoly daného období, nebo ji směřuje na úkoly, které by jinak dítě plnilo až v pozdějším věku. Na mysli mám například větší samostatnost, dřívější převzetí odpovědnosti za sebe sama (osamostatnění se), vzhled do problematiky partnerských vztahů (určitá deidealizace) apod.

4) Jakou roli hraje, resp. by měl hrát nevlastní rodič?

Znovusložená rodina je tvořena dvěma dospělými, jejich dětmi a dětmi z jejich předchozích vztahů. Vůči dětem z předchozích vztahů je jeden z dospělých nevlastním rodičem. Podle respondentek jeho role ani jeho rodičovská odpovědnost není totožná s biologickým rodičem. Domnívají se, že vymezení role pomocí legislativních úprav by nebylo šťastné. Odůvodňují to především různorodostí znovusložených rodin, tedy kontextu, ve kterém se nevlastní rodič pohybuje. Rodiče by měli předtím než znovusloženou rodinu založí přemýšlet a ujasnit si, jak si svoji roli představují a přemýšlet i tom, co potřebují jejich děti. Jak skloubí své výchovné principy. Co může nevlastní rodič vyžadovat a co je pouze na biologickém. Pokud je to možné, navázat komunikaci i s nerezidentním biologickým rodičem a rozdělení rodičovské odpovědnosti dohodnout na úrovni celého rodinného systému.

Respondentky vidí nevlastního rodiče především jako partnera biologického rodiče, který dítěti nabízí svou pozornost, trávení volného času. Je vnímavý, má zájem dítě poznat a je trpělivý. Očekávání, že dítě nevlastního rodiče rázem přijme a bude mít rádo, protože je na něj hodný, je naivní. Pro dítě se zatím jedná o cizího člověka, nezná jeho historii, nemají žádnou společnou historii. Navíc přichází na místo v domácnosti, kde původně byl někdo jiný – druhý biologický rodič dítěte. Otázky a chování dítěte by si neměl brát jako osobní útok, ale jako reakci dítěte na neobvyklou rodinnou situaci, jako reakci na vstoupení do procesu truchlení za biologického rodiče.

5) *Je rodičovství exkluzivní nebo může fungovat pluralitní rodičovství?*

Vztah rodič-dítě do jisté míry exkluzivní je. Tato jedinečnost pramení už jenom z toho, že rodiče dítě zplodili, že u něj pozorujeme znaky podoby s rodiči atp. Dnes již tolik nežijeme v širokých rodinách nebo ve společných domácnostech více rodin, i to může být jeden z důvodů. Jde o velmi úzký vztah někdy působící až tak, že si rodiče děti přivlastňují. Pro vývoj dítěte v naší společnosti je to nicméně, dle respondentek, výhodné. V rychle se měnícím světě, v institucionalizované výchově již od 2-3let (MŠ) je důležité mít blízkou a stálou pečující osobu, ke které patří, u které nalézá známé a bezpečné prostředí.

Pluralitní rodičovství by, podle respondentek, nemělo vypadat tak, že všichni dospělí jsou si ve znovusložené rodině rovni, tj. že všichni mají stejnou rodičovskou povinnost ke všem dětem. Naopak prostor pro vývoj vidí respondentky v pluralitním rodičovství jako otevřené komunikaci mezi dospělými (tj. vlastními i nevlastními rodiči), flexibilní nastavování podmínek a uzavírání dohod, které podpoří rodičovství vůči vlastním dětem, pomůžou navázání vztahu s nevlastními dětmi a z dětí sejme část odpovědnosti, aby se mohly přirozeně rozvíjet. Takový model nicméně považují za těžko realizovatelný. Překážkou bývá především špatný vztah mezi rodiči, ale i např. neochota bývalého muže komunikovat s novým partnerem ženy, tedy s nevlastním otcem jeho dětí a naopak.

6) *Jaké je sourozenectví v těchto rodinách?*

Znovusložená rodina může být místem až tří typů sourozenectví. Jsou to vlastní, nevlastní a polorodné. Vztahy mezi těmito sourozenci mohou být velmi různé. Jsou případy, kdy si dobře rozumí, jsou případy, kdy spolu nechtějí vůbec komunikovat, nebo proti sobě uzavírají koalice. Určitou roli hraje i to, jaký postoj mají rodiče. Zda se snaží sourozence spojovat, hledat společné zájmy, nebo naopak pomlouvají ty nevlastní, příliš prosazují své dítě na úkor ostatních atp. U nevlastního sourozenectví záleží na okolnostech vzniku znovusložené rodiny a na věku dětí. Čím jsou menší a čím delší čas spolu v domácnosti tráví, tím líp se obvykle sžijí. Určitou roli hraje, zda má každé dítě určitý, třebaže malý, osobní prostor v domácnosti. Místo, o kterém ví, že tam může mít své věci a že je zde vždy najde. Toto „dělení prostoru“ nicméně hůře snáší děti, které zde původně bydlely.

Důležitým momentem v životě znovusložené rodiny je narození potomka. Tento potomek nových partnerů a tedy polorodný sourozenec dětí z předchozích vztahů stvrzuje platnost vztahu partnerů. Přináší s sebou radost z nového mladšího sourozence, ale i zmatek a určitou ztrátu naděje, že se k sobě původní rodiče vrátí. Na jednu stranu si dítě přeje dát rodiče dohromady, na druhou si uvědomuje, že by tím rozdělilo rodiče malého polorodného sourozence. Někdy s sebou očekávání potomka ve znovusložené rodině přináší i pocity žárlivosti, protože má více pozornosti než děti z původních vztahů. Nebo přímo pocity nenávisti ze strany těchto dětí (spíše střední a starší školní věk). Nejčastěji toto nastává, pokud vztah, ze kterého se rodí nový potomek, byl příčinou rozpadu vztahu rodičů dítěte (např. rodiče se rozvedou, kvůli poměru otce s jinou ženou, s tou on pak čeká potomka).

5 Diskuze

Výzkumný projekt této diplomové práce si kladl za cíl přiblížit problematiku znovusložených rodin a ukázat na oblasti, které mohou být do jisté míry rizikové nebo náročné. Činil tak předně ve vztahu k dětem předškolního a mladšího školního věku, kteří v takové rodině žijí.

V následujícím textu hodnotím naplnění cílů a blíže zdůvodňuji mé zaujetí pro toto téma. V neposlední řadě kriticky pohlížím na průběh výzkumu a snažím se nabídnout možnosti a dalšího zkoumání. Na závěr pak shrnuji limity empirické části práce.

Obecné zhodnocení

Myslím, že cíle výzkumu byly víceméně naplněny. Závěry získané zodpovězením výzkumných otázek a předpokladů mohou sloužit k rozšíření povědomí o této problematice. Také nabízejí škálu témat k dalšímu zpracování. Vzhledem ke kvalitativní povaze výzkumu závěry z této práce není možné zobecňovat na všechny děti procházející zkušeností znovusložené rodiny. Mohou ale přinášet zajímavé postřehy z praxe související s problematikou znovusložených rodin.

Vnímám, že se jedná o velmi aktuální téma. Nejen ve svém okolí, ale i ze zkušenosti mých známých pozoruji, že se stává běžnější po rozvodu založit novou rodinu. Zároveň ale udržovat kontakt s původní rodinou, kvůli dětem z ní pocházejícím. Zajímavé je, že v mém okolí se z velké části jedná o křesťanské rodiny. Na jejich příkladu vidím, že fungování znovusložené rodiny není nic samozřejmého. A to i přesto, že se na první pohled jeví, že všichni mají dobrou vůli k bezproblémovému fungování.

Můj zájem zabývat se prožíváním znovusložené rodiny dětmi byl dán mým dlouhodobým směřováním do oblasti dětské psychologie. Také mi ale přišlo, že o této problematice víme, z pohledu dítěte, málo. A přitom je to právě dítě, které se s takovou situací zkrátka musí vyrovnat. Je závislé na tom, jaká rozhodnutí udělají jeho rodiče. Tato rozhodnutí se týkají rodičovského páru, ze kterého dítě vzešlo. Kladla jsem si tedy otázku, jaké jsou oblasti, které se dítěte nejvíce dotýkají, které působí na jeho vývoj?

Aktuálnost problematiky mi potvrdily i všechny respondentky. V české literatuře nicméně tato oblast není příliš rozpracovaná. Někdy se schová pod téma rozvodu nebo rodiny obecně. Vznikají bakalářské práce, které se jí dotýkají, nicméně jsou často zakládány na stále

stejných (neaktuálních) zdrojích. Těch diplomových je už podstatně méně. Na naší katedře byla například napsána zajímavá práce Matouškové (2015) o komunikaci ve znovusložené rodině. Je jen velmi málo studií zabývajících se sourozeneckými vztahy ve znovusložené rodině nebo komunikací mezi vlastními a nevlastními rodiči ve smyslu pluralitního rodičovství.

I proto jsem vnímala jako důležité pojmout problematiku více do šířky a nabídnout tak témata k dalšímu šetření. Domnívám se, že i tento fakt mohl vést také k tomu, že jsem v diplomové práci chtěla popsat i širší kontext této problematiky – vývoj instituce rodiny ve světě, změny v české společnosti atd. Potřebovala jsem se v problematice zorientovat. Možná se jedná o přílišnou šíři. Na druhou stranu mám pocit, že společenské jevy, jako je vývoj instituce rodiny, úzce souvisí se specifiky dané společnosti. S její kulturou, historií, jejími postoji. Proto se nestačí spolehnout jen na postřehy ze zahraniční literatury. Nýbrž mapovat problematiku i v českém kontextu. V rámci výzkumu to naznačuje například rozdílnost poradenských, resp. terapeutických nástrojů. Dále určité „zpoždění vývoje“ české společnosti oproti západnímu světu ve smyslu nedávného zavedení otcovské dovolené či nárůstu iniciativy otců v péči o dítě a větší ochota spolupracovat s odborníky.

Průběh výzkumného projektu

Výzkumný soubor byl vybrán záměrným výběrem přes instituce a metodou snowball. Přes snahy oslovit vysoký počet odborníků a původní plán velikosti souboru $N=10$, se šetření účastnilo pouze 5 odborníků, všechny ženy. Důvody byly nejčastěji časové. Někteří oslovení odborníci se vůbec neozvali, proto ani jejich důvody neúčasti jsou známy.

Domnívám se, že dobrou možností, jak získat větší počet respondentů, by mohlo být navázání šetření na nějaký již existující projekt týkající se rodiny nebo přímo znovusložených rodin. Jednak by tak výzkum spojeno se „značkou“ projektu a zadruhé by se závěry daly aplikovat v rámci projektu. Na jeho realizaci by tak bylo možné sehnat i finanční prostředky, které by umožnily zkvalitnění výzkumu.

Druhý faktor působící na počet respondentů mohly být časová náročnost. Oslovování odborníků byl zdoluhavý proces. Vznikaly prodlevy mezi domluvami, často je bylo potřeba opakovaně oslovovat, než odpověděli. Najít společný termín setkání bylo u vytížených odborníků také náročné. V rámci mého výzkumu na tuto činnost nezbylo tolik času, resp. probíhalo během půl roku.

Tento relativně krátký čas na oslovení odborníků bylo dán především několikerým měněním výzkumného designu. Časté změny výzkumného designu mohly být ovlivněny mou nerozhodností a hranicemi, ale i povahou tématu. Původní záměr byl totiž realizovat výzkum rozhovory s dětmi. Nejprve jsem tedy hledala vzorek tvořený dětmi. Opakovaně jsem narážela na nesouhlas rodičů.

Postupně jsem si uvědomila, že do jisté míry by takový design šel za hranici etiky výzkumu, jak ji vnímám já. Téma rodiny, jejího rozpadu, přijetí znovusložené je velmi citlivé. Z pozice studentky, která s dítětem dlouhodobě nepracuje, nezná ho a ani nemá zkušenosti terapeuta, jsem na sebe nechtěla brát odpovědnost za to, že rozhovorem narazíme na dítětem nezpracovanou oblast.

Upustila jsem proto od tohoto záměru a začala jsem rozvíjet možnost skupinového šetření ve školách. A to formou dotazníku. Z oslovených 25 škol odpovědělo 10, z toho pouze 2 kladně.

Po konzultacích s vedoucí práce jsem se rozhodla pro stávající design – rozhovory s odborníky. Tímto způsobem jsem se dostala ke zkušenosti dítěte, nicméně zprostředkovaně. Výhodou je, že oproti studiím, kdy se o dětech vedou rozhovory s rodiči, je odborník neutrální postava. Může dění ve znovusložené rodině pozorovat s větším odstupem než rodič. Pokud pracuje jako rodinný terapeut, má přehled o celé rodině. Zároveň pro mě bylo zajímavé sledovat názory odborníků v České republice na znovusložené rodiny a srovnávat je pro sebe s názory ze studia odborné literatury na toto téma.

Vysoce hodnotím osobní přínos rozhovorů. Každý rozhovor byl pro mě obohacím, stejně jako seznámení se s institucemi, ve kterých bych třeba ráda pracovala.

Nevýhodou je, že se jedná o velmi omezenou skupinu jedinců – děti, resp. rodiny, které vyhledaly odbornou pomoc, pro které je tedy znovusložená rodina určitým způsobem problematická.

Všechny respondentky byly z oblasti dětského či rodinného poradenství nebo psychoterapie. Je proto důležité si uvědomit, že problematiku mohou vidět především pohledem těch, kteří jejich služby vyhledají. Tedy rodin, kde znovusložená rodina nefunguje.

V příštím šetření by bylo zajímavé vytvořit soubor z různých profesí pracujících s dětmi. Mohli bychom tak získat pohled i na ty, kteří znovuskládání zvládají bez větších obtíží. Na druhou stranu je důležité zmínit, že rodina, která pomoc vyhledá, nejspíš nějakým způsobem reflektuje, že něco není v pořádku, že dítě má těžkosti apod. Ti, co ji nevyhledají, možná nepřikládají důraz tomu, co se v rodině děje.

Závěry výzkumného šetření nelze zobecnit. Vyplývá to jak z povahy kvalitativního výzkumu, tak z nereprezentativnosti vzorku. Šlo o nenáhodný výběr (výběr přes instituce a metoda snowball). Odborníci byli z Prahy a pouze ženského pohlaví. Navíc se jednalo o velmi malý vzorek (N=5). Zastoupení pouze jednoho pohlaví ve vzorku mohlo vést ke zkreslení.

Všechny respondentky ochotné k účasti udávaly jako hlavní motivaci, že považují téma znovusložené rodiny za velmi aktuální. Reagují tak na zkušenosti ze své praxe. Na druhou stranu, to může vést ke zkreslení. Možná jsou tak mnohem citlivější a kritičtější k tomuto tématu a jeho rizikům a mají tendenci přehlížet pozitiva. K podobnému zkreslení může vést i fakt, že ve své praxi se setkávají především s riziky, jak bylo zmíněno výše.

Sběr dat probíhal metodou polo-strukturovaného rozhovoru. Kvalitu šetření jsem se snažila ošetřit předem připraveným jádrem interview. Výzkumný plán, tj. cíle výzkumu, výzkumný problém, výzkumné otázky i jádro interview vznikaly a byly upravovány na základě konzultací s vedoucí práce prof. PhDr. Šulovou CSc. a PhDr. Krejčovou. Pro zajištění lepší validity pomocí triangulace by bylo dobré použít ještě jiný způsob sběru dat (např. standardizovaný dotazník, kazuistiky rodin).

Pokud by bylo možné získat pro výzkum samotné znovusložené rodiny, bylo zajímavé využít např. metodu Test rodinných vztahů (Mádrová, 1987) nebo novější Test rodinného systému FAST (Sobotková, 2005). Tyto metody nabízí vhled do rodinných vztahů tak, jak je vnímá dítě, ale například i zbytek rodiny. Může být administrován jednotlivcům stejně jako celému systému rodiny najednou. Velkou výhodou je, že se jedná o standardizovanou metodu s dobrými psychometrickými vlastnostmi (Sobotková, 2004).

Rozhovor jsem si nejprve trénovala s přáteli, kteří modelovali odborníky a dávali mi zpětnou vazbu ke srozumitelnosti otázek atp. Jádro interview bylo dodrženo u všech rozhovorů pouze s určitými nuancemi ve formulaci s cílem přizpůsobit se jazyku respondentky a zajistit kontinuitu. Někdy možná byl kladen větší důraz na kontinuitu než na zachování všech otázek

jádra rozhovoru. Pořadí otázek a doplňující otázky byly kladeny tak, aby nenarušovaly kontinuitu hovoru. Dobrý kontakt byl udržovaný technikami aktivního naslouchání.

Proměnné, které mohly ovlivnit výsledky, můžeme vidět i v prostředí rozhovoru. Každý se odehrával na jiném místě, v jinou dobu. Především prostředí kavárny je značně odlišné od prostředí konzultovny. Na druhou stranu šlo o místa, kde se respondentky cítily dobře, místa, která znaly a sami si je pro rozhovor vybraly. Domnívám se, že to pro průběh rozhovoru bylo přínosnější než strohé prostředí školy či psychologické laboratoře. Navíc jsem přesvědčená, že by se tím dále zkomplikoval souhlas s účastí na výzkumu mnohých oslovených odborníků.

Rizikem na straně tazatele je konfirmační zkreslení, které se může projevit jak při sběru, tak při analýze dat. Jedním ze způsobů, jak ho omezit by bylo sběr dat i analýzu vést ve více osobách. Z časových, finančních, ale také z důvodu tématu jsem rozhovory vedla i vyhodnocovala já sama. Zapojení více osob by si vyžadovalo jejich proškolení. Především vedení rozhovoru by mohlo být až příliš odlišné. Nicméně pro analýzu dat by byl větší počet vhodný.

Tomuto zkreslení na straně tazatele jsem se snažila předejít sepsáním svých očekávání, předpokladů a postojů. Mohla jsem si je tak lépe uvědomit. Na moji práci mohlo mít vliv např. to, že jsem vyrostla v úplné rodině a je tak pro mě rodina důležitou hodnotou, v křesťanském prostředí (patřím do sboru Českobratrské církve evangelické, která nicméně uznává rozvod) či negativní zkušenost znovusložené rodiny v mém okolí. Snažila jsem se upevnit v roli neutrálního nehodnotícího výzkumníka.

Průběh jednotlivých rozhovorů a jejich kvalitu mohl ovlivnit i efekt nácviku na straně tazatelky.

Dále by, pro zvýšení validity výzkumu, bylo možné dát závěry přečíst respondentkám, aby posoudily, zda nebyly některé jejich výroky vytrženy z kontextu či špatně interpretovány.

Na straně respondentek mohlo dojít také k různým zkreslením. Určitý vliv může například mít, zda samy respondentky prošly rozvodem a zkušeností znovusložené rodiny. Tyto informace jsem nezjišťovala. Vycházela jsem z předpokladu, že respondentky budou odpovídat především z profesní zkušenosti a v rámci své profesní role. Pokud samy vnesly do rozhovoru svou osobní zkušenost, požádala jsem je, aby oddělovaly osobní postoj od profesního, resp. uvedly, zda je jejich výpověď ovlivněná osobní zkušeností.

Na základě analýzy rozhovorů vycházející ze zakotvené teorie bylo popsáno několik kategorií: *pojetí znovusložené rodiny, struktura znovusložené rodiny, komunikace, témata v konzultacích, sourozenectví a vnímané komplikace*. Kategorie vystihují oblasti, kterým se odborníci věnují při práci s dětmi ze znovusložených rodin. Zpětně mi přijde, že by bylo vhodné vyčlenit ještě kategorii *prevence* nebo vzdělání. Tyto kategorie se do jisté míry shodují s oblastmi, které vnímají jako stěžejní ve znovusložené rodině i zahraniční autoři.

Pojetí znovusložené rodiny odborníky alespoň v náznaku ukazuje jejich složitost. Na základě rozhovorů se mi zdá, že by bylo vhodné se při dalším šetření zaměřit na vymezení styku jednotlivých dětí s rodiči (výhradní svěření do péče, střídavá péče atd.). Zdá se, že především střídavá péče vnáší do života znovusložených rodin novou dynamiku. Střídavá péče souvisí i se stále aktivnějším přístupem rodičů k porozvodové situaci. Má to své výhody, ale i nároky na dospělé i na děti.

Zdá se, že pro dítě zkušenost znovusložené rodiny vždy znamená určitou zátěž navíc. Především je to změna struktury, která může být pro dítě velmi nesrozumitelná. Je spojena s nejistotou, častými změnami prostředí a adaptací na různé principy výchovy apod. V českém prostředí je jen málo standardizovaných metod, jak strukturu rodiny mapovat (např. FAST, Sobotková, 2005). Jako zajímavý nástroj se jeví Family Network Method od Widmera (např. Widmer & La Farga, 2000). Další práce by se mohla zabývat přenesením této metody do českého prostředí.

To, jak velká zátěž to pro dítě bude a do jaké míry ovlivní jeho vývoj, ovšem závisí především na tom, jak se zachovají dospělí. Jak dokáží dítě celou situaci provést, připravit, aby rozumělo změnám ve struktuře, ve vztazích. Zda dokáží naslouchat jeho potřebám a projevit porozumění emocím, které dítě prožívá či jeho otázkám. Jak dokáží potlačit své emoce a pocity selhání, zrady, ublížení, ale i nové lásky a dát prostor rodičovství.

Zachytitelnými projevy této zátěže bývají u dítěte nejčastěji psychosomatické symptomy (bolesti břicha, hlavy), regres v chování (cucání palce), problémy se spánkem, pasivita. Někdy naopak děti reagují tak, že se snaží situaci co nejvíce využít. Nicméně emoční ztráty takové chování nedoplní.

Komunikace se jeví jako další velmi důležité téma v rámci znovusložené rodiny. Pro její další výzkum se nabízí jako zajímavý nástroj metoda sociomapování (Bahbouh, 2011). Tato metoda se běžně využívá pro hodnocení a rozvoj komunikace a spolupráce pracovních týmů. Umožňuje srozumitelnou vizualizaci vztahů ve skupině pomocí tzv. sociomapy. Zároveň nabízí pracovat rozvojově – porovnávat aktuální mapu s optimální a následně hledat kroky k dosažení optimální mapy. Znovusložená rodina může mít podobný počet členů jako menší pracovní tým. Její fungování je závislé na komunikaci členů a jejich spolupráci, podobně jako je tomu v pracovních týmech. Výhodu této metody vidím v zapojení všech členů, možnost dívat se na mapu společně. Dále i zobrazení optimální mapy.

V něčem mi tento přístup připomíná terapeutické pískoviště, které je respondentkami velmi oceňované při práci se znovusloženými rodinami. Tato výhoda může být i nevýhodou, ne vždy všichni souhlasí s účastí na terapii, výzkumu. Podobnou zkušenost mají i terapeuti z rodinných sezeních. Nevýhodou může být i špatná srozumitelnost pro menší, tj. předškolní děti. Přestože se jedná o mapu či krajinu je stále dost abstraktní. Navíc jednotlivé postavy nerozmisťuje fyzicky člověk sám, ale počítač na základě zodpovězených otázek. Může zde tedy chybět pro dítě terapeuticky důležitý moment „odžítí“ si některých emocí skrz práci s pískovištěm a figurkami (např. nevlastního otce postaví silou hlavou do písku).

V rámci výzkumu by se dalo využít rozvojového potenciálu této metody a srovnávat, zda mají lepší spokojenější ve vztazích členové těch rodin, které prošly sociomapováním, nebo ty, které neprošly žádným podobným testováním. Pro ošetření diskriminační validity by bylo třeba znát výsledky skupiny, která by pracovala s terapeutickým pískovištěm nebo metodu FAST. Jeví se mi jako problematické, ale možné, vytvoření výzkumného souboru. Bylo by třeba nalézt znovusložené rodiny s co možná nejpodobnější strukturou s ohledem i na věk dětí, protože četnost interakcí rodič-dítě variuje s věkem. Bylo by nutné ošetřit i mnohé intervenující proměnné, které by mohly mít vliv na prožívanou spokojenost.

Pro popsání vývojových rizik spojených se znovusloženou rodinou by bylo lépe využít longitudinálního šetření na reprezentativním vzorku. Takový projekt by nicméně vyžadoval dobré finanční zázemí a také spolupráci většího počtu výzkumníků. Bylo by například zajímavé sledovat, jak děti vyrůstající ve znovusložené rodině udržují a zakládají své vztahy partnerské a rodinné. Jaké hodnoty se jim s rodinnými vztahy pojí. Nebo zda udržují kontakt v dospělosti spíše s nevlastními nebo s polorodnými sourozenci. Případně jak souvisí typ znovusložené

rodiny s kvalitou vztahu k biologickým rodičům. Velkým tématem, které mi dále vyvstává, je péče o rodiče (biologické i nevlastní) ve stáří.

Samostatnou kapitolou, která by stála za bližší prozkoumání, jsou děti narozené do znovusložené rodiny, tj. polorodní sourozenci dětí z původních vztahů svých rodičů. Jejich narození je, podle respondentek, vnímáno jako důležitý milník. Počítají do své rodiny i ostatní děti svých rodičů? Jaké mají vztahy s nerezidentními rodiči ostatních dětí? Znájí je? Má na ně nějaký vliv to, že každý z jejich rodičů má někde partnera z prvního vztahu?

Celá tato diplomová práce by mohla vyznít velmi negativně, vyzdvihujíc rizika znovusložené rodiny. To ale nebylo a není jejím cílem. Přestože se domnívám, že rozvod a znovusložená rodina nepředstavuje pro dítě ideální situaci, jsou případy, kdy přináší úlevu, nové podnětější prostředí pro zúčastněné jedince. Především pokud je prostředí původní rodiny silně konfliktní. Pokud jeden z rodičů nejeví zájem o dítě a neplní rodičovskou roli nebo v případech dlouhodobého monoparentálního období, kdy dítě do jisté míry zastupuje druhého partnera.

Domnívám se, že se nikdy nejedná o jednoduché řešení. Na straně dospělých vyžaduje trpělivost, sebereflexi a empatii. Schopnosti a dovednosti spjaté s organizováním a komunikací (organizování společného času, styku dětí s druhým rodičem, komunikace s druhým rodičem, jeho novou partnerkou, s nevlastními dětmi atd.). A to vše za běžného pracovního vytížení. Myslím, že se jedná opravdu o náročný úkol, který ale může přinést své ovoce. Pro děti představuje mnoho změn a mnoho nároků, jak byly nastíněné v této práci.

Z rozhovorů s respondentkami vzchází i nápady na možnosti určité prevence rizik ve znovusložené rodině a vlastně obecně ve vztazích. Především se jedná o přístup založený spíše na sebezkušenosti než na předání pouhých faktů, které zapadnou podobně jako historická data v dějepisu. Respondentky považují za důležité jednak seznamovat mladé s principy komunikace ve vztazích (odlišovat, kdy popisují emoce, kdy chování, kdy osobnost, konstruktivní hádka) a skupinové dynamiky. Dále pokusit se předat co víme o partnerských vztazích, jejich krizích atp. Seznamovat s alternativními formami rodinného soužití a poukazovat na jejich klady a rizika (diskutovat o nich se studenty). Probírat i možnosti, jak takové situace řešit.

Podobné projekty by mohly zmírnit často velmi nereálná očekávání, se kterými lidé znovusložené rodiny zakládají. Také by mohly rozšířit povědomí lidí a přimět je vyhledat odborníka, alespoň ke konzultaci, dřív než když se objeví problém. Na straně dítěte normalizovat emoce a obavy, které může zažívat, dát podporu a odkaz, kam se případně může obrátit pro pomoc či radu.

Osobně mi v českém vzdělávání chybí téma vztahů a komunikace obecně. Některé školy tuto potřebu řeší v rámci tzv. preventivních programů. Umím si představit, že pro některé učitele může být těžké mluvit s dětmi o vztazích, o rodině, protože se jedná o citlivé téma. I proto mi přijde využití preventivních programů jako vhodné, neboť jsou vedené externisty. Nicméně ne všechny školy jich využívají. Některé školy se snaží téma mezilidských vztahů zapojit do hodin dramatické výchovy. I tato možnost mi přijde dobrá, protože je spjatá se zážitkovějším způsobem výuky. Zatím se nicméně se to vždy odvíjí od osobnosti učitele a jeho ochoty se vztahovým tématům věnovat.

Limity

Významnými limity práce jsou využití pouze jedné metody sběru dat a malá velikost výzkumného vzorku, které ovlivňují validitu výzkumného projektu. Jsem si jich vědoma a v příštím výzkumném projektu bych se zaměřila na včasné oslovení respondentů (v této práci zkomplikováno změnami výzkumného designu a s ním výzkumného vzorku, tedy oslovení probíhalo s dostatečným předstihem, nicméně ve finále nešlo o cílovou skupinu).

Limitující v tomto směru pro mě byly i výchozí podmínky. Jedná se o citlivé téma, které je i ve společnosti stále spjaté s pocity selhání. Lidé nechtějí o zkušenostech rozvodu a znovusložené rodiny mluvit. Tím spíš, když by měly hovořit i jejich děti. Myslím, že by pro mě bylo o něco snazší nalézt požadovaný výzkumný vzorek, pokud bych například již měla nějaké zkušenosti a kontakty z praxe, nebo pracovala v rámci většího výzkumného projektu.

Dále bych se příště zaměřila na použití dalších metod v duchu triangulace pro zlepšení validity zkoumání. U použitého výzkumného designu by bylo možností například i vypracování případové studie jedince daného věku žijícího ve znovusložené rodině, nebo skupinové případové studie znovusložené rodiny. V případě, že by se podařilo vytvořit výzkumný vzorek z dětí, jak bylo původně zamýšleno, hodilo by se využít Test rodinných systémů (Sobotková, 2005) doplněný o rozhovor a nedokončené věty.

Přínosem, ale zároveň i limitem této práce vnímám šíři, se kterou byla problematika představena. Na jednu stranu „nařukává“ mnoho oblastí, které nabízejí možnost dalšího zkoumání, na druhou stranu může hrozit, že se téma neposune nikam dál, ale zůstane zpracováno pouze kvalitativním přístupem. Taková situace by mohla vést k podpoření předsudků vytvořených na základě jednotlivých případů, které ale nejsou zobecnitelné na celou populaci.

Dalším limitem je provedení analýzy dat pouze jednou osobou, která byla zároveň tazatelkou a autorkou celého výzkumného projektu.

6 Závěr

Diplomová práce se zabývala problematikou znovusložených rodin a jejich působením na vývoj dítěte. Činila tak především ve vztahu k dětem předškolního a mladšího školního věku. Cílem této práce bylo představit blíže tuto problematiku, upozornit na oblasti působící na vývoj dítěte a nabídnout tak témata a oblasti k dalšímu zkoumání. Mým záměrem bylo také zasadit problematiku do společenského kontextu s poukázáním na specifika české společnosti a jejího vývoje.

Literárně-teoretická část proto postupovala směrem od obecnějších společenských souvislostí znovusložené rodiny jakými jsou instituce rodiny a její vývoj, společenské jevy, které ho ovlivňují či specifika české rodiny, ke konkrétnějšímu vymezení znovusložené rodiny. Za současné společenské jevy, které mohou působit na rodinu, zmiňme například tlak na individualismus, potřebu osobního štěstí, vlivy demokratizace společnosti a proměny genderových a v návaznosti rodičovských rolí, či obliba užívání sociálních médií aj. Zdá se, že vývoj rodiny v české společnosti je zpožděný oproti západním evropským státům. To se projevuje v postojích lidí, ale i v legislativě. Následující kapitoly popisovaly terminologické vymezení znovusložené rodiny, které je velmi pestré. Dále její typy či změnu struktury, jež se jeví jako důležitá charakteristika těchto rodin. Své místo má oblast struktury rodiny i v poradenské a terapeutické práci s dětmi. Tuto část uzavíraly kapitoly o vztazích, které dítě ve znovusložené rodině navazuje. Na základě prostudované literatury se snažila popsat jejich specifika a rizika.

V empirické části jsem pomocí polostrukturovaných rozhovorů s odborníky pracujícími s dětmi (poradenští psychologové a dětské či rodinné terapeuti) zjišťovala odpovědi na výzkumné otázky, které popisovaly výzkumný problém: *V jakých oblastech může zkušenost znovusložené rodiny působit na vývoj dítěte?* Ze závěrů vyplývá několik oblastí. Jako zásadní se jeví oblast struktury rodiny a jejích změn, komunikace mezi členy znovusložené rodiny a to, jak je ovlivněná atmosférou mezi rodiči. Dále sourozenectví ve znovusložené rodině, které je do jisté míry nepřirozené. Především polorodné sourozenectví je symbolickým potvrzením vzniku znovusložené rodiny a pojí se s mnoha emocemi, kterým dítě nerozumí.

V každém věku představuje situace znovusložené rodiny pro dítě zátěž. Její projevy se mohou lišit dle věku. Ovlivnit ji mohou především rodiče. Případně včasná intervence odborníka, který dítěti skýtá bezpečné neutrální prostředí, porozumění a legalizaci emocí. Z rozhovorů vyplývá, že další oblastí, která by si zasloužila bližší rozpracování, jsou možnosti prevence ve smyslu zvyšování povědomí o fungování mezilidských vztahů, principech komunikace či seznámení s různými krizemi a způsoby jejich řešení.

7 Seznam použité literatury

(2008). *Bible*. Praha: Česká biblická společnost (ČBS).

Bahbouh, R. (2011). *Sociomapping týmů*. Praha: Qed Group a.s.

Ahrons, C. R. (2007). Family ties after divorce: Long-term implications for children. *Family process*, 46(1), 53-65.

Antier, R. (2005). *Dítě toho druhého*. Praha: Portál.

AVG Technologies (2014a). *Is your child living in a virtual world?*, AVG Digital Diaries 2014 Study. [online]. Staženo 6. 4. 2018. Dostupné z: <http://now.avg.com/children-living-invirtual-worlds>

AVG Technologies (2014b). *Digital Abilities Overtake Key Development Milestones for Today's Connected Children*. AVG Digital Diaries 2013 Study, [online]. Staženo: 6. 4. 2018. Dostupné z: <https://now.avg.com/digital-abilities-overtake-key-development-milestones-for-todays-connected-children/>

AVG Technologies (2015). *The AVG 2015 Digital Diaries Executive Summary*. [online]. Staženo: 6. 4. 2018. Dostupné z: https://now.avg.com/wp-content/uploads/2015/06/dd_2015_executive_summary_final.pdf

Baham, M. E., Weimer, A. A., Braver, S. L., & Fabricius, W. V. (2008). Sibling relationships in blended families. *The international handbook of stepfamilies: Policy and practice in legal, research, and clinical environments*, 175-207.

Baits, K., & Mortelmans, D. J. (2014). Does the Parenting of Divorced Mothers and Fathers Affect Children's Well-Being in the Same Way? *Child Indicator Research*, 7(2), 351 – 367.

Baits, K., & Mortelmans, D. J. (2016). Parenting as Mediator Between Post-divorce Family Structure and Children's Well-being. *Journal of Child and Family Studies*, 25(7), 2178 – 2188.

Bakalář, E. a kol. (2006). *Rozvodová tematika a moderní psychologie*. Praha: Karolinum.

- Baker, A. J. L. (2005). The Long-Term Effects of Parental Alienation on Adult Children: A Qualitative Research Study. *The American Journal of Family Therapy*, 33(4), 289 – 302.
- Bartošová, M., & Slepíčková, L. (2009). Složené rodiny a perspektiva dětských aktérů: Nové tematické a metodologické přístupy ve výzkumu rodin po rozvodu. *Sociální studia*, 6(4), 73 – 90.
- Bernstein, A. C. (1990). *Die Patchwork-Familie: wenn Väter oder Mütter in neuen Ehen weitere Kinder bekommen*. Kreuz-Verlag.
- Bernstein, A. C. (1997). Stepfamilies from Siblings' Perspectives. *Marriage & Family Review*, 26(½), 153 – 175.
- Le Bourdais, C., Lappiere-Adamcyk, É., & Heintz-Martin, V. (2013). Composition de la famille et risques d'éclatement des familles recomposées : effet réel ou artefact lié au mode de collecte des données ?. *Cahiers québécois de démographie*, 42(1), 5 – 30.
- Brosh, A. (2016). When the Child is Born into the Internet: Sharenting as a Growing Trend among Parents on Facebook. *The New Educational Review*. [online]. Staženo: 6. 4. 2018. Dostupné z:
<https://depot.ceon.pl/bitstream/handle/123456789/9226/16.%20When%20the%20child%20is%20born%20into%20the%20Internet.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.
- Cadolle, S. (2007). Allons-nous vers une pluriparentalité? L'exemple des configurations familiales recomposées. *Recherches familiales*, 4(1), 13 – 24.
- CVVM (2017a.). *Názory občanů na vybraná opatření v rodinné politice – únor 2017*. Tisková zpráva [online]. Staženo: 19. 1. 2018. Dostupné z:
https://cvvm.soc.cas.cz/media/com_form2content/documents/c2/a2173/f9/es170313.pdf
- CVVM (2017b.). *Postoje českých občanů k manželství a rodině – únor 2017*. Tisková zpráva [online]. Staženo: 19. 1. 2018. Dostupné z:
https://cvvm.soc.cas.cz/media/com_form2content/documents/c2/a2177/f9/ov170320.pdf
- ČSÚ (2014). *Nesezdaná soužití - 2011: Analýza* [online]. Staženo: 19. 1. 2018. Dostupné z:
<https://www.czso.cz/documents/10180/20541791/170227-14.pdf/27ebcd5e-95ba-4ef4-8c65-c2a9bc58f9d8?version=1.0>

- ČSÚ (2017). *Pohyb obyvatelstva – rok 2016*. [online]. Staženo: 19. 1. 2018. Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/cri/pohyb-obyvatelstva-rok-2016>
- D'Amore, S., Gresse, K., & Pauss, V. (2011). Pertes et ressources dans la construction des nouvelles familles: Le cas des familles recomposées. *Thérapie familiale*, 32(1), 111 – 128.
- Dudová, R. (2007). *Otcovství po rozpadu rodičovského páru*. (Disertační práce). Univerzita Karlova, Praha. Dostupné z: http://www.pvpsps.cz/data/2017/12/18/11/citacni_normy_dle_apa.pdf?id=1648
- Dudová, R. (2008). *Otcovství po rozchodu rodičovského páru*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, v.v.i.
- Erikson, E. H. (2015). *Životní cyklus rozšířený a dokončený: Devět věků člověka*. Praha: Portál.
- Fine, A. (2002). Qu'est-ce qu'un parent : Pluriparentalités, genre et système de filiation dans les sociétés occidentales. *Spirale*, 21(1), 19-43.
- Ganong, L. H., & Coleman, M. (1993). A meta-analytic comparison of the self-esteem and behavior problems of stepchildren to children in other family structures. *Journal of Divorce & Remarriage*, 19(3-4), 143-164.
- Ganong, L. H., & Coleman, M. (2008). An exploratory study of stepsibling subsystems. *Journal of Divorce & Remarriage*. 19(4), 125 – 142.
- Ginsberg-Carré, C. (2006). Le frère de mon frère n'est pas mon frère: Dynamique des fratries dans les familles recomposées. *Imaginaire et inconscient*, (18), 193-202.
- Hartl, P. & Hartlová, H. (2010). *Velký psychologický slovník*. Praha: Portál.
- Hastrmanová, Š. (2007). Pohled expertů – co říkají advokáti, soudci a soudní znalci o problematice porozvodového rodičovství. In R. Dudová, Š. Hastrmanová. *Otcové, matky a porozvodová péče o děti*. (87 - 100). Praha: Sociologický ústav AV ČR, v.v.i.
- Helus, Z. (1973). *Psychologické problémy socializace osobnosti*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství.
- Hendl, J. (2016). *Kvalitativní výzkum: Základní teorie, metody a aplikace*. Praha: Portál.

- Höhne, S., Kuchařová, V., & Paloncyová, J. (2016). *Rodiny s dětmi v České republice: Sociodemografická struktura, finanční a materiální podmínky*. Praha: VÚPSV v. v. i.
- Honzák, R. (2010). Děloha na leasing a proč jsem proti. *Vesmír*, 89(1), 14 – 15.
- Cherlin, A.J., & Furstenberg, F.F. 1994. Stepfamilies in the US: a reconsideration. *Annual Journal of Divorce and Remarriage*, 19, 125-141.
- Chraïbi, S., Barrère, J., Lasmolles, R., & Perrot, C. (2008). Séparation parentale, recomposition familiale: répercussions dans la clinique de l'enfant. *Cahier de psychologie clinique*, 2(31), 69 – 88.
- Jousselme, C. (2008). Les enjeux de la recomposition familiale. *Archives de pédiatrie*, 15, 489 – 491.
- Katrňák, T. (2011). Sociologické proměny podoby české rodiny. In *Rodiče, děti a jejich problémy*. (13 - 23). Praha: Sdružení Linka bezpečí.
- Kelly, J., B., & Johnson J., R. (2001). An Alienated Child: A Reformulation of Parental Alienation Syndrom. *Family Court Review*, 39(3), 249 – 266.
- Kessler, T. (2012). *Přestává být zvíře věci? Aneb krátký exkurz do právní úpravy zvířat v novém občanském zákoníku*. [online]. Staženo: 22. 2. 2018. Dostupné z: <https://www.epravo.cz/top/clanky/prestava-byt-zvire-veci-aneb-kratky-exkurz-do-pravni-upravy-zvirat-v-novem-obcanskem-zakoniku-82444.html>
- Klapilová, K., Konečná, M., Weiss, P., Havlíček, J. (2012): Vliv orální hormonální antikoncepce na ženskou sexualitu v evoluční perspektivě: review. *Česká a slovenská psychiatrie*, 107(6), 343-350.
- Kuchařová, V., Barvíková, J., Höhne, S., Janurová, K., Nešporová, O., Paloncyová, J., et al. (2017). *Zpráva o rodině*. [online]. Praha: VÚPSV, v. v. i. Dostupné z: https://www.mpsv.cz/files/clanky/31403/Zprava_o_rodine_2017.pdf
- Lamb, M. E. (2004). *The role of the father in child development*. John Wiley & Sons.
- Langmeier, J., & Krejčířová, D. (1998). *Vývojová psychologie*. Praha: Grada.

- Lazartigues, A. (2007). Nouvelles familles, nouveaux enfants, nouvelles pathologies. *Neuropsychiatrie de l'Enfance et de l'Adolescence*, 55(5), 304-320.
- Le Bourdais, C., & Lapierre-Adamcyk, É. (2015). Who is in, who is out of (step) families? The impact of respondents' gender and residential status. *Journal of Family Research*, 27, 257-279.
- Le Camus, J. (2000). *Le vrai rôle du père*. Paris: Odile Jacob.
- Leman, K. (1997). *Sourozenecké konstelace*. Praha: Portál.
- Mádrová, E. (1987). *Test rodinných vztahů*. Brno: Psychodiagnostika s.r.o.
- Marti, A-L., & Dufour, V. (2009). Des « quasi »-frères et soeurs: inceste et confusion générationnelle. *La lettre de l'enfance et de l'adolescence*, 78 (4), 53 – 59.
- Marquet, J. (2010). Couple parental – couple conjugal, multiparenté – multiparentalité: Réflexions sur la nomination des transformations de la famille contemporaine. *Recherches sociologiques et anthropologiques*. [online]. 41-2 . Staženo: 21. 2. 2018. Dostupné z: <http://journals.openedition.org/ras/244>
- Máslová, V. (2011). Psychologický pohled na vývoj rodiny a potřeby dětí. In *Rodiče, děti a jejich problémy*. (25 – 33). Praha: Sdružení Linka bezpečí.
- Matějček, Z. (2017). *Rodiče a děti*. Praha: Vyšehrad.
- Matějček, Z., & Dytrych, Z. (1999). *Nevlastní rodiče a nevlastní děti*. Praha: Grada.
- Matějček, Z., & Dytrych, Z. (1992). *Přestali jste být manželi, ale zůstáváte rodiči*. Praha: H & H.
- Matějček, Z., & Langmeier, J. (1986). *Počátky našeho duševního života*. Praha: Panorama.
- Matoušek, O. (1999). *Rodina jako instituce a vztahová síť*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON).
- Matoušková, K. (2015). *Komunikace rodičů a dětí v rekonstruované rodině*. (Diplomová práce). Praha: Univerzita Karlova.

- Meulders-Klein, M-T. & Théry, I. (1993). *Les recompositions familiales aujourd'hui*. Paris: Nathan.
- Mikulková, M. (2015). *Hlavu vzhůru, rodiče!: Na výchovu selským rozumem*. Praha: Grada.
- Miovský, M. (2010). *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*. Praha: Grada.
- Možný, I. (1999). *Sociologie rodiny*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON).
- Možný, I. (2002). *Česká společnost: nejdůležitější fakta o kvalitě našeho života*. Praha: Portál.
- Možný, I. (2011). *Rodina a společnost*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON).
- MPSV (2017a). *České soudnictví 2016: Výroční statistická zpráva*. [online]. Staženo: 10. 2. 2018. Dostupné z:
http://www.amrp.cz/uploads/8/0/8/8/80884700/%C4%8Cesk%C3%A9_soudnictv%C3%AD_2016_-_v%C3%BDro%C4%8Dn%C3%AD_statistick%C3%A1_zpr%C3%A1va.pdf
- MPSV (2017b). *Od 1. února 2018 začne platit otcovská dovolená*. Tisková zpráva. [online]. Staženo: 9. 2. 2018. Dostupné z:
https://www.mpsv.cz/files/clanky/32239/Od_1._unora_2018__zacne_platit_otcovska_dovolena.pdf
- Nešporová, O. (2012). Mateřství a otcovství v současnosti s přihlédnutím k historickému kontextu. *Lidé města*, 14(3), 457 – 486.
- Pancsofar, N., & Vernon-Feagans, L. (2006). Mother and father language input to young children: Contributions to later language development. *Journal of Applied Developmental Psychology*, 27(6), 571 – 587.
- Papoušek, H. & Papoušek, M. (1987). Intuitive parenting: A dialectic counterpart to the infant's integrative competence. In J. D. Osofsky, *Handbook of infant development* (669-720). New York: Wiley.
- Piaget, J., & Inhelderová, I. (2007). *Psychologie dítěte*. Praha: Portál.
- Plaňava, I. (2000). *Manželství a rodiny: struktura, dynamika, komunikace*. Brno: Doplněk.

- Rabušic, L. (2001). *Kde ty všechny děti jsou? Porodnost v sociologické perspektivě*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON).
- Rabušic, L., & Kocourková, J. (2006). *Sňatek a rodina: zájem soukromý nebo veřejný?*. Praha: Univerzita Karlova.
- Reiss, D. (1981). *The Family's Construction of Reality*. Cambridge: Harvard University Press.
- Repond, G., & Darwiche, J. (2016). Les relations interpersonnelles au sein de la famille recomposée: un état de la littérature. *Pratiques psychologiques*, 22, 269 – 283.
- Rudolph, J. (2010). *Jsi moje dítě: „Cochemská praxe“ – cesta k lidštějšímu rodinnému právu*. Praha: Magistrát hlavního města Prahy.
- Saint-Jaques, M. C., & Chamberland, C. (2000). Quand les parents refont leur vie. Regards adolescents sur la famille recomposée. *Anthropologie et Sociétés*, 24(3), 115 – 131.
- Sauzède-Lagarde, A., & Sauzède, J-P. (2007). *Spokojené soužití v nové rodině*. Praha: Portál.
- Sellenet, C., & Paque, C. (2015). *L'enfant de l'autre: petit traité sur la famille recomposée*. Paris: Max Milo.
- Seps, C. D. (2010). Animal Law Evolution: Treating Pets as Persons in Tort and Custody Disputes. *U. Ill. L. Review.*, 1339.
- Schrodt, P., & Braithwaite, D. O. (2011). Coparental communication, relational satisfaction, and mental health in stepfamilies. *Personal Relationships*, 18(3), 352 – 369.
- Simpson, A. R. (1997). *The Role of the Mass Media in Parenting Education*. Boston: Center for Health Communication, Harvard School of Public Health.
- Singly, de F. (1999). *Sociologie současné rodiny*. Praha: Portál.
- Singly, de F. (2009). Mít vlastní pokoj: Ke vztahu mezi prostorem a osobní identitou. [online]. *Sociální studia*, (4), 13 – 22. Staženo: 6. 3. 2018. Dostupné z: https://journals.muni.cz/socialni_studia/article/view/5745/4839
- Sobotková, I. (2004). Test rodinného systému – připravovaná metoda rodinné diagnostiky. In D. Heller, J. Procházková, & Sobotková I.: *Psychologické dny 2004 : Svět žen a svět mužů*:

polarita a vzájemné obohacování. Sborník příspěvků z konference. Olomouc: Universita Palackého v Olomouci.

Sobotková, I. (2007). *Psychologie rodiny*. Praha: Portál.

Sobotková, I. (2012). *Psychologie rodiny*. Praha: Portál.

Sobotková, I. (2005). *Test rodinného systému – FAST*. Praha: Hogrefe Testcentrum.

Stewart, S., D. (2005). How the Birth of A Child Affects Involvement with Stepchildren. *Journal of Marriage and Family*, 67, 461 – 473.

Špaňhelová, I. (2011). *Dítě a rozvod rodičů*. Praha: Grada.

Šulová, L. (1998). Člověk v rodině. In J. Výrost, I. Slaměník. *Aplikovaná sociální psychologie I.: Člověk a sociální instituce*. (303 – 342), Praha: Portál.

Šulová, L. (2010). *Raný psychický vývoj dítěte*. Praha: Karolinum.

Šulová, L., Fait, T., Weiss, P. (2011). *Výchova k sexuálně reprodukčnímu zdraví*. Praha: MAXDORF.

Teachman, J. (2008). Complex Life Course Patterns and the Risk of Divorce in Second Marriages. *Journal of Marriage and Family*, 70, 294 – 305.

Teyber, E. (2007). *Děti a rozvod*. Praha: Návrat domů.

Théry, I. (1987). Remariage et familles composées: des évidences aux incertitudes. *L'Année sociologique*, 37, 119 – 152.

Théry, I. (2001). Peut-on parler d'une crise de la famille? Un point de vue sociologique. *Neuropsychiatrie de l'enfance et de l'adolescence*, 49(8), 492–501.

Vágnerová, M. (2012). *Vývojová psychologie: Dětství a dospívání*. Praha: Karolinum.

White, F., & Gilbreth, J. G. (2001). When children have two fathers: Effects of relationships with stepfathers and noncustodial fathers on adolescent outcomes. *Journal of Marriage and Family*, 63, 155 – 167.

- Widmer, E. D. (1999). Family contexts as cognitive networks: A structural approach of family relationships. *Personal Relationships*, 6, 487–503.
- Widmer, E. D. (2006). Who are my family members? Bridging and binding social capital in family configurations. *Journal of Social and Personal Relationships*, 23(6), 979–998.
- Widmer, E. D., & La Farga, L. (2000). Family Networks: A Sociometric Method to Study Relationships in Families. *Field Methods*, 12 (2), 108–128.
- Widmer, E. D., Favez, N., Aeby, G., De Carlo, I., & Doan, M. T. (2012). *Capital social et coparentage dans les familles recomposées et de première union*. Sociograph 13. Genève: Université de Genève.
- Wynne, L. C., Ryckoff, I. M., Day, J., & Hirsch, S. I. (1958). Pseudo-mutuality in the family relations of schizophrenics. *Psychiatry*, 21(2), 205–220.
- Zákon č. 89/2012 Sb. Rodinné právo: Rodiče a dítě, § 855 - § 909.
- Zákon č. 40/2009 Sb.

8 Přílohy

8.1 Příloha 1: informovaný souhlas

INFORMOVANÝ SOUHLAS

k výzkumnému projektu diplomové práce „Znovusložená rodina a její působení na vývoj dítěte“, který je veden v rámci studia psychologie na FF UK.

Já..... souhlasím s účastí na výzkumu formou rozhovoru, který je součástí diplomové práce zaměřené na dítě ve znovusložené rodině. Byl/a jsem informována o cílech výzkumu.

Kdykoli mohu rozhovor přerušit nebo od výzkumu odstoupit bez udání důvodů. Byla jsem informována i o možnosti přestávky v průběhu rozhovoru.

Souhlasím s tím, že z rozhovoru bude pořízen zvukový záznam. Ten bude následně přepsán a dále bude nakládáno pouze s přepisem. Nahrávka bude po ukončení výzkumného projektu smazána.

Byl/a jsem informován/a o tom, že v práci nebudou uvedena konkrétní jména ani jiné identifikační údaje, a to jak respondenta, tak především klientů z kazuistik zmíněných v rozhovoru.

V případě jakýchkoli dotazů se můžete obrátit na Bc. Terezu Pokornou na emailové adrese: tera.pokorna@seznam.cz

Dne.....v

Podpis:

8.2 Příloha 2: přepis rozhovorů

Rozhovor s Odborníkem1 (Poradna pro manželství, rodinu a mezilidské vztahy)

Co se vám vybaví, když se řekne znovusložená rodina nebo patchworková rodina?

1: Jako úplně takovou tu základní definici? Mně už tam naskakují ty kazuistiky, že jo, samozřejmě.

Můžete obojí.

1: Mně to asociuje nereálná očekávání těch klientů. Chodí ke mně různé rodiny, ať už je to klasicky heterosexuální, ale i třeba homosexuální, kt. mají děti z předchozích vztahů nebo jiných vztahů a velmi často přicházejí s takovým tím očekáváním: „jo, hele, my spolu bydlíme, já jsem ten náhradní, nebo ani ne náhradní, já jsem prostě tatínek a teď mám nějaké očekávání, že mě to dítě bude poslouchat, že mě bude mít rádo, že mě bude respektovat“. Anebo také někdy za mnou chodí ženy s tím „nedokážu to dítě mít ráda, neodkážu si k němu vytvořit vztah“.

Děkuju. Chci se i vás zeptat, jak to vnímáte, jestli vám přijde, že to je nějaký přechodný jev, který se teď ve společnosti děje, nebo jestli je to vlastně nějaká trvalá změna toho, jak definujeme rodinu, toho, jak ji budeme pojímat, to, o co v ní budeme usilovat v podstatě...

1: Já si spíš myslím, že to je trvalý, že to je něco, co je prostě...přijde mi, že se to stává víceméně normou. Jo, že vlastně v té třídě dětí to tak je, což může mít své výhody i nevýhody. Já pracuju někdy i s dětmi z rozvádějících se rodin a ony to můžou vztahovat k tomu, že vrstevníci mají zkušenost s tím, že rodiče se rozvedli a mají tam třeba nějaké nové sourozence další - což je ta výhoda – a nevýhoda je samozřejmě v tom, že to dítě se v tom strašně těžko hledá, plácá, nemá se na koho obrátit, protože ty rodiče, s nimi to řešit nemůže. A to velmi rychle zjistí, že to s nimi řešit nemůže, protože oni tam nejsou nestranní.

Vlastně to není to neutrální pole, kde by nějakým způsobem dostalo všechny strany mince. Hm, takže vlastně spíš nějaká trvalá změna. Vy jste zmínila, že se to asi trochu stává normou. Jak to, na druhou stranu, může působit na děti, které to mají jinak, pro které je normou úplná rodina? Nemá/nebude se odrážet ve škole, ve výuce změna této normy?

1: Jako budu hodně osobní. Mně se stalo, že moje dcera přišla ze školy a byla z toho zničená /je jí deset let/, protože jí spolužačky řekly, že to je naprostá hrůza, že má malého sourozence.

Jenže jí to vlastně řekly ty, kterých rodiče se rozvedli. Tatínek odešel a založil novou rodinu a má to malé dítě, které tady ty desetileté holčičky většinou hlídají, chtě nechtě, to tam nefunguje moc, takže ho moc nemusí. Čili ta jejich norma je hodně těžká pro děti z běžných rodin, protože to je nesrozumitelné. Tam to nové dítě znamená, že tatínek odešel pryč a proto je nové dítě, jo, čili tam oni často ty nové sourozence nepřijmou, nebo alespoň z počátku ne. Většinou si nedovolí dát najevo, jestli mají nebo nemají rádi, ale kdyby se s nimi o tom člověk bavil a cítily se bezpečně, tak řeknou, že je rádi nemají. A to je docela těžký, to mi přijde, že je hodně těžký. Protože vlastně ty děti, ať už z nového nebo pův. vztahu, tam jsou pasivní, nic nezavinily, ale nemůžou s tím ani nic dělat. Čili, když to vezmu přes ty děti, tak je to docela komplikovaný.

Já jsem někde četla článek v novinách, o tom, jak je to vlastně výhodný. Jak se ty děti učí komunikovat na více stran, že ta rodina patchworková je vlastně tvořená spoustou nových lidí a jak je to vlastně výhodný. A mně to teda zas až tak výhodný nepřijde. Vlastně je to taková z nouze ctnost. Tak se něco někdy naučí, ale je tam za tím schovaných spoustu takových různých negativních emocí. A ztráta pocitu bezpečí, ztráta pocitu, že ty rodiče má tam pro sebe.

Já jsem se setkala s přirovnáním, že vlastně je to přirozené, že se vracíme k určitému životu v tlupách, ve smyslu, že jde o jakousi vztahovou síť, kde to dítě se pohybuje. Jak to vidíte? Co si o tom myslíte?

Já to nedokážu dost ohodnotit. Jestliže to dřív byla určitá norma, že tak žili všichni, vyrůstali v tom, tak jasný, asi to mohlo být dobré. Ale u nás jakoby oficiálně to pořád norma není. Lidi se berou, vstupují do vztahu, nemusí se ani brát, s tím, že spolu fakt vydrží. A jestliže se stane, že nevydrží, tak všechno, co se děje potom už je jako by hledání nejlepšího řešení ze špatných. Není tam ta win-win situation, jakože vlastně my tam nenajdeme nejideálnější řešení. No, co řeším s lidma, kt. se rozvádějí a mají děti, tak opakovaně říkám: hledáme nejméně poškozující variantu, ale z těch špatných. Vždycky to bude nějak špatná varianta. Protože oni čekají, že to bude zalité sluncem a všichni se budou mít rádi.

Přijde mi, a vy jste na to možná narazila, když jste zmiňovala, že se to stává novou normou, tak mi osobně přijde, že je ve společnosti tlak na to, aby se právě neříkalo, že to je vybírání z těch špatných variant, ale že vlastně je to další dobrá varianta.

1: To si myslím, že není dobrý, abychom takhle mluvili nahlas. Zvlášť ty děti to takhle nevnímají. Ty rozvádějící se dospělí možná, jo. Ať už třeba jdou za hlasem svého srdce a jsou

ochotni si tu realitu vlastně možná trošku upravit. Ale to dítě to takhle rozhodně nevnímá, že je to dobrá varianta.

Další otázky budu směřovat k tomu, že na rodinu můžeme pohlížet z určitého strukturálního hlediska – systém, co má strukturu, podsystemy. Chci zeptat, zda souhlasíte s tím, že rozpadem a znovusložením se ty struktury a hranice mezi těmi strukturami mění, a jestli si myslíte, že to je významné a jaký to může mít vliv na vývoj dítěte?

1: Mám zkušenost, abych to zjednodušila, s dvěma takovýma základníma rovinama u dětí. Jedna je, že to dítě se v tom naučí chodit, naučí se tak jako až manipulovat, jako by využívat tu situaci, pro svoje dobrou, ale vlastně ve skrytu duše ty děti nejsou šťastné. Takové jako „abych z toho vytřískal, co nejvíc, z té blbě situace“. A někdy jsou to děti, kt. se třeba stává, že šikanují ve škole, protože potřebují pocit moci, kontroly nad jakoukoli situací. Když to nemají doma, tak alespoň ve škole. A pak jsou děti, hodně citlivé děti, které jdou do takového toho smutku, až patologického. Ale ono se to přelévá, hranice mezi těmito skupinami nejsou úplně zřetelné a řekla bych, že občas se stane, že přeskočí z jedné do druhé. Já si myslím, že ...jak zněla ta otázka?

Šlo vlastně o strukturu rodiny a jak změny, to, že např. ty hranice jsou nejasný, tak jaký to může mít vliv na dítě?

1: Takhle, já těm rodičům říkám: ať to dopadne, jak dopadne, vy potřebujete, aby to bylo zřetelné. Když to např. spěje k rozvodu: dobře, rozved'te se, ale pro to dítě – co je pro něj vlastně hmatatelné? Jak se s tím tátou, mámou budu vídat? Kde budu bydlet? Kde oni? Budu chodit do jiné školy? Takové fakt ty hmatatelné věci. Čili oni se tam často utápí v nějakých svých pocitech, a já jim jakoby v tom prvním kontaktu nechci na to moc naskočit a říkám jim: vy nejdřív potřebujete řešit tyhle praktické věci, pak až můžeme ošetřit vás. Bavit se, proč se ten vztah rozpad, ale to dítě potřebuje prostě mít nějaké jistoty a i když to bude pro něj špatně, aspoň se má k čemu upnout. Takže oni potřebují často nějak poš'ouchnout, aby konali, protože jsou schopní se plácet v tom vztahu nikoho a ničeho spoustu let, nedej Bože, to je pak dítě z toho vycukaný, protože neví, co z toho vyleze a je z toho vlastně nešťastný.

Takže to, že je to nejasné, nejisté...

1: To je tam vlastně to nejhorší.

S tím souvisí moje další otázka: máte nějaký nástroj, kt. vám pomáhá, aby si ta rodina, dítě, vlastně členi, se kt. pracujete, ujasnili tu strukturu, to, co se děje?

1: Ptám se jich na to, jak to bude, jak si to představují. A třeba si to osaháme v myšlenkách: když byste se teda rozešli, tak....

Vlastně si ty situace nějak modelujete?

1: Jo, vlastně v momentě, kdy se to vysloví, tak už je to potom reálné. A někdy se stane, že i mezi konzultacemi už konají. Já někdy pracuji i s dětmi, když o to to dítě stojí. Oni o to teda často stojí ty rodiče, ale to je takové to, že mají někdy představu, že mi tam to dítě přivedou a já ho opravím. Já jim říkám: fajn, to nepůjde úplně, to se asi nedomluvíme, ale jestli to dítě chce a má nějaký důvod, proč by chtělo chodit k psychologovi, tak je to v pořádku. A tedy ty děti si tam taky osahávají ty představy – a co si vlastně myslí? – a kamarádka to měla takhle a já se nejvíc bojím toho a toho, přeju si, aby to dopadlo tak a tak. Takže vlastně na začátku poradenství se vlastně seznamujeme s tím, jakou mají představu o té situaci.

A vy si tak také můžete udělat představu, jak oni to prožívají?

1: Já sama v sobě samozřejmě mám představu, když ke mně přijde, že v té rodině je nějaká krize. Zvlášť, když jsou tam děti, tak mám v prvním gardu, jestli ta rodina má nějaké zdroje, ze kt. může čerpat. Jestli to může spět k tomu, abychom pracovali na tom, aby se nerozpadla. Tady mluvím spíš o tom, když jeden z nich má třeba jasno, že nechce pokračovat dál, tak v tom případě bych byla za to, aby se to dělo co nejrychleji. My s nimi vlastně domlouváme i odluku, jakože se odstěhuje jeden na předem daný čas a místo a je to takový nácvik, zkouška rozvodu.

Jaký typ znovusložené rodiny se řeší v konzultacích nejčastěji, pokud je možné to posoudit? Typem myslím znovusl. r. matky, znovusl. r. otce, dvojité znovusl. r., jestli mi rozumíte?

1: Nejčastěji ti, co jsou v novém vztahu a mají tam děti z původních. Někdy je mají ve střídavce, někdy má žena ve své péči s tím, že jsou 1x/14dní u tatínka. Čili tohle je nejčastější model. Ti dva noví dospělí. Potom další jsou rozvedení nebo rozvádějící se, kdy je to buď žena nebo muž, kt. má problém s tím, že když je jejich dítě s rodičem, tak je u toho ten nový partner/partnerka. Buď oni, nebo ty děti s tím mají problém, často to řešíme přes toho dospělého. Těch dětí tam tolik není, já s nimi pracuju velmi ráda, ale není to denní chleba úplně.

Když jste mluvila o tom, že to bývá jeden rodič s novým partnerem, bývají to spíš matky + partner nebo otec + partnerka?

1: Dřív bylo, že tradičně si ženy o pomoc říkaly víc, ale ono se to teď hodně vyrovnává. Mám pocit, že už je to, plácnu, třeba 55:45, jo? Že ty chlapy už teď taky hodně chodí. Tatínci si říkají o pomoc, s těma dětma jsou víc, chtějí se víc podílet na výchově, a tak často přijdou do PPP, protože maminka má nového partnera a tátu stresuje, že je ovlivňuje víc někdo jiný než on. Často řeší tu střídavku.

Ono tohle téma je hrozně komplexní tím, jak těch uspořádání je možných hrozně moc – různé ustavení styku, noví sourozenci...

1: Jo, pak když si ještě pořídí nové dítě, to je v tom taky pak dobrej hokej.

Říkala jste, že nejčastěji za vámi chodí dospělí. Přesto, myslíte, troufnete si odhadnout, jestli je pro dítě náročnější, když má znovusl. r. na obou stranách nebo jen u jednoho rodiče a druhý žije sám ve smyslu, že nemá nového partnera a další děti?

1: Já bych tam nehledala univerzální pravidlo. Jsou děti, kt. jsou rády, že mají toho jednoho rodiče pro sebe. Na druhou stranu jsou děti, kt. vyhovuje, když ta pozornost se na chvíli odpoutá od nich pryč. Řekla bych, že do té prepuberty jsou děti rády, že se o rodiče nemusí dělit. Ale já pak s ženami pracuju tak, ať to nepřeshvihnou, ať si s těch dětí pak nedělají vlastně partnery, to je takový trošku potom riziko. Ony na to docela slyší. Říkám jim, že v té krizi to dítě vnímá jako nestandardní a má tendenci se trochu stavět do role dospělého a pomůže. Ale co nejdříve se to snažte vrátit zpátky, abyste tam vy byla za tu mámu, která to zvládne, a i když má trable, tak to zvládne a nebude to řešit dítě. Aby to dítě prostě mohlo být dítě a zlobit a nebýt předčasně dospělé.

Já jako nevím, jestli je to horší nebo lepší varianta, pokouším si teď vybavit nějaké konkrétní klienty. Ono to vždycky závisí na tom, jak to ty lidi zvládnou. Zažila jsem klienty, kt. se opravdu domluvili a nějak to fungovalo. Bylo to docela dobrý, relativně teda, pro děti. A pak byli klienti, kt. bojovali neuvěřitelným způsobem, a vlastně nebylo dobře nic. Ať už tam nastavili střídavku, nebo výhradní péči jednoho, tak stejně nebude dobrý nic.

Hmm, to je potom opravdu náročná situace, taková bezvýchodná...

1: Přijde mi docela fajn být taková podpůrná terapeutka pro to dítě. My tam s ním nic nevyřešíme, ale ono tam má prostor prostě o tom mluvit a já ho podporuju. Má prostor být našťvaný, někdy na mámu, někdy na tátu. Oni tam teda chodí moc rády ty děti potom, když zjistí, že to je bezpečné prostředí, že můžou říct cokoli.

Já na to trochu navážu, my jsme to vlastně zmínily, jaká jsou nejčastější témata, s kterými přicházejí?

1: Muž, kt. vyžení dětí a vídá je často (tj. spíš výhradní péče než střídavka, ale i střídavka někdy), tak chodí s tím, že vyžaduje poslušnost a aby klapaly podle jeho pravidel. A máma chodí s tím, že on je na ně moc drsný a přísný a nějaký..tak si to tam vymezujeme a je to vlastně hrozně těžký, protože já jim říkám: ta výchovná pravomoc, tu má ten biologický rodič, tu vy vlastně nemáte. Zase ale na druhou stranu žijete na jednom prostoru a je dobré si nastavit pravidla soužití a ty si musíte nastavit všichni společně. No a to pomůže. Oni pak jdou po těch pravidlech a někdy se jim i uleví, když si uvědomí, že vlastně nemusí vychovávat. Ale je to vlastně docela takový oříšek, já myslím, že jak je to soužití na blízko, tak se tomu /vychovávání/ vlastně moc nedá vyhnout.

Máte nějakou představu toho jakou roli, jaké funkce zastává v rodině nevl. rodič, resp. jaké by měl zastávat?

1: Já bych to fakt rozdělila na ta pravidla toho společného prostoru a potom nějaká, co se týče společného času. Což závisí na věku dítěte, spíš by to měla být taková nabídka. Fakt ty rodiče nemůžou očekávat, že ty děti s nimi celé nadšené budou trávit čas. Asi nebudou, a čím jsou starší, tím víc nebudou. A teď nemluvíme o tom, když jde o rodiny, kam přijde ten nevl. rodič a vychovává dítě od mimina a třeba toho svého ani ty děti neznají. Když ještě funguje ten biologický rodič, tak je to taky specifické.

Jak vlastně vymezit tu roli?

1: Měl by vždycky spíš nabízet spol. čas, ale do toho si vymezit jasná pravidla společného soužití. Že bydlíme tady na jednom prostoru, máme nějaká práva a nějaké povinnosti. A aktualizuje se to s tím, jak to dítě roste, to je tady docela důležité.

V případě, kdy ty děti nejsou ochotné přijmout toho nevl. rodiče? Nechtějí ho třeba vůbec poslouchat, odmítají s ním komunikovat, umím si představit, že starší mu mohou nějakým způsobem dávat najevo, že jím pohrdají...

1: Já myslím, že ono je to hodně na něm, v momentě, kdy on vlastně povolí z toho výchovného tlaku, tak tohle se nemusí dít. Když on je bude někam tlačit a snažit se je vychovávat, tak ony pravděpodobně půjdou do nějaké opozice. A já jim často říkám, že vlastně pubertáči jdou do opozice proti svým bio rodičům a je to zdravé a běžné, čili jasně že půjdou do pozice vůči vám, no, ale vy je nemusíte vychovávat, vy na to nemusíte dbát. Nechte to na té mámě víc, ať si to diktuje víc ona. Takže je vracím od toho rodičovství, kt. si tam nanominovali k tomu vztahu, ať si pracují na tom partnerském vztahu. A ten vztah je něco, do čeho by ty děti neměly kecat a neměly by do toho kecat, ani biologickým rodičům, ani když jde o nový vztah. To dělá paseku, když máma si dětem říká o svolení, to je prostě špatně. Ona by jim vlastně měla říct: ano, mám nového partner, je to můj partner, není to váš táta. Jediné co po vás chci je, abyste se chovaly slušně, to je celý, abyste uměly pozdravit a poděkovat. Čili po tom to může nějak fungovat. S tím, že ti pubertáči to samozřejmě budou zkoušet.

Myslíte, že to může být jiné v rodinách, kde jsou ty děti jak vlastní, tak nevlastní, tak polorodní, kde vlastně pro ty jedny tátou není a pro ty druhé je?

1: No, je to snazší v tom, že on tam může být tím tátou.

Že někde může uplatňovat ty svoje výchovné a otcovské požadavky?

1: Jo a tam my ho můžeme vracet a tam ho ta žena může ocenit, že dobře funguje. Ale ono to bývá často zástupný – ony ty děti ho štvou, protože ho štve něco na té ženské, takže když se k tomu dostaneme, tak pomůže, když ujasníme, že na něho nemá čas tak často, jak by si představoval.

Paradoxně přes problém s dítětem se člověk dostaneme do problému ve vztahu.

1: Ono se to prolíná. Ted si vzpomínám, že jsem měla rodinu, kde opravdu odešli od svých původních rodin a oba v nich nechali děti /i žena i muž/. Pak to teda dopadlo nějakou formou střídavky. Žena šla za hlasem svého srdce i přes děti, že ty vlastně opustila. Ke mně přišli s tím, že ty děti se navzájem nesnášejí a že za nimi nechtějí jezdit. Pracovali jsme na tom, že je to normální a že si nemůžou myslet, že to bude jako Ordinace v růžové zahradě. A oni byli hrozně překvapení! Čekali, jak budou všichni šťastní, jak se děti budou objímat, budou se mít rády. Pomohlo ta konfrontace se realitou, že když si řekli, že z toho nebudou nadšení, ty děti s nimi začaly mluvit.

On asi se člověk začne trochu jinak chovat, jakmile nemá tak vysoká očekávání a děti to vycítí. Když přemýšlím nad těmi sourozenci, je tam spousta změn. Máte vy zkušenost, že byste řešila sourozenecké vztahy v znovusl. r.?

1: Mám kl. 17letou, kt. ke mně chodila od 14, kdy tatínek opustil rodinu, a ona to nesla velmi těžce. Šla pak až do PPP, byla to taková velmi citlivá holka, cílevědomá, na sebe přísná, ale to se nám nějak podařilo ustát. Teď začala chodit s pocity viny, že tatínek má nové děti - její sourozence a ona je nikdy neviděla a ona je nemá ráda. Tak jsme pracovaly na tom, že to je vlastně normální. A do toho, ještě to bylo takové vtípné, jak člověk vlastně vždycky pracuje i sám se sebou. Ona si jednou všimla, že jsem těhotná, normálně kl. vůbec nevědí, jestli mám děti, nebavím se o tom s nimi, ale ona se zeptala, a tak jsem řekla, že ano. Říkám, že u nás doma je to tak, že máme 2 starší děti a po delší době čekáme třetí, ale oni jak jsou biologické, tak to je úplně něco jiného. „A teď si třeba Maruško představ, že by vaši spolu zůstali a čekali miminko – sourozence“ a ona úplně roztála a říkala, že to by se hrozně těšila. Vlastně sama si to odžila, že by to bylo úplně něco jiného. Že tady ten tatínek od nich odešel, když jí bylo těch 14, když ho potřebovala, neozýval se jim. Bylo to hodně bolavé. A do toho si pořídil dvě malé děti, kt. ona prostě nemohla mít ráda, jako nemohla. Tak co jsme řešily: pocity viny. Něco jiného je, když ty děti spolu potom žijí, tak mě přijde, když spolu fakt vyrůstají, a ty rodiče nejsou blázni, že je to vlastně jedno, jestli jsou polorodní nebo ne. Anebo někdy se fakt povede, že ty děti se mají rády a rodiče úplně tak moc ne. To mi potom přijde, že ty děti jsou častěji schopné zdravějších vztahů než ty rodiče.

Já se teď vrátím k tomu rodičovství – tady u nás víme od prof. Matějčka tu hezkou poučku, že přestože končíme v manželství, rodiči zůstáváme pořád. Myslíte si, že to pořád platí?

1: Já jim to říkám, dělám s nimi i takovou tu vizualizaci, u čehož slabší povahy se rozbrečí, kdy vlastně dítě ztrácí tu rodinu, už není, a získává dvě nové. Jedna je tvořená mámou a dítětem a druhá tátou a dítětem. A jednou tam přibude nový partner a děti atd. a je to hrozně důležitý pořád to říkat.

Ptám se vlastně proto, že když jsme mluvily o tom, že se mění norma rodiny, jestli i tohle, co je rodičovství, se nebude taky rozšiřovat, měnit?

1: Že by se vztahovalo i na ty nevlastní děti?

A nevlastní rodiče, resp. dospělí, kt. tam figurují a pečují nějakým způsobem o dítě.

1: No, z pohledu dítěte možná, ale z pohledu rodiče si myslím, že se to zas až tak moc nemění, že fakt rodič zůstává rodičem tomu svému dítěti, s tou výjimkou, že když přijde k dítěti, kt. je malinké a nemá kontakt s biologickým rodičem a ten nevlastní. ho přijme za své a vychovává ho, tak tam bych to neřešila. Ale jinak bych řekla, že z pohledu dětí se to posouvá víc.

Možná rodiče ani tolik nestojí o to, aby byli bráni za rodiče i nevlastní.

1: Často ani ne! Nebo z pohledu té mé poradny to tak vidím. Ale je zase třeba brát v potaz, že tam chodí ti neúspěšní, to, co je většina ve společnosti, to já vlastně nevím.

Ptám se i proto, že v zahraniční literatuře je navržena taková koncepce pluralitního rodičovství, kt. hodně reflektuje to, že v mnoha zemích nevlastní rodič nemá žádná práva vůči nevlastnímu dítěti a někteří bojují za to, že by je měl mít. Je to o tom, že všichni dospělí, co jsou zainteresovaní v každodenním fungování dítěte, mají právo do toho mluvit, rozhodovat. Co si o tom myslíte?

1: Myslím, že primárně by to měla být dohoda rodičů, ne státem nařízená situace. Když jsou dva, tvoří pár a je tam dítě jednoho z nich a ti dva ho chtějí vychovávat spolu a jsou ve shodě, tak by bylo moc fajn jim dopřát nějaká práva, ale aby to apriori nařizoval stát, to mi přijde nešťastný. Třeba je to ke zvážení u rodičů stejného pohlaví, ale to je trochu jiná situace.

Mohlo by pluralitní rodičovství přinést něco nového pro to dítě?

1: Je důležité, aby spolu dál mluvili, aby dítě mělo pocit, že to tam teče, ty informace, aby tam nebylo něco tabu. V prostředí mámy tabu pro tátu anebo naopak. Čili aktivně tomu jít naproti. Ptát se – „na co se těšíš u táty? Co spolu budete dělat?“ Čili, aby dítě nemělo pocit nepřátelství. Tady by to mělo téct, ty informace. Když to rozšíříme na patchwork, bylo by to, ideálně, napříč rodinami. To ale vyžaduje, aby se všichni chtěli účastnit, což je těžké. Mám tam často i milenky těch pánů, kt. jedou to druhé kolo a kt. na to často nekývnu. Nechtějí, chtějí se starat o společné dítě a ty z předchozího vztahu, ať jdou nejlíp do háje, což je jako taky strašně těžký. Čili bylo by to fajn, kdyby to takhle fugovalo. Někdy se to asi i povede.

Mám pocit, že se utváří takový mylný obrázek o tom, jak vzniknou dvě nové šťastné rodiny, všichni o ně stojí, všichni jsou z nich nadšení, ale pak jsou případy, kdy to tak opravdu být nemusí. A je to pochopitelné. Noví partneři děti nechtějí přijmout, nebo je nechtějí vůbec.

1: On to je odliv pozornosti. Já jim to říkám /milenkám/, když ke mně přijdou a ještě třeba nejsou těhotný, tak se o tom bavíme docela otevřeně a já je upozorňuji, že když budou mít to dítě, tak to nebude znamenat, že se spolu na něj budou těšit, budou tomu věnovat většinu své pozornosti, protože ten táta už má děti z předchozího vztahu, kt. už s ním mluví! A ty jsou pro něj daleko atraktivnější než mimino. A ony na mě koukají, co jsem za megeru, že jim to tu říkám, ale často to slyší poprvé. Ale ta realita taková je. Pro tátu je 8 letý kluk mnohem větší parťák než mimino, což je pro tu milenkku často velmi těžký, bere si to osobně, má negativní emoce vůči tomu dítěti z předchozího vztahu.

Setkáváte se s tím, že rodiny řeší, jak se mají oslovovat?

1: Někdy jo, a přijde mi, že to spěje k tomu, že si říkají jmény. Všimla jsem si i v širší úplné rodině si častěji místo „teto, strejdo“ říkají jmény. Nevím, čím to může být, možná i ten efekt, že i ve škole si častěji tykají, nebo oslovují učitele jmény. Možná je to kultem dítěte poslední dobou. Čili vlastně jo. A když se to povede, tak mluví o nevlastní mámě jako o "macešce" a když se to nepovede, tak je to "macecha". U nevlastního otce, pokud je to dobrý, tak mu říkají „táta“, někdy u vlastního otce "to je můj biologický otec, ale toho já nepovažuji za tátu.“ Je to zajímavé, ten slovník.

Přemýšlela, jsem v souvislosti i s tím, že "rodina" je docela časté téma ve škole - nakresli rodinu, co jsi dělal o prázdninách atd., a oni musejí jako popsat, v čem žijí a není to vždycky jednoduchý?

1: Rodičům říkám - řekněte to ve škole, co se děje, čím procházíte, aby věděl učitel, aby ho netlačil do toho, aby kreslil mámu tátu a dvě děti, když to má doma jinak. Učitelé už s tím docela umí pracovat, už to zase není nic tak neobvyklého. A pro rodiče je to taky vlastně součástí toho, že za to vezmu zodpovědnost, když o tom musím v té škole mluvit - děje se mi to, nebudu se tvářit, že se mi to neděje.

Je možnost nějaké prevence a případně jaké?

1: Mně se docela líbil knížka K. Janouchové, ono to asi bylo primárně o sexu, jak vznikají děti. Přišlo mi dobré o tom s dětmi mluvit – nejběžnější, že je máma- táta- děti, ale že existuje i spousta jiných systémů, ve kt. děti můžou žít. Když se s tím seznámí touhle formou dopředu, tak i když to nezažije samo, ale jen ve svém okolí, bude vědět a nebude to něco, čeho by se mělo bát. Je to na práci v rodině. Od malička rodiče vychovávají děti, jak s nimi mluví: „my žijeme takhle, ale někdy to mají tak, že je tam máma a dva tátové“, protože ony se s tím stejně setkají. Dobré je, aby o tom rodiče s dětma mluvili, aby se netvářili, že to není pro děti. Kniha možná ani není důležitá, spíš pojmenovávat to.

Aby to potom nebyl vlastně šok, nebo nějaký trest. Myslela jsem na to i ve spojitosti s tím, že tomu předchází rozvod, rozvodovost je vysoká, takže jestli vlastně neděláme pořád špatně prevenci i rozvodového chování?

1: Já bych z pozice poradenského psychologa řekla: „vemte se za ruce a běžte do poradny!“ Je těžké na to být sám. Ale to není ta primární prevence. Nevím, jestli by fungovalo bavit se s dětma v rámci nějaké sexuální výchovy, že tohle se děje. Já bych to úplně nedelegovala na školy, já bych to spíš nechala na těch rodičích, jak s nimi o tom budou mluvit.

Na druhou stranu si říkám, že ti rodiče často sami nevědí, nejsou v tomhle směru dostupní, nemají třeba sami zkušenost s něčím jiným...

1: Nevědí jak ...no, asi by to šlo, ale nejpřirozenější je to od těch rodičů. Křesťani mají přípravu na manželství a dělají to většinou psychologové. Čili jestli něco na ten způsob zařadit do školních osnov – že se to ne vždy musí povést, kam se mohou obrátit a tak...

Přijde mi, že v nabitých školních osnovách tohle dost zapadá. Mnoho dětí ani neví, že má právo si zdarma zavolat LB. PPP jsou jen ta místa, kam si jdou pro papír, aby mohly mít úlevu na diktát...

1: No je fakt, že osvěta chybí. Oni jsou strašně překvapení, že to dítě k nám může přijít. Ale to je možná naše slabina, psychologů, jak je ten obor, jeho hranice velmi vágní. Lidi nerozlišují, jaký je rozdíl mezi klinickým a poradenským psychologem, takže by možná bylo fajn udělat lepší osvětu.

Rozhovor s Odborníkem2 (Centrum pro rodinu Triangl)

Co vlastně se vám s tímhle tématem asociuje, když to slyšíte?

2: První, co mě napadne je, že často s dětma začínám tím, že si kreslíme rodinu, nebo ji skládáme na pískovišti. A v těchto rodinách je to většinou mnoho postav, objevuje se tam mnohem širší rodina a děti váhají, koho tam vlastně ještě zařadit, koho tam chtějí-nechtějí a je to velké téma, kt. se pak dost často táhne celou spoluprací, ujasňujeme si, kdo všechno do rodiny patří, kdo je pro to dítě důležitější. Prostě něco nového to pro mě bylo, když jsem začínala v té práci, něco, s čím jsem se musela vyrovnat, že v uč je většinou nákres, jak vypadá rodina trošičku jiný, než ty děti v realitě mají v hlavě.

Vnímáte, že v poslední době je to častější téma nebo kdybyste měla odhadnout, jak často se tahle věc řeší?

2: Jsem v praxi 6 let, takže asi nemůžu dělat větší závěr. Pro mě to bylo překvapení v tom, co jsme se učili, co jsem si ve vlastním prostředí uměla představit a jak to pak bylo v realitě. Přijde mi to prostě rovnocenné s ostatními modely rodiny. Většinou se k nám samozřejmě dostávají děti, kt. to právě mají nějak trošičku jinak, klasická úplná rodina je trošičku v menšině Takže stejně jako se objevují děti z rozvedených rodin, tak se objevují matek samoživitelek, tak stejně doplněné rodiny. Z mého pohledu za 6 let nevidím větší rozdíl, nejdřív jsem pracovala 4 roky ve školství a teď tady 1,5 roku a přijde mi to dost podobný.

Máte pocit, že jde o přechodnou situaci nebo trvalou změnu?

2: Já mám pocit, že ty doplněné rodiny byly vlastně vždycky, že když se buď partner zemřel, nebo se rozvedli, tak přišel nový. To, co mi přijde nové, jiné je, vlastně asi i tím, že je častější střídavá péče, tak vlastně se ta rodina rozšiřuje mnohem víc – jsou tam děti bývalého partnera, jeho nová partnerka, jejich společné děti...že se vlastně rodiny mnohem víc propojují, což mi vlastně přijde dobrý – dřív, když se rodina rozpadla, tak třeba děti úplně ztratily kontakt s jedním z těch partnerů, nebo byl velmi řídký. Má to své výhody a nevýhody. Přijde mi významná změna, že se častěji děti dávají do střídavky. Mám v péči rodiny, kdy se vlastně ta jejich podoba proměňuje každý víkend/týden a různě se to promíchává, možná v tom mi to přijde trochu jiné než dřív.

Myslíte, že se to mám brát tak, že je to reakce na nějaké události ve společnosti? Narážím na to, co je vlastně dnes rodina, jestli není třeba přehodnotit, co za ní považujeme, jestli je stále forma máma-táta- děti...

2: Vlastně nám asi nic jiného nezbyvá, protože to tak již dnes velmi často takhle není. Nebo takhle: myslím, že dítě má pořád a sobě zakódováno, že potřebuje mámu a tátu a vždycky si i v těch velmi spletitých situacích, to je často našim terapeutickým cílem se v tom zorientovat v té skupě lidí, většinou dlouho po rozvodu vnímají mámu a tátu jako dvojici, přestože už mají třeba nové partnery, další děti, ale to prostě tak je. To co je možná změna, že tátové jsou mnohem víc angažovaní, než byli dřív, takže i ta touha po střídavé péči je v něčem nová, že ti tátové jsou v tom aktivnější a jsou pak vlastně aktivnější ve vztahu s dítětem, v tom mi přijde, že se to proměňuje, ale zase to přináší výhody i nevýhody.

Mohla byste zmínit některé z nich?

2: Z mého pohledu v předšk. věku potřebuje dítě hlavně s mámou, z toho vývojového hlediska je to pro něj ideální osoba, nebo ideálně s jedním pečovatelem. Samozřejmě nějak se ukazuje, že k tomu má větší dispoziční matka, nicméně to nemusí platit paušálně. Každopádně jde o jednoho pečovatele, který je stálý a střídá se to se školkou, nějakou institucí, nicméně se ukazuje, že pro předšk. děti je střídavka náročná, vzhledem k přesunům a různým věcem. Takže tam si myslím, že je lepší, když je dítě v péči jednoho rodiče s častým kontaktem druhého rodiče, což předpokládá dobrou komunikaci mezi rodiči. To je ne vždycky po rozvodu možné, ale prostě tak to je.

Postupně roste vliv táty podle vývojových stádií cca od 6-7 let dítě potřebuje výlučné chvíle s tátou, potřebuje se odpoutat od matky, aby mohlo pracovat na vztahu s otcem, tam je dobrý, když ten kontakt roste, když máma s tátou mohou vystupovat jednotně, když máma vnímá, že je fajn, když je někdy dítě samo s otcem a považuje ten čas za hodnotný, tak to jsou ty ideální podmínky, to nebývá často.

Výhody: dítě si buduje samostatný vztah s otcem i s matkou, kt. není tak naplněný hádkami a konflikty jako kdyby zůstali spolu. Taky se ukazuje, že potom, když dítě může být s otcem samo, tak jejich vztah je intenzivnější, otec si na něj udělá víc času a prostor, než když byli ve společné domácnosti, takže to může být fajn. Samozřejmě k nám se dostávají spíše ty obtížné komplikované situace, kdy to takhle jako nefunguje a takže ty nevýhody jsou v tom, že dost často je dítě komunikačním mostem mezi mámou a tátou, musí si vyjednávat podmínky,

vysvětlovat, co máma a táta mysleli. Je to těžký v tom, že má dvě zázemí, kt. nejsou stejné. Většinou to původní, kt. stále považují za domov, a pak druhý, o kt. mluv, jakože jedou někam na návštěvu. Někde to přetrvává docela dlouho.

No, nevýhody se často pojí s novými partnery, s jejich dětmi, s novými dětmi, s pocitem, že do té rodiny nepatří, že jsou na vedlejší koleji, že se nadržuje těm společným dětem. Když k nám přichází přímo po tom rozvodu a rozdělení domácností, tak je to zkrátka stesk po tom druhém rodiči a popírání toho, že máma s tátou spolu už nebudou, smutek z toho, naštvání, vlastně fáze truchlení probíhá různě dlouho u těch dětí.

Někteří autoři srovnávají znovusložené rodiny k životu v tlupě, v kmenu. Myslíte, že je možné takové srovnání? Jaký to má vliv na vývoj dítěte?

2: Já myslím, že to vyžaduje nějakou osobnostní zralost a toleranci. Představa, že bývalá a současná žena vydrží přes všechny konflikty, kt. rozvod provází a soudní hrůzy, co se odehrajou. Myslím, že se k tomu dát dozrát, ale určitě to není hned. Jsou rodiny, kt. toho docílí po letech. Tady se s tím určitě nesetkávám, takoví k nám nechodí, to by bylo na rozsáhlejší výzkum běžné populace. Nejlepší případ vnímám toleranci, to, že se nemluví ošklivě o té druhé rodině, že se snaží ti lidi držet, ale že by tam bylo nějaké velké přátelství. Ale je pravda, že ta míra spolupráce je tam nutná velká, proto by se o nějakém chování v tlupě asi dalo přemýšlet. Jen si vymyslet harmonogram předávání. Uvidíme, co se z toho ještě vyvine.

Složitě je to asi i tím různým ustavením styku s dítětem...

2: To myslím, že je také docela časté. Snaží se pak hledat bydliště blízko, aby děti ve střídavce mohly mít stejnou školu, což pro ten psychologický rozvod rodičů je náročné – vidět, že partner tvoří novou rodinu, někdy jsou ve stejném baráku, přes ulici...pro děti je to super, pro rodiče těžké. Pořád se to asi ještě stává, že někdo prostě vezme dítě a odjede do zahraničí, ale je snaha tomu předcházet a říkat, že to pro ty děti není úplně dobrý nápad.

S dětmi tu hodně řešíte strukturu rodiny a to jací členové tam patří...v čem vnímáte největší přínos a jestli máte nástroj?

2: Pískoviště. Kresba se dost často používá diagnosticky, pískoviště je víc terapeutické. Má to svoje zásady, ale když to zkrátím, tak se s tím dá lépe pracovat, dá se to různě proměňovat, dá se na to koukat z více stran a když to vezmu od toho, že tam dítě vyskládá několik figurek chaoticky, hromadu takovou, tak můžeme postupně si je prohlížet a mluvit o tom, kt. mu jsou

bílý a dál a kt. by chtěl mít blíž a kt. dál a dá se to různě přesouvat, proměňovat. Je dokázané, že během takového povídání a manipulaci v pískovišti se to dítěti daří si v hlavičce srovnat, prohlédnout to, vyrovnávat se s tím formulovat, co by potřebovalo, co by si přálo. I když často se tam odehrávají třeba svatby toho táty s mámou a vlastně na to koukáme a oni si řeknou, že by si to tak přály, že vědí, že to tak nepůjde. A s tím už se dá nějak pracovat, dá se to dítě vést k tomu, že to si každé dítě přeje, aby jeho tatínek a maminka byli spolu a že to prostě takhle nejde a nějak se o tom dá prostě mluvit, zpevňovat, že máma pro něj pořád zůstává, stejně jako táta. Že přestože to vypadá jinak, tak to důležitý pro něj zůstává. Mně to přijde pro ty děti srozumitelné a nějak pochopitelnější než v rozhovoru, takže to využíváme často. A práce se strukturou je přesně v tom, že i když je tam těch lidí víc, tak to neznamena, že je všechny hned musím mít rád. Že je pochopitelný, že jsem třeba na tu novou tátovu paní našťvaný. Je to legalizování těchto emocí a uvědomování si nějakých svých potřeb.

Přijde mi, že možná jste někdy v situaci, kdy to dítě si ujasní tu strukturu, ví svoji pozici, jak se má/může vztahovat k ostatním v této struktuře, ale ti dospělí to nereflektují nebo to nemají ujasněné stejně?

2: To, co jsem popisovala takhle ve zkratce, to vlastně někdy trvá rok, rok a půl a my vlastně – jsou situace, kdy vezmeme do péče jen to dítě, protože třeba nějak obtížně ten rozvod snáší, nebo tu novou situaci, ale u toho vždycky pravidelně dochází k setkání s rodiči – s oběma novými páry, nebo jen bio rodiči, to záleží na kontextu té rodiny – někdy máme tendenci podpořit tu biologickou rodinu v tom, že jsou ten rodičovský pár a jindy je třeba, právě pro to, že už tam vznikají nějaké nové spory, pracovat spíš s těmi novými páry odděleně, a mluvíme o tom, co dítě potřebuje. Snažíme se odhlédnout od partnerského a pomoci jim, aspoň v tom našem prostoru, podstoupit od těch věcí a vidět, co potřebuje dítě v tu chvíli. A zase znovu normalizujeme, že když se cítí dobře s nevlastní mámou, že z toho vlastně může být nějak zmatené, že jako by tím zrazovalo svoji vlastní mámu. To je proces paralelně. A potom někdy přicházejí jako na rodinnou terapii rodina, kde je matka s novým partnerem, s jejich dítětem a dítětem s prvního manželství, kdy vlastně oni tvoří jednu rodinu – to je časté. A tam pracujeme s touhle novou rodinnou, střídavka tu často nebývá nebo není tak intenzivní, ale samozřejmě tam mluvíme o těch dalších členech, kt. do ní nějakým způsobem zasahují. Zpřítomňujeme je, mluvíme o nich, kreslíme si, že vlastně to dítě patří tak trochu ještě i někam jinam, že si přináší pravidla, emoce z té jiné rodiny a že se s tím nějak musí počítat. To je docela časté, že tam je dítě, kt. má rodiče někde jinde a už má sourozence společného, takhle se taky pracuje. Jde tu

hlavně o komunikaci a o vyjednávání toho, že v té původní rodině byly trošku jiná pravidla, než jsou teď v té nové, jak se s tím dítě vyrovnává a tak.

Moje další otázka by byla: jaké typy konzultací tu děláte nejčastěji a jestli se někdy stává, že by celý ten rodinný systém byl zapojený do práce s tím dítětem?

2: Nový /rod.systém/ určitě jo. Někdy zvažujeme, jak to oddělit, nebo jestli to jde spojit – přizvat toho vlastního tátu, aby tam seděl s tím novým. Víím, že někteří kolegové už tak pracovali, že se jim ty konstelace rodiny rozšiřují, až kam to jde, ale není to úplně běžné. Většinou někdo je iniciátorem té spolupráce a podle toho se snažíme odhadnout, co by bylo pro tu rodinu nejlepší, v jakém složení docházet. Dost často z kapacitních důvodů se nejprve snažíme pracovat s rodičovským párem, ať už je spolu nebo od sebe, právě na nahlédnutí potřeb dítěte, ať už vývojových nebo v tu konkrétní situaci. Dost často tu sedí rodiče, i když rozvedení, ale sejdou se tady jako rodiče a to se docela daří, s tím máme dobrou zkušenost.

Možností, jak se ta rodina dá složit po rozpadu je spousta – může ji zakládat jen matka, nebo oba rodiče najednou, některý z nich klidně i dvakrát. Může to pro dítě být nějak významná změna, jestli má novou rodinu na straně jednoho nebo obou rodičů, jakou máte zkušenost vy?

2: Napadá mě, že někdy mi to skoro přijde komplikovanější, když je to jen na té jedné straně, protože dítě má tendenci to vyvažovat. Když by třeba máma zůstala sama a táta už má novou partnerku a nové děti, tak dítě se cítí víc vázáno k mámě, není to tak vždycky, ale přijde mi, že je to častější tam, kde ten jeden rodič zůstává bez partnera /jestli jde víc o mámu nebo tátu se nedá říct, našla bych určité příklady na obou stranách/, ale ono stejně se ukazuje, že když ty rodiny jsou dvě a je tam víc sourozenců, tak oni se tak nějak rozdělí, že někdo má blíž k té mámině rodině, někdo k tátově. Tam tak se snažíme pracovat na sourozenecké alianci, aby v tom mohli být jednotní a nemuseli se se dělit – oni to samozřejmě nedělají vědomě, že by si řekli „ty máš tátu, ty mámu“, ale někdy to tak trošku vypadá, že se přikloní na stranu jednoho, to ale probíhá už během rozvodu a dost často to bylo v té rodině založené už někdy předtím a jen se to vyvíjí dál a my se snažíme na to rodiče upozornit, aby si toho všimli, pracovali s tím. Když rodič nemá partnera, dítě má tendenci dostávat se do té partnerské role a někdy to na něj potom klade veliké nároky, kt. ještě není schopné plnit a má to další balík starostí a potíží, kt. zbytečně vznikají. Někdy je to snazší, když má nového partnera, ale zase to přináší jiné problémy, no vždycky je to komplikované.

Asi s tím trochu souvisí to, jak to vlastně celé začít – když budu rozvedená matka a najdu si nového partnera, jak ho uvést, myslíte, že je třeba rozlišovat, co je partnerství, co rodina? Jak ho dětem představovat?

2: Hm, z ideálního hlediska by bylo dobré, aby se partner nestěhoval do domácnosti předtím než si jsou jistí, že chtějí ten vztah udržovat, což je v tom věku těžké, ono to jde všechno rychleji a těžko se odhaduje, jak to bude vypadat, ale myslím, že většině rodičů to tak má a snaží se nevtahovat partnera do rodiny dřív, než si jím jsou jistí, ne že by si každého, s kým randí, hned stěhovali domů, myslím, že pro to dítě je to důležité ve chvíli, kdy s ním začnou sdílet domácnost, to je velká změna. Pak podle věku dětí je dobré o tom s nimi mluvit dopředu, postupně seznamovat, u těch starších dětí někdy rodiče až berou v potaz jejich názor, jestli si to přejí nebo nepřejí, to je pro mě otázka, jak moc na to děti mají právo nebo nemají. Myslím, že je to těžké, že dospělý si v tomhle musí důvěřovat, že to dokáže rozhodnout, protože není dobré tohle rozhodování nechávat na dětech. Ale myslím, že to tak ani v reálu neprobíhá. Myslím, že hodně se řeší, jestli ten nevlastní rodič má stejné rodičovské povinnosti jako ten vlastní a v tom si myslím, že je to opravdu těžké. Je třeba, aby se noví partneři dohodli, v čem budou vyžadovat poslušnost, třeba stanovení nějakých základních pravidel, kt. jim přijdou jako opravdu základ, a v tom se prostě musí podpořit, ale zároveň tak, aby se děti necítily, že je máma zrazuje, to může být opravdu těžké. Když se ale stanoví nějaká dohoda, jaká pravidla jsou pro tuhle domácnost důležitá a bude je vyžadovat každý dospělý, třeba i babička, tak se dá předejít spoustě problémů.

V ČR je teď docela živá diskuze, jak vymezit roli nevlastní rodiče, chci se proto zeptat, jak by podle vás, vaší zkušenosti měla ideálně být naplňovaná?

2: Ta témata jsou stejná jako v té původní rodině – ti dva partneři se musí sehrát, každý z nich pochází z jiného prostředí, považuje ve výchově za důležité jiné věci, v čem se to liší, je to biologické právo. Je to prostě stejná práce. Možná dopředu než to partnerství-rodičovství vznikne, mluvit o tom, co je pro děti důležité, čím jsme sami prošli a co z toho nám přijde důležité, co si nechceme ponechat. A pak v každé situaci, která přináší nové otázky a tam je dobré dát si ten prostor, sednout si a probrat to, jak vlastně k tomu budeme přistupovat. A jsou situace, kdy jsou ty výchovné přístupy tak neslučitelné, a to je v původních rodinách, že to je prostě těžké. Děti to vycítí a začnou v tom hledat skulinky, nemají pevné hranice, využívají, že jeden z nich je liberálnější, což zpětně vede k partnerským konfliktům. To vlastně je ale stejné pro původní i nové rodiny. Těžká pozice je v tom, a to podle mě musí udělat ten biologický

rodič, říct, že tohle je můj partner, ten s námi bude žít a budeme se snažit vás vychovávat, jak si myslíme, že je to správné a v každé té situaci se vlastně podpořit, což je ale opravdu těžké i pro rodiče v úplné rodině, když někdo má hodně odlišný názor. Zásada je, že před dětmi vystupujeme jednotně jako rodiče společně.

Zároveň vnímám, že je pro děti, které musí přijmout nového rodiče, je velmi důležité, aby ten vlastní rodič projevilo pochopení, že je to těžký, že si to nevybraly, že je to něco, do čeho se dostaly, nevybraly si to, udržet vědomí společné historie s vlastním rodičem, ale v rámci pochopení, a ne že budu ulevovat, protože to máš těžká (nežnamená to ale, že si nebudeš čistit zuby). Tedy kombinace pevnosti v tom – já jsem si vybral tohoto člověka, ten tu s námi bude (ideálně, když se to nestřídá každé tři měsíce), a zároveň pochopení, že to bude trvat, než si na to dítě zvykne.

Setkáváte se s tím, že by biologičtí rodiče měli nereálná očekávání vůči tomu, jak to bude vypadat?

2: Většinou, že děti budou mít nebo musí mít nevlastní partnery rády, u nevlastních rodičů, že se asi hodně snaží to dítě přijmout, navázat s ním vztah, ale bohužel vzhledem k tomu, že to dítě ještě zpracovává rozchod nebo informaci, že si tatínek, maminka někoho našli, tak to nemá úplně takovou odezvu, jakou by si asi představovali. Takže tam vnímám určitou netrpělivost, která je pochopitelná, já se tady snažím a ono je na mě ještě hnusný, to dítě – to je tam těžký, to očekávání, že „když budu skvělý rodič, tak to dítě bude rádo, že mě má, vždyť předtím to mělo hrozný, pořád se tam hádali...já mu tady dělám takovou krásnou rodinu a ono je ještě nevděčný a ta matka/otec ho ještě akorát rozmazlejí“ A tohle je tam strašně rychlé i u lidí, kt. se snaží být nad věcí. Tedy očekávání v té rychlosti, že to bude rychlé, že mě přijme, bude mít rád, poslouchat. Nebo naopak, že se mě partner zastane před dětmi a on se většinou zastane spíš těch dětí, protože zase to má nějaké důvody.

Když pracujete s dětmi z znovusl. r., jsou nějaké témata, kt. vám z toho hodně vyčnívají, kt. se často řeší?

2: Je rozdíl s čím přicházejí a co se pak ukáže v té terapii, co je to téma pod tím. Dost často přicházejí s tím, že nerespektují nové rodiče, nebo že mají nějaké symptomy, což my nebo už i ti rodiče vztáhnou k tomu, že proběhly nějaké velké změny /v rodině/ v nedávné době – se počůrávají, cucají palce, řežou se, to záleží na věku, dost často nespavost, špatné spaní nebo zlobení, to je takový všeobecný symptom, nebo skleslost, ztráta zájmu. Zkrátka dítě je v nějaké

nepohodě, nebo že jim to v rodině nějak nefunguje. A to téma, co je pod tím: často nerespektování potřeb a pocitů toho dítěte nebo těch rodičů, na obou stranách, jiná očekávání, nerespektování toho procesu, stejně jako rozvod neznamená jen to jedno rozhodující soudní stání, tak založení nové rodiny prostě někdy trvá. A když to dítěti neusnadňují, tak to trvá o to déle. To je asi nejčastější. Pro to dítě – nějak se stabilizovat v novém režimu, zvlášť s tou střídavou péčí to znamená, že to dítě vlastně musí být docela dost samostatné, že si musí myslet na spoustu věcí, ptž ne vždycky to rodiče zvládnou na všechno myslet – nechávají různě věci ve škole a doma. Mám to jako stabilizaci v nové situaci a přijetí toho, co se stalo.

Děkuju, už jsme na to malinko narazily - poučka Matějčka: pořád to platí? Je třeba to nějak pozměnit, rozšířit?

2: Já myslím, že platí mnohem víc než v těch 70. letech, dnes si myslím, že to tak je, že to lidi hodně slyší a i tak si to, myslím, nedokáží úplně představit, co to konkrétně znamená. Je to trošku proti tomu psychologickému rozvodu – ten právní se vyřídí u soudu, ale ten psychologický vyžaduje oddělení od toho partnera, abych si ten život mohla přeskládat a srovnat se začít jinak, a to se tím rodičovství komplikuje, nicméně to prostě takhle je. Otázka je, co je na první místě, z mého pohledu, to rodičovství bohužel nebo bohudíky je na prvním místě, protože mám zodpovědnost na nějaké nezralé bytosti, kt jsou tady díky mně a je to tak, že možná na úkor toho, že bych se z rozvodu oklepal/a rychleji, musím se věnovat dětem. Když je to partnerství bezdětné, tak je to jiná situace. Někdy pak vzniká problém, že my po těch rodičích chceme, aby se chovali dospěle, a oni vlastně ještě jsou v tom procesu psychologického rozvádění se a vlastně nejsou schopní. Ale tak dneska s dnešní sítí psychologické a jiné pomoci si myslím, že dost často je to tak, že probíhá nějaká paralelní podpůrná péče, terapie jednotlivce, a zároveň i to rodičovské poradenství, aby tu roli mohli dobře vykonávat, ale vlastně to je trochu nepřirozené /v momentě, kdy probíhá psychologický rozvod/.

Dřív to byla v podstatě brzda proti těm rozvodům - tahle skutečnost, že zůstáváte rodiči, z mého pohledu se ta komunikace musí po rozvodu ještě prohloubit, být ještě častější, což je vlastně paradoxní, když to má fungovat, děti jsou malé, tak jsou vlastně ti ex-partneři v kontaktu, sice jiném, ale vlastně velmi často. Pořád je to o tom se domlouvat, vycházet si vstříc, a to po rozvodu není úplně snadné, zvlášť když předtím předcházela nějaká fáze předtím, než se k tomu rozvodu dohrabali. Jde to tedy trochu proti tomu, hlavně dřív si myslím to byl důvod k tomu nerozvádět se, byl s tím spojen i určitý morální apel – že člověk si nemůže jen tak říct, že se mu v tom vztahu prostě najednou nelíbí, a neříkám, že takhle si to lidi řeknou,

většinou je to dlouhá cesta, ale myslím, že to je možná ten důvod, že dřív bylo mnohem těžší zůstat jako rodič sám. Takže to platí pořád.

Ptám se i proto, že v cizině padají různé návrhy na rozšíření takové teze – něco ve smyslu „budete mít rodiče navíc“ /2: něco jako Třetí rodič/ tzv. pluralitní rodičovství, vlastně je to představa toho, že všichni v té velké vztahové síti spolu budeme komunikovat, vycházet, podílet se na výchově, jak si myslíte, že je tohle reálné?

2: Myslím, že když se o tom bude mluvit a lidi budou připravení na to, že rozvod znamená i tohle, tak to něco udělá – nevím, jestliže rozvodů bude méně, nebo že se potom častěji ustanoví tohle...mně v tom přijde důležité ta svoboda, ale informovaná! Že vlastně mám možnost se rozvést, ale měl bych vědět, co to přinese, co to bude všechno znamenat. Mě přijde, nebo i logicky takové velké změny si ani neodkážeme úplně představit, třeba o mateřství je dnes taky spousta informací a až když to člověk sám prožije, tak je to jiné, ale ta informovanost může hodně pomoci. Když se o tom bude víc mluvit, budu vědět, že ano, můžu z toho vztahu odejít, ale znamená to, že budu muset zapracovat na těchto oblastech, tak mi to přijde dobrý. Protože tak to pak doopravdy je – pokud se nechci vzdát dětí, což se dnes stává už jen málokdy, naopak jsou ty krvavé spory o děti, až si někdy říkám, že kdyby se jeden trochu stáhnul, tak by to snad bylo lepší, ale to už je jiné téma. Když budu chtít zůstat rodičem, tak to znamená, že budu muset přijmout, nebo alespoň tolerovat ty ostatní partnery a tak...hm, výzva.

Mě u toho vždycky napadá myšlenka, že je hodně snaha ukázat, že je to normální, že je to v pohodě, tak na kolik má cenu prosazovat model stabilní úplné rodiny, jaká je ta správná cesta?

2: Na druhou stranu těch služeb párového poradenství a terapie se rozšiřuje, už to není takové tabu jít někam do poradny, takže mám pocit, že pro záchranu vztahu je možná i víc informací. Není takové tabu. Ani to udělat. Ale pořád je to těžký, není to nemožné, což si myslím, že je dobře, protože zůstat ve vztahu, kt. není zdravý, jenom proto, že by bez toho partnera nemohl člověk existovat, to samozřejmě není dobře. Samozřejmě ty iniciativy to trošku přetáhnou do opačného extrému - lepší, aby dítě mělo dvě maminky než maminku a tatínka,- zase jo, jde o ten kontext! Je lepší mít dva pečovatele, než kdyby mělo být samo nebo jen s jedním. Vždycky jde o ten vztah. Je lepší se rozvést a mít pak fungující dvě rodiny, kt. mě obě milují a jsou schopné spolupracovat než zůstat v rodině, kde otec tříská dveřmi, matka brečí a takhle to funguje dvacet let.

Mluvíme teď vlastně o tom, že se tu vytváří určitá prevence a na to se chci i dál zeptat, jak vidíte, že by mohla vypadat prevence, jestli je vhodné ji dělat už v dětském věku, jestli se to třeba už děje?

2: Půjde mi, že důvodem rozpadu je často to, že špatně komunikují. Zaměňují své potřeby a emoce za to, co jim sděluje ten druhý. Tak v tomhle směru nějaká emoční zralost a integrita v tom, že já sama jsem zodpovědná za to, jaké vztahy tvořím a jak žiju. To je možná něco, k čemu dnes dozráváme nějak později. Nevím, čím to je. Půjde mi, že se k tomu lidé dostávají, až když mají děti, až když jsou mezi 30-40 nebo i později, to je logické, že potom samozřejmě už vztahy mají a teprve zjišťují, že by to mohli dělat jinak. Takže v tomhle se určitě dá dělat hodně. Něco se dá pěstovat v rodině, něco ve škole. Teď existuje rozsáhlá síť preventivních programů, kt. se věnují nejen rizikovým jevům /nekuřte, neberte drogy/, ale i tomu, jak spolu vycházet, jak řešit konflikty. No, takže ještě víc to uvádět do praxe. Ve školách je víc učít se k sobě chovat a uvědomovat si své odlišnosti, silné, slabé stránky. Je to o tom rozvoji.

Takže to není jen o tom naučit se partnerským vztahům, ale rozvíjet ty jednotlivé složky jako je komunikace či řešení konfliktů?

2. Jo, na tom dost často stojí, že umím komunikovat, co potřebuju a co můžu dávat, že si to uvědomuju. To jsou dovednosti všeobecné, a pak mít a dát si ten čas a prostor zjistit, jak to má ten druhý, jestli to má stejně. A to je někdy takové trochu komplikované.

Obávám se, že pro to není úplně prostor v osnovách.

2: Hraje v tom velkou roli osobnost učitele. Když on sám to umí a komunikuje tímto způsobem s dětmi už od malička – neponižuje je, nedomýšlí si, komunikuje otevřeně, tak ty děti to prostě nasávají. Ve škole tráví takového času, že si myslím, že to v nich něco zanechá. Je to o rozvoji učitelů. Mnoho prostoru pro práci.

Poslední oblast, kt. bych se ráda věnovala, jsou sourozenecké vztahy. Možná nejdřív zase nechám na Vás, co Vás k tomu napadá?

2: Ze všech oblastí mě napadá, že buď si prostě sednou a mají supr kámoše, když jsou třeba věkem hodně podobní. A někdy si vůbec nerozumějí a jsou si jak cizí. Já třeba častěji pracuji s tématem nově narozených miminek z toho nového vztahu. Tam je to taky hodně podle věku a pojetí rodičů. Pripadá mi, že je to hodně o tom, jestli má dítě zachovaný nějaký svůj prostor, jestli ti noví sourozenci nejsou „vetřelci“ na jeho území. Zvlášť když jsou mladší, tak mu lezou

všude a ničí věci. Jestli ti rodiče dokáží uhájit prostor toho původního dítěte. Tím spíš, když to byl třeba jeho pokoj, jeho dům. Nějak o tom postupně mluvit a zabydlovat, aby dítě mělo pocit, že neztrácí svůj prostor. Tahle potřeba roste ve školním věku, kolem toho 10. roku pak velmi rychle. U těch malých dětí to tak moc není, ale taky - nějak rozdělit hračky, rozdělit prostor, někdy i čas věnovaný dětem. Ta představa, že si budou všechny společně radostně hrát a budou šťastné, není vždycky reálná. Je třeba si ponechat i nějaký osobní čas s jednotlivými dětmi. Dost často se stane, že z toho, že byli dva sourozenci, je jich pět. Rodičovství s pěti dětmi je jiné než se dvěma. Takže i ti rodiče se s tím nějak musí naučit zacházet, když je to najednou taková tlupa.

Jaké je sourozenectví v těchto rodinách? Co třeba, když najednou je dítě z jedináčka prostředním sourozencem?

2: Vlastně nepřírozené – i ten přirozený průběh, že získává nějaké nové sourozence, že se rodí, tak je těžké se s tou změnou role srovnat. A dyž to přichází nepřírozeně – jakože najednou mám staršího sourozence, tak je to něco, na co nemají vzory, jak to zpracovat. Je to něco, co příroda takhle neplánovala, je to něco nového. A co to vlastně znamená? Byl jsem tu prvorozený, měl jsem nějakou pozici, a najednou přijde někdo další a všechno je jinak. Tak zase je potřeba říct, tu roli máš pořád, ale v rámci téhle skupiny-rodiny tu roli má zase někdo jiný a musí se to nějak členit. Vlastně to pro ně může mít i výhody – víc sourozenců, víc vztahů, víc interakcí, ale převažují na začátku spíš nevýhody – mám méně prostoru, méně pozornosti rodičů. Stejně jako v té běžné rodině, když se narodí další sourozenec. Ale je to trochu jiné. Může to být ze dne na den. Navíc ke svým dětem rodiče přistupují víceméně stejně, zatímco tihle sourozenci přicházejí třeba i z úplně jiného hodnotového prostředí a s jinými zkušenostmi. Ale jde to.

Vy jste zmiňovala, že někdy bývá problematické až narození nového potomka do nového vztahu, v jakém smyslu to může být náročné?

2: Ono to tím často i začíná, že to /alespoň u našich klientů/ nebývá tak dlouho. Nové je to pro ty děti, myslím, v tom, že jim jako fakt dojde, že je to trvalé. Že to nejsou dvě rodiny, u kterých se to ještě může třeba změnit. Podle mě jim to dojde, a pak je to takové velké dilema. To taky u nich pozoruju, že oni si třeba velmi přejí, aby se ten táta s mámou se dali dohromady. Ale najednou už tam mají i toho malého sourozence, ke kterému většinou mají nějaké sympatie, cítí spřízněnost, a teď vlastně si uvědomují, že by to znamenalo, že by tohle nové dítě zase nemělo mámu a tátu, jako teď nemá ono samo. A jsou vlastně různé scénáře, jak si to představují. Že by si to miminko nechaly, ale vzaly ho k tomu původnímu rodiči a tak. Takhle se v tom trochu

motají. Ono se to pak ustálí v tom, že pochopí, že už to takhle asi bude a že mají ty dvě rodiny. Ale je to takový těžký to pozorovat, jak oni v té hlavičce se snaží poskládat, aby to bylo dobré pro všechny, a ono to vlastně nejde. V tom je právě skvělé to pískoviště a další projektivní metody, že tam se to různě objevuje v té hře a dítě si odžívá to, co v realitě není úplně možný. Potkávají se tam ti členové, kteří když se potkají v realitě, tak to vypadá trochu jinak. A v té hře si s tím můžeme trochu hrát a pracovat s tím, co by dítě potřebovalo, co by tam ještě mohlo proběhnout. Tak v tom je taková práce pozitivní.

Mně to zrovna běží hlavou, jak si to odžít, když jde o věci, o kterých je těžké mluvit například přímo s rodiči...

2: Jo, a pro ně je to prostor, že tady můžou takhle svobodně mluvit, protože tohle říct mámě, tak to by jí...Ony vlastně vnímají, že by ji tím nějak zraňovaly. Třeba řeknou něco ve vzteku, ale moct tady mluvit o tom, že to a to je jejich přání, že někdy mají na toho nového rodiče takový vztek, že je napadá, že by ho třeba chtěly zabít. Je to trochu extrém, ale taky se to děje. A to je prostě i to, co se potom promítá i v pohádkách – macechy a tak. To prostě v nás je, takže je dobře, když to můžou nějak svobodně ze sebe dostat a pak se ustavit na tom, že takhle to je.

Verbalizovat, přiznat, že to má i ty špatné stránky, že to není vždycky příjemné. Setkala jsem se s tím, že ve francouzské literatuře pro děti se o těchto rodinách hodně píše. A narazila jsem na jejich kritiku, že všechny to líčí jako vlastně bezva zkušenost se spoustou výhod, ale realita pak samozřejmě má i ty nelibé pocity, nevýhody. Na dítě to vytváří zvláštní tlak, ambivalenci, protože samo se necítí pořád úžasně.

2: To, co popisujete, s tím jsem se taky setkala a ústilo to i v to, že ty děti to vlastně potom využívají. Vždycky jsem vnímala, že už je to nějaké pokřivení charakteru, ale že to vlastně udělali rodiče to situací. Že vlastně z nějakých výčitek, že se tohle stalo, to dítě rozmazluje do šílených rozměrů a nejsou důslední. To dítě se pak projevuje tímto způsobem. Takovou pózou – já se mám vlastně hrozně fajn, všechno dostanu. Zvlášť když zůstane v roli jedináčka. Tak to jsem taky viděla, a to mi přijde jako zločin na dětech. Ale je to póza. Samozřejmě, že to dítě uvnitř trpí tou nejednotností a slabostí rodičů, že mu nedokážou dát hranice a mantinely, a tak se v tom plácají. Takže určitě trpí, ale někdy je ta póza už tak zažraná, že třeba u pubertáků už to těžko měnit. Trvá to nějaký čas, než se dostaneme k tomu, co je pod tím.

Hm, tak ona je to dobrá obrana.

2: No, určitě obrana! Blbý je, že okolí k nim pak přistupuje, jako že jsou ti rozmazlení frackové a vlastně jim to tím ještě komplikuje. Necítí se pak přijatí ve svém prostředí. Takže to je takové mimikry, kt. není úplně dobré, ale asi je to pochopitelné

Myslíte, že tahle zkušenost znovusl. r. může ovlivnit to, jak bude dítě přistupovat ke vztahům?

2: To by mě zajímalo taky. Někdy se říká, že se snažíme se vyhnout tomu, co jsme zažili. Jestli to znamená, že se tyhle děti budou víc snažit o trvalost ve vztazích, nevím, nebo jestli to budou naopak takové svobodné děti, kt. si budou umět představit, že ten svět je jakoby barevnější než máma-táta-děti? Ve světě už asi jsou i nějaké výstupy z homosexuálních rodičovství. O tom, jak to ty děti po tom mají ve svých vlastních vztazích. Myslím, že u nás je to takové dost v plenkách. Myslím, že oba modely jsou možné, stejně jako se říká, že dítě alkoholika je buď abstinent, nebo pije taky. Asi záleží na tom, jaká je ta zkušenost, jaká je osobnost toho jedince...

Co si myslíte o oslovování – má význam si to ujednotit, jaký je nejužívanější způsob?

2: „Strejdo“ mi přijde zvláštní, prostě není to strejda. Asi nejčastější je oslovování křestním jménem, což mi přijde v pořádku. U malých dětí je tendence říkat „tati“ a někdy, když tam je třeba víc dětí, tak starší říkají křestním a mladší „tati“. Ti starší je v tom někdy zrazují s tím, že to není táta a ony se pak zaleknou. Takže to není úplně lehké. Když je tam to dítě samo a je malinké, tak to dost často v to přejde. Ale i tak je dobré mluvit o tom „máš dva táty, máš tátu a tady Michala, můžeš mu říkat tati, jestli chceš, protože prostě se tady o tebe stará a bude se tak chovat, ale není to tvůj táta“ prostě aby to bylo vědomé! Aby se nestalo, že mu říká tati a v 10 se dozví, že to není jeho táta. Pořád se to stává! Přestože mám pocit, že informací v tomhle smyslu je teď fakt spousty, tak nejen v těch náhradních rodinách, ale i v těch doplněných se tohle pořád stává. A opět: lidi jsou překvapení, že to dítě je našťvané, zklamane. Myslím, že oslovení „tati“ není problém ve chvíli, kdy to dítě ví, že tak může říkat oběma. Nebo říká „táto“ a „taťko“, jako třeba babičkám se říká různě, a tím rozlišujeme, která konkrétní osoba to je. Stejně tak se dá kreativně vymyslet název pro taťku a tátu. Nebo tím křestním jménem.

A téma to je, protože samozřejmě to oslovení „tati, mami“ je pro dospělé nějak důležité. Dělá to něco jiného, tím oslovením se ten vztah trochu mění, i pro to dítě to znamená něco trochu jiného. Myslím, že každé dítě si to dost přeje, když nemá toho druhého, když třeba táta tam

není vůbec aktivní nebo není, tak si přeje to místo doplnit někým jiným. Pak jde jenom o to, o tom mluvit.

Rozhovor s Odborníkem3 (Dům tří přání - Centrum rodinné terapie Horizont)

Co se Vám vybaví, když se řekne znovusložená, resp. doplněná, patchworkové rodina?

3: Patchworkové rodina je v dnešní době problém vydefinovat. Kdo je vlastně rodina, kdo tvoří rodinu obecně? Jestli pár už je rodina, tak složená rodina to má o to těžší, čím jsou tam složitější vztahy. Je tam více lidí, více tet a strejdů...je to vlastně hodně komplikované.

Na druhou stranu, když se rodiče rozvedli nebo rozešli, ale dokáží spolu komunikovat, s dětmi o tom mluvit, i ty děti to dokáží nějak akceptovat. Dítě je schopno, ale musí na to být připraveno, musí mu to být vysvětleno, aby nemělo pocit, že ten táta ho upřednostňuje. Je to hodně o rodičích a pak o tom partnerovi, jestli akceptuje nebo neakceptuje ty děti. Protože moje děti, tvoje děti a naše děti, tak to je velký průser, když to tam nefunguje, když se upřednostňuje „hele, tys dal svému dítěti telefon takovej a mému makovej?!“ Není to jednoduchý.

Jestli tomu dobře rozumím, tak v jistém slova smyslu to hodně vychází od rodičů?

3: Podle mé zkušenosti i z terapie to, jak to dítě zvládne, hodně vychází od rodičů. Z toho, jak to zpracují, jak to pojmu, jak se k nim chovají, jak je to pro děti čitelné.

Je to jen přechodná fáze nebo změnu normy „rodina“?

3: Nedávno jsme byli na Magistrátu a mluvili jsme tam o právech dítěte. Paní, co tam seděla, říkala, že je problém zavést něco, když je hodně lidí, protože jsou různé názory. My jsme dva dni mluvili o tom, kdo tvoří rodinu. A nedobrali jsme se jedné věty, se kt. by všichni souhlasili. Je to ve fázi vývinu? Asi jo. A kam budeme směřovat, to je teď těžké odhadnout.

Jaké jsou příčiny, spouštěče rozpadu rodin a větší pluralitou forem rodiny?

3: Jsou homosexuální rodiny rodiny? Zase je to otázka: pro velkou skupiny lidí vůbec ne, protože dva stejného pohlaví spolu biologicky vzato nemohou mít dítě. Jak na to koukáme, kam spějeme? Můžou vychovávat děti? Proč ne? Ale jestli je společnost na to připravená. Jestli my jsme vyškolení. Jestli je to přijímáno jako v pohodě a bereme to jako normu. To nevíme, to je vývoj, uvidíme.

Takže to vnímáte jako otevřený vývoj, o kterém je nutné mluvit, ale nedají se moc dělat závěry?

3: Ano. Někdo říká, že když vychovávají dvě maminky dítě, tak maminka nemůže dát tomu chlapci pohled muže? Může nebo nemůže? Bavíme se o tom: to dítě má všechno – je opečováno, je milováno, ale nemá ten mužský element, mužský vzor, kt. by ho mužským světem nějak provedl. Vychováváme z něj pak muže nebo ne? Nevíme. To je taky na psychologii, jaksi tuto tému rozebírat. Zajímavé téma je, když jsou dvě maminky lesby a jedna porodí dítě, tak zda se ta žena změní v tom mateřství nebo nezmění? Je to ta samá láska k ženě nebo je jiná? Co dělá mateřství se ženou, jak to vnímá ta druhá?

Je to aktuální, zároveň děti, které to zažívají, teprve dorůstají, takže zatím nejsou žádné longitudinální studie.

3: To samé děti vyrůstající v takovéto rodině versus v rodině týrající, zanedbávající. Je tam sice ten mužský element, ale je to lepší? Horší? Na stejno?

Některé studie srovnávají znovusl. r. k životu v tlupě, v kmenu, podobně jako to vidíme v africké kultuře. Myslíte, že to tak může i u nás fungovat, že je taková paralela na místě? Jaký vliv na vývoj dítěte?

3: Vychováváme děti k tomu? Jako proč ne, je to hezká úvaha. Dítě je adaptabilní, dokáže být flexibilní. Když je mu dobře, dokáže nasávat a mít klidně dvě, tři babičky, dokáže tam fungovat. Možná i vysosává nějaké výhody z toho. Na druhou stranu, vedeme je k tomu ve škole? V rodině? Musí být nějaký základ, na kt. se dá stavět. Nejsem si jistá, jestli je to v té škole v rámci sexuální výchovy. Nebo nějaká etická výchovy, jestli je to nějak v osnovách, jestli na to zkrátka to dítě připravujeme, že to může být i jinak (než klasická rodina).

To myslím, že je taky velké téma, jestli tohle taky trochu nechybí, že nemáme úplně vymyšleno nějakou prevenci jako „výuku“ mezilidských a rodinných vztahů. Co si o tom myslíte?

3: Ona je to taková spojená nádoba. Můžete něco, ale když není na čem stavět, tak to teče ven. Takové hurá akce – něco se rychle udělá, pak se to zmizí do ztracena. Na druhou stranu, jak my jako rodiče připravujeme děti na rodinu? Vždyť kolik je dnes nesezdaných lidí – a argument? Papír nepotřebujeme. A když se vrátíte zpátky, tak 30, 40 let dozadu, tak rodina byla závazek. Dneska to tak už možná není, jak učíme děti být sám sebou? – „prosím tě, máš jen jeden život, neohlížej se! Běž dopředu! Nebo snaž se!“ Je to tam hodně na JÁ. Není tam – „něco musíš vydržet. Holt máš dítě a musíš o něj pečovat, to se nedá nic dělat. Je to závazek na celý život.“

Hodně mladých dnes přichází do terapie se starostmi a s tím, že oni se přizpůsobovat nebudou, že přizpůsobit se má to dítě. S odpovědí „no, mám dítě, a co?!“ Takže, kde je ta hodnota?

Jak tohle pak ovlivní vývoj dítěte?

3: A zase za vším hledejme sebe, začínejme u sebe. I já jako máma si kolikrát říkám „teda, mám ještě, co dohánět“ nebo „to jsi teda sobec, nechceš se přizpůsobit, protože...“

Mám pocit, že právě tenhle tlak na individualismus západní společnosti se neslučuje s ideou „žít v tlupách“. Vy už jste na začátku zmínila, že je potřeba to od začátku s tím dítětem projít, nějak mu ujasňovat strukturu toho systému. Jak může změna struktury působit na dítě?

3: Co vlastně potřebuje dítě? Nějakou jistotu, bezpečí. Když nemá ten základ, tak se mu to bortí. Vlastně nemá hranice a ono se v tom neumí pohybovat. Neví, co ho čeká, neví, jaké to bude, co a kdo bude u toho a kde bude ono. Takže ztráta rodiny mu vždy bere jistotu a pocit bezpečí. Nějak se mu to rozsypalo a nemá to. A když něco nemáte, tak vám to schází a hledáte to a tápete, tohle jsem tím myslela. Dítě musí vědět, v rámci možností věku (když mu bude půl roku, tak těžko), pochopit. To znamená vysvětlit mu, co to bude, jak to bude pro něj, co se změní nebo nezmění, jak to bude s mámou, u strejdy, nevím u koho. Ale je dobré, když to i vidí, že já jako máma komunikuju s tátou, že se domlouváme: „Bude to, honzíku, tak a tak, já jsem se teď s mámou domluvil, v pondělí. Víš, kdy je pondělí? Tam máš zeleného panáčka, tak tam maminka přijde, nebo tatínek mamce zavolá a bude tady.“

Hlavně srozumitelně. Máte v rámci sezení, nějaký nástroj, který napomáhá dítěti celou tu situaci uchopit, resp. celé rodině?

3: Myslíte, když tato složená rodina přijde do poradny? Co používáme, kromě běžného terapeutického rozhovoru metod a technik, a co je pro dítě hodně srozumitelné je pískoviště, tam se to hezky ukazuje. Někdy je zajímavé sledovat, jak to kdo z té rodiny vnímá.

Pak ještě pracuji v jiné organizaci, tam používám Ostrov rodiny, nebo sochání. To jsou techniky, kt. sice nevycházejí ze systemiky. Všechny ale jsou, myslím, pro práci s rodinou obohacující. Hlavně pro ten vhled do situace: kdo se jak kde cítí, jak sebe a jiného vnímá. Je to užitečné.

Znovusl. r. se rozdělují na typy: na straně matky, otce, někdy tzv. dvojité složené – tj. dítě má novou rodinu na straně matky i otce. Vnímáte, že v tom je pro dítě nějaký rozdíl, jestli je jeden ten typ třeba častější?

3: Nemám na to statistiku, ale někdy je to tak, že ta máma je citlivá na partnerku bývalého a je citlivá na to, jak se ona vztahuje k jejímu dítěti. Někdy ty maminky jsou opatrnější nebo nedůvěřivé. Ale i se stalo, že ta bývalá partnerka má hezký vztah se současnou a že jí i říká – já kolikrát, když je potřeba, vezmu malého a vezmu i toho svého a jdeme. Je ale asi potřeba chtít, akceptovat to, že už nejsme manželé, že má ten druhý svůj život s touto partnerkou a holt mají tohleto dítě, ale vlastně je to bratr nebo sestra toho mého dítěte. Někdy je to hodně složité, ale když ten vztah, i když se rozešel, má aspoň kousek úcty nebo cosi tam je, k tomu druhému, tak to jde. Jiné je, když jsou na kordy, tam přes to vlak nejede. Někdy je to hodně těžký.

Asi na to může mít vliv i to, že ten vztah dítě-rodice, tím spíš matka-dítě, je vnímavý jako hodně exkluzivní, speciální, že je prostě těžký to pak přijmout, že jiná žena se stará. Myslíte, že to může ovlivňovat vztahy mezi sourozenci, kteří tam jsou? Myslím i ty polorodné, nevlastní, zkrátka děti, co jsou v té rodině.

3: Děti jsou hodně vnímavé na to, jak se k tomu chová ten a ten a jak se ke mně chová. Někdy tam mají radar. Nevím, čím to je, ale jsou citliví na to „ale vždyť jí si tohle řekl a mně ne!“ Takže je to zase na rodičích, aby to dokázali ukočírovat. A i když se tam něco někdy stane, tak aby to tomu dítěti dokázali vysvětlit. Aby brali i jeho pocit typu „ty se mi nevěnuješ, věnuješ se Honzíkovi, a já jsem tady přitom celý víkend“. Je to i pro ty rodiče, kteří chtějí být rodiči, a pro všechny děti, náročné.

Když se setkáváte s rodinami v rámci konzultací, terapií, jsou nějaká témata, kt. vám přijdou, že se opakují, nějak vyčnávají?

3: Občas jsou to peníze – posíláš svým bývalým dětem moc peněz a my teď nemůžeme nikam. Je to o rozdělení mezi původní a současné – čas pro tvoje děti, moje, naše. Penízky posíláš tam nebo posíláš tam.

Na první pohled provozní věci, za kt. je ale mnoho emocí?

3: Ano, a pak, spíš v tom kratším vztahu (1-3 roky), je to pocit nové partnerky, že muž bývalou ženu pořád miluje. Je to taková nedůvěra, protože člověk už se jednou zklamal, popálil a nedůvěřuje. Potřebuje se ujistovat a kolikrát už to toho druhého prostě nebaví. „Když něco

řeknu, tak to prostě je tak, nevím, proč do toho vrtáš, už s ní dávno nejsem, ale holt máme děti.“
Někdy je to spíš taková ta nedůvěra „opustil jsi támhle tu paní, co když opustíš i mě?“

Týká se to někdy právě i sourozeneckých vztahů? Jaké je sourozenectví v znovusl. r.?

3: To víte, že to jsou boje! Většina dětí, kt. bydlí v tom baráku, tak jsou doma a přišli tam nějací příselci a ukrajují jim z jejich zahrady, z jejich prostoru. Vždyť to je nefér /mluví intonací uraženého dítěte/, jak k tomu přijdou? A musí být náhle dva v pokoji, a to měl předtím pokojík pro sebe. Není to jednoduchý pro ty děti.

Myslíte, že rodiče to nějak reflektují?

3: No musí, protože ze začátku to vůbec není jednoduché, tam těch bojů a řvaní je! Si myslí, že to probíhá jen růžovou zahradou. Je to na nich. Celou odpovědnost mají rodiče, jak to zvládnou, jak to s těmi dětmi ukočírují.

Jak může znovusl. r. ovlivňovat vývoj dítěte?

3: Jo, záleží na období. 12-13 roky u kluků je náročné. Jsou zmatení ze sebe, možná potřebují i víc pozornosti otce, který toho času povětšinou má méně. A otec potřebuje čas i pro ty další děti. V tom pubertálním věku to pak bývá tak, že děti dělají všechno proto, aby buď s matkou nevycházely, nebo ji ignorovaly. Vypadá to tak, že chtějí pozornost otce „budu zlobit a ty přijdeš, a nebudu dělat to a to, dokud nepříjde táta! A proč s námi není tady?! A proč je tam s cizíma dětma?“ je to náročné a bývá to i hodně bolestivé. Mají pocit, že té druhé paní vadí tyhle děti, nebo že jim krade tátu pro sebe. Protože když jí tam nebylo, ten táta byl jiný a měli jsme času pro sebe víc. Je to složitě.

A pak je tam ještě ze strany partnerky: „no já když vidím, jak vychoval/a ty své předchozí děti, no to je děs běs,“ když ona jde do role náhradní matky a když je cepuje, tak to jsou fakt velké boje a pro vývoj to není dobré.

Jakou myslíte, že by měl/a mít roli nevlastní rodič?

3: Kam ho to dítě pustí. Pokud to dítě je malé, je to jiné. Když to dítě má svého tátu a s ním hezký vztah, tak s tím druhým může být jen kamarád. Když vztah s tátou nemá, ale se strejdou je to v pohodě, tak to taky může fungovat. To dokáže nějak zpracovat – „no, holt táta je takovej a makovej, ale můžu to s někým probrat, nejsem sám“. Ale když si tenhle „strejda“ myslí, že „jsem fracek nevyčválanej“, tak to ne, to nemůže fungovat.

Já teď myslím trochu i na rodičovskou odpovědnost, která je daná zákonem, ale vztahuje se jen na biologické rodiče.

3: Odpovědnost ten pán/paní nemá. Na druhé straně je součástí rodiny, takže nějakou odpovědnost má nebo by měl mít, ale ne tu rodičovskou.

No, vybrala jste si skutečně těžké téma, protože tam je to hodně citlivé, křehké, hodně bolestivé. A je to vlastně všechno o těch dětech. Najít tu někdy hodně malilinkou nit, která to všechno drží, kde ještě neublížím. Je to o míře a vnímavosti, co jsme schopni dát, empatii k dětem, k bývalým partnerům a jejich rodinám.

To jen kdybyste si namalovala na zeď - máte tam jednu rodinu, druhou, prarodiče, teď už jen jak se to tam všechno větví, z druhé strany, co všechno to ovlivňuje – škola, prostředí. Kdybyste si udělala rodinné mapy, co všechno musí fungovat, aby patchwork fungoval a aby tam to dítě bylo spokojené, tak uvidíte, že už jenom tohle je strašně složité.

Já se o něco takového pokoušela a byl to zmatek.

3: Všechno něco ovlivňuje, protože rodina je systém, když se něco malinko změní, tak to hýbne celým tím systémem.

Co je pak důležité pro dítě předškolního či ml.šk. věku?

3: Zachovat mu tu základní jistotu, ty bazální potřeby. To tomu dítěti patří, aby se necítilo ohroženo, aby tam, kde je, se cítilo dobře a bylo přijímáno.

Co si myslíte o pluralitním rodičovství?

3: Bylo by asi hezké, kdyby to fungovalo, ale v realitě k tomu asi máme ještě daleko. Je to opravdu hodně složité. Nejvíc tomu brání napětí mezi rodiči, které často po rozvodu zůstává.

Rozhovor s Odborníkem4 (klinická psycholožka, soukromá praxe)

Co se vám asociuje, co vás napadne, když se řekne znovusložená/patchworková rodina?

4: Radost a problém. Radost v tom, že se našli, že ten nový táta a nová máma tam je. Častokrát také z toho, že to dítě, pokud si zažívalo se svým tátou, mámou nějaké těžké chvíle – když tam byly třeba nějaké hádky, křiky, setkáváme se i s tím, že tam bylo i nějaké fyzické násilí, tak radost, že tam je nějaký jiný partner (většinou strejda, nebo ho pojmenovává jménem). Ale pak i starost. Většinou v tom smyslu, jak se dítě bude vídat se svým biologickým většinou tátou, jaký ten táta bude, jak to bude komentovat, jak toho nového partnera. Jestli tam budou hádky, osočování „musíš ho vídat tak a tak, musíš mě oslovovat tak a tak.“ Uvědomme si, že ten, kdo přichází do poradny většinou neprožívá ty chvíle radostné, ale přichází s nějakým problémem. Čili nechci říct, že by to bylo v ČR jenom problematické, ale já se nesetkávám s těmi dětmi, které by to prožívaly nějak radostně.

Přijde vám, že je to určitá přechodná fáze, že hledáme, jak právě teď má být definovaná rodina, nebo jestli se tu jedná o nějaké dlouhodobou změnu normy?

4: To tady nějak nepozoruji, že by to bylo tak ani tak. Je to velmi specifické u každé rodiny. Některá rodina, některá matka, protože je velmi raněná vztahem s bývalým partnerem, tak je pak velmi opatrná v hledání nového, nebo i v tom, jak a kdy ho přivést domů, seznamovat ho se svým dítětem, protože má nějakou zkušenost, čili bojí se. Některá máma to má tak, že si najde nového partnera už během soužití s bývalým. Jakmile se rozejdou, už se stěhuje k novému. Nebo některý táta si najde partnerku a hned se stěhuje za ní, ale hledá, kdy tam přivést dítě a kdy ho seznámí novou rodinou. Jak jste se ptala, tak já s tím, zkušenost nemám, že by v průběhu posledního roku, dvou se ty situace nějak proměnily.

Vy jste mluvila o tom, že je to hodně specifické pro danou rodinu. Dá se udělat nějaký návod, jak mít dobrou rodinu?

4: Jako vůbec rodinu? Mít se hodně rád, vidět toho druhého jako svůj největší poklad, protože kvůli tomu se ostatně i brali. Hodně komunikovat, protože z mých zkušeností některé věci si člověk myslí, ale nesdělí je a pak to ten druhý neví. A dát si i prostor. Ten čas, že určitě je v pořádku, aby šel manžel na fotbal a tam si užil tu svoji chvíli s chlapama, vybil se v rámci míče. Ale to samé platí i pro nás ženy, abychom my se nesnažily být tak moc dobré, hodné, výkonné, že všechno uděláme a pak nám to někdy může ten hrnec přetéct. Čili měli by si říct, co kdo chce a hledat, jak by se to protnulo.

Může tohle, co jste nastínila platit i pro znovusl. r., kde ten vztahový systém je složitější?

4: Určitě. Samozřejmě je to trošku složitější, protože se může stát, že co odešel z rodiny (většinou muž) se může cítit nějak ublížený, když matka má nového přítele. Čili může se stát, že něco tam cítí, něco mu tam nehraje. Někdy se zastaví u nějaké blbosti, na něčem tu mámu terorizuje. Říkám to tak proto, že moje zkušenost je, že většinou přijdou a pomoc hledají mámy, že mají problém s tátou.

Typů znovusl. r. je víc a říkám si, co je častější, jaký typ nejčastěji hledá pomoc? Setkáváte se s tím, že by dítě mělo novou rodinu u obou rodičů?

4: I to bývá, není to tak častý model, neznám procenta. Bývá to tak, že odchází otec dítěte, máma si založí nový svazek. Bývá to i tak, že partner odchází za novou partnerkou a odchází rovnou do bytu, kam by chtěl to dítě přivádět. Bývá to i tak, že táta odejde za jinou a máma zůstává sama. Nebo i tak, že táta zůstává sám. Čili velký mišung, ale nedokážu si v tuhle chvíli představit, z kterého typu sem chodí dětí nejvíc. Možná bych mohla říct, že chodí víc dětí, kdy máma zůstává sama a táta odchází za novou partnerkou, ale neznám procenta.

Ptám i proto, že někteří autoři srovnávají různé společnosti a uvažují v tom smyslu, že v znovusl. r. vznikají široké vztahové sítě, mezi kterými se dítě pohybuje. V některých afrických kmenech to funguje dost podobně. Je reálné v našem prostředí tohle srovnání, může mít pro dítě nějaké výhody, nevýhody, jak to může působit na jeho vývoj?

4: Myslím, že to moc srovnávat nejde. Považuji naši evropskou kulturu za daleko individualizovanější, oproti africké. Tady je moje zkušenost, že do určité míry táta i máma si dítě přivlastňuje a prostě ho chce. Podle mě je to dobře, že tam je to pouto já-mám, já-táta, to by mělo být postaveno na piedestalu č. 1. Ale nesmí to být sobecké, což také se tu mnohdy projevuje. Protože ta sobeckost je spojená s tím, že mi někdo ublížil „on/ona mi ublížil/a, nemám tady toho partnera/ku, tak aspoň to dítě si přivlastním, to je přece moje!“ Co se týká široké rodiny, tam si myslím, že to může být pro dítě velké plus: osvobození, radost, nové zájmy, nový pohled na svět, nové dovednosti čili to může být osvobozující. Ale sloup MÁMA a sloup TÁTA by tam měl zůstat.

Říkám si, že to může mít spoustu výhod, ale zároveň je to opravdu spousta „práce“ pro to dítě..

4: I pro ty dospělé.

Jak se to může projevit, když se běžně vyvíjí a najednou přijde tahle nová situace – znovusl. r. – noví rodič, sourozenci?

4: Je to radost a zmatek. Radost z toho, že mám kamaráda v podobném věku. Zmatek z toho, že ten nevlastní otec má úplně jinou zvyklost posuzovat tohoto kamaráda, tj. svého syna, než dítě, o kterém mluvíme. Má na něj třeba pohled, že je v právu a dítě ne. Je potřebné, aby to dítě mělo k sobě nejbližšího člověka, který je k němu kontaktní a aby tento člověk vysvětloval, aby to dítě se ho ptalo, aby přemýšlel, jak mu odpovědět. Aby se dal dohromady s tím bývalým partnerem/rkou a s jeho dětma. Aby si udělali „mejdánové chvíle“, aby si povídali o sobě, poznali se. Poznání toho druhého je moc důležité, protože on tam přichází jako nový, kt. tam ale přichází a už má spoustu věcí odžitých, ale já o nich nevím. Čili mít zájem jeden o druhého. Tyhle věci mi přijdou velmi důležité.

Někdy to může být radost, zmatek, ale i únava. Někdy u toho dítěte je toho tak hrozně moc, že se z toho picne. A u téhle věkové kategorie předškoláka může únava vyvolat určitou vyšší míru vzdoru. Čili zdá se mi, že ten dospělý musí být ještě moudřejší, než byl v té původní rodině, aby si všechny tyto souvislosti v hlavě probral a dokázal vidět to své dítě nově.

Je nějaký způsob, kt. u tohoto typu klientů využíváte, nástroj, který vám pomáhá s dětmi pracovat kromě terap.rozhovoru?

4: Jak říkáte, je to rozhovor a kresba a někdy pak i deník. Po tu dobu, co se nevidíme, si to dítě zapisuje, co bylo pro něj důležité, co prožilo a pak to tu spolu můžeme probrat.

Jsou nějaké témata, kt., máte pocit, že s práce s těmito dětmi vystupují, rezonují více než ostatní?

4: Napadá mě téma viny. Dítě se za celou situaci, že rodiče se rozešli, cítí samo vinno. Obviňuje se, protože je to dítě křehké a chtělo by pomoci rodičům. Pak se tam setkávám u tohoto věku s nadějí: oni se sice rozešli, oni spolu nebydlí, ale často v rámci 3. přání je mezi prvními „já si přeju, aby se máma s tátou sešli, aby spolu byli,“ byť racionálně vnímá, že to je nemožné. Někdy tam bývá takové pouhroužení sama do sebe nebo odklon svých emocí. Daleko víc hrají na pc, na ipadu. Je to určitá obrana, jak si nepřiznat ty svoje pocity. Třeba řeknou „ano, jdu k tátovi, máme střídavou péči. Co děláš u táty? Jem na tabletu – Jaký máš k tomu důvod? – No, táta se se mnou nebaví nebo mě to tam tak štve, že se radši zavřu a jdu k tabletu.“ Zase ale nechci dávat za jediné to, že to je u táty, může to být i u mámy. Z mé praxe je to spíš u táty. Čili může tam být větší uzavřenost do sebe, s tím se setkávám. Někdy i s radostí „konečně mám takového tátu!“ Oni si to někdy i pojmenují jako tátu „já vím, že to není můj táta, že mu tak

nemám říkat, ale konečně mám někoho, kdo se o mě zajímá! Je super, řeší se mnou věci. Jde se mnou na fotbal. Povídá si se mnou!“ Je to v minimalistických procentech, ale také se s tím setkávám.

Setkala jsem se s tím, že někdy dítě v té situaci ztrácí pocit kontroly?

4: Moje zkušenost je, že ani nic kontrolovat nechce. Zdá se mi, že i jakoby obecně to platí, spíš to bere tak, že ten rodič má věci kontrolovat, řídit a především v tom období, o kt. ta DP bude, to má být právě rodič. Když jsou to puberťáci, tak je to jiné. Někdy se to objevuje už v mladším školním věku. Neumím říct, jestli ta kontrola nemůže být spojená s úzkostí. Dítě se stále ptá „A v kolik přijdeš? Jak dlouho to bude trvat? Mám ti zavolat?“ a může to být spojené s nejistotou, zda to bude opravdu tak. Někdy to vychází z osobnosti dítěte a jindy ze zkušenosti, že se mu už stalo, že ho někdy někdo zapomněl vyzvednout.

Panuje diskuze o tom, jak by měl nevlastní rodič před dítětem vystupovat. Jak vy vnímáte tu roli, nebo jak si myslíte, že by měla ideálně vypadat?

4: Ideál by byl úžasný, ale nevím, jestli se to k tomu někdy dostane 😊. No, já vnímám toho nového člověka jako takového, který má vyčkávat, mlčet, pozorovat, protože mnohdy má zkušenost s vlastními dětmi, ale výchovný princip jeho a nové partnerky může být úplně jiný. Někdo zkušenost s dětmi nemá a dostává se do nového kontextu rodinného, ale nezná jeho historii, nebyl v ní. Čili skutečně bych ho vnímala jako takového, kt. pozoruje a komentuje si to s tím novým partnerem. Doporučila bych mu, aby se nemísil do těch situací, protože třeba nezná kontext, povahu dítěte. Ale aby se ptal! Aby říkal partnerce/rovi „já jsem viděl, slyšel to a to, nerozuměl jsem, já bych zareagoval takto, co ty si o tom myslíš?“ Z mého pohledu lze ten výchovný princip vždy změnit. Ale zase to dítě ve věku, o kt. mluvíme, už je schopné a ochotné se jinak dát do kontextu ve své rodině a dál se přizpůsobit výchově u druhého rodiče, už jsou velké. Napřed bych toho partnera brzdila, aby mlčel. Mohlo by se stát, že když se tam brzy začne míchat do výchovy, tak že udělá hodně seků a já bych nechtěla, aby si takhle znepřátelil to dítě, ono by mohlo být naprdlé „co si dovoluje takhle říkat, vždyť on mě nezná!“

Tím způsobem se pak zavírá ta cesta k budování vztahu, chce to trpělivost.

4: Trpělivost by byla výborná.

Vy jste zmiňovala, že na to dítě má kapacitu, přesto je to určitá zátěž, je něco, co může pomoci to zvládnout lépe, lépe se adaptovat?

4: Zátěž to je určitě. Dítě má totiž zátěž jak výchovného zařízení (ZŠ, MŠ), kde to může být jinak, pak družiny, má zátěž se svojí mámou, se svým tátou, s jejich partnery, babička má zase úplně jiný přístup. Čili těch prostředí je hodně. Moje zkušenost je taková, že pokud ta prostředí jsou hodně jiná, bylo by fajn, aby ti rodiče se domluvili alespoň na základních pravidlech, aby to dítě absolutně nemátli. Potom se stává, pokud to dítě je komunikativní, že den nebo dva mu to trvá, než si zvyknou „ted' jsem tady u tohoto člověka a ten má takový výchovný princip“. Moje velké doporučení pro rodiče je, aby s dítětem pracovali komunikačně a fyzicky. To znamená, že když se třeba vrací od táty, tak aby to nebylo všechno rychle „uklid' si aktovku! Kde máš nachystané věci? Šup a už pojď rychle spát!“ ale pokud by mohli, tak aby s ním šli aspoň na 10 min jet na kole, na procházku “pojď, vyčistíme ted' to srdíčko pěkně na kole, všechno co na něm máš tak vyběháme a pak půjdeme domů“ A pak budeme teprve chystat ty věci a pak až třeba další den si uděláme nějaký „mejdan“ tj. že si spolu sednou a povídají si o tom, co prožili, jak se měli během toho, co se neviděli, co zažili, co pro ně bylo těžší, příjemné... Aby dítě vědělo o tom rodiči a dítě by mělo taky mít prostor cokoli říct.

Tak jak o tom mluvíte, tak mi to zní, jakože musí si doplnit tu část historie, kterou každý odžili od sebe, aby mohli znovu nějak fungovat, naladit se na sebe.

4: A to je z mého pohledu velmi důležité. Aby to nebylo tak, že já si prožiju něco v jednom prostředí, odcházím z něj, zavřu za sebou dveře, ale zavřu i srdce. Moje vnímání, prožívání nepřenesu do druhého prostředí a v tom dalším prostředí je to stejně. Čili pro mě je důležité, že si dítě ta prostředí, ty zážitky, kt. prožilo tam a tam bude propojovat a že já jako rodič nedám zákaz dítěti, aby vyprávělo, jak to je u táty.

Zrovna mi to běží hlavou, že si umím představit a i znám případy, kdy největší brzda je právě to, že rodiče nejsou schopni ani slyšet o tom druhém.

4: Když říkám zákaz, tak myslím i na to, že ty děti sem skutečně přicházejí s tím „jeden rodič mi řekl něco a já to NESMÍM říct tomu druhému“ a ted' to jejich, že nesmí. Ale i taková ta „emoční guma“ – já bych tak chtěl, moc bych si to přál, ale nemůžu. Co by se asi stalo, kdybych to řekl, i když nemůžu? Zradím tátu? – ta je pro dítě v tu chvíli moc těžká. Je to obrovská odpovědnost, která, si myslím, pro dítě nepatří.

Znásobená tím, že se jedná o jeho nejbližší.

4: Ano.

Tohle je velké téma, asi i tím, že to není jednoduché realizovat v běžném životě. Pojďme se teď podívat na sourozenecké vztahy. Mohou tam být až tři typy, co vás napadá k tomuto, jakou máte zkušenost?

4: Různou. Pokud je to jedináček, někdy má obrovskou radost, že tam přichází další dítě, že si s ním může hrát, těšit se na něj, povídat si, co se dělo ve škole, takže z mého pohledu to většinou záleží znovu na typu osobnosti, jaké to jedno, druhé, třetí dítě je. Jak dospělý k tomu přistupuje, jak je dává dohromady, jak je u nějaké hry (např. hrají všichni spolu Člověče, nezlob se). Jak si u toho povídají, jak se sdílí. Někdy je dítě, kt přichází do rodiny (tj. nevlastní) ovlivněné tím svým vlastním rodičem, čili někdy může ten rodič něco říct a dítě to může aplikovat na dalším dítěti. Je to velmi různé. Z mého pohledu je důležité, pokud to jde, ty děti propojovat, nechat si povídat, co jeden, co druhý...co si prožívá, jakou má super hru, najít něco společného, co by je mohlo spojovat – jestli někdo rád čte, může udělat čt.deník a sdílet s ostatními apod. JE pro mě důležité ze začátku to udělat tak, jak jsme mluvili o tom novém rodiči/partnerovi, aby se jako by oťukaly, aby nějakým způsobem spolu žily.

Častokrát je tam důležitý faktor, když se narodí dítě. Může být těžké pro původní dítě matky, kt. tam je, ale ten partner není pro dítě vlastní. Někdy tam vnímám větší žárlivost a někdy samozřejmě i to, že partner, zcela přirozeně, straní svému dítěti. Pak je tam o to důležitější, aby ten nový partner měl nějakou chvíli jenom s dítětem (původním) té své partnerky. Jednou týdně půjdou jenom oni dva na kolo a budou svůj vztah cíleně rozvíjet. Protože toto dítě nezná od malička, ale to „své“ zná od malička, proto se může stát, že všchnu pozornost věnuje jen jemu.

Jakou roli v tom může hrát to, že ty děti spolu netráví stejný čas, tj. nejsou stejně dlouho a ve stejnou dobu v jedné domácnosti – jedno má střídavku, jedno je v péči matky?

4: Je to velmi různé: Někdy si ty děti od sebe odpočinou „hurá, zase tě týden neuvidím, budu mít pokoj pro sebe!“ Někdy to může být náročné v tom, že je tam nějaké vakuum událostí a míst, u kterých jsem nebyl, o kterých nevím, které to dítě nedokáže mi sdělit (co si prožilo u táty). Někdy to bývá malinkaté plus, že si od sebe odpočinou. A někdy to bývá náročnější, protože nemáme tu historii celou spolu a taky se neznáme.

O to je to možná v něčem náročnější u dětí, kór pokud jsou malé, „doplňovat“ tyhle mezery sdílením, jak jsme o tom mluvily v souvislosti se vztahy mezi dětmi-rodíči.

4: Určitě. Tam by měl být vždycky rodič tím moderátorem, kterého to napadne a který by se měl snažit to udělat (mezi dětmi).

Co změna sourozenecké pozice, pořadí, jak může na dítě působit?

4: Může a nemusí, podle toho jaká je četnost bytí spolu. Protože když je to pouze na víkend, tak to dítě ani nemusí registrovat. Někdy ho to může hodně štvát, protože najednou na něj někdo vystrkuje růžky, přestože před tímto bylo třeba ono, kdo komandovalo svého mladšího sourozence. Může tam být vztek, žárlivost, někdy i to, že se do toho staršího „zamiluje“. Najednou není ono to moudré, co by mělo vždycky pustit hračku a dát ji mladšímu, ale je v pozici mladšího on sám, čili starší ho najednou víc opatruje, ošetřuje, dává mu podněty, které nezažilo (protože najednou má staršího sourozence o 5 let). Čili může to být i pozitivní, ale záleží na tom starším, jestli chce. Jestli chce ho poznat, chce mu vyprávět. A někdy to může být dost guláš.

Už jsme na to narazily a přestože to je možná okrajová otázka týká se něčeho, co je součástí denního fungování a co děti mohou dost řešit – jak je to s oslovováním, jaký je nejlepší způsob?

4: Vždy by si to rodina měla určit sama. To, jak to rodině připadá nejlepší, ale nesmí přitom zapomínat na toho biologického rodiče, kt. tam není (nerezidentního). Ten se pak totiž může cítit zrazený, zmatený. Mnohdy je fajn, aby si to vybralo dítě, jak chce oslovovat, ale je důležité, aby k tomu dostalo zelenou ze strany rodičů. Může se stát velký zmatek, může to být vnímáno negativně, když dítě oslovuje nevlastního rodiče „tati“ a pak přijde za svým biologickým tátou a říká mu taky „tati“. A říká mu „tati, představ si, že já jsem s tátou dělal,“ může se stát, že to pak cítí biologický otec nelibě, žárlivě, nesouhlasně. Záleží na rodině, na dítěti, ale respektovala bych, co si přeje rodič mimo rodinu. Nenaváděla bych dítě „říkej mi tak“, i když to může být těžké. Ono má svoji přirozenost a když „táta“ vysloví, tak bych si myslela, že to znamená nějakou sílu vztahu k tomu tátovi. Je to dobré přijmout, komentovat.

Takže je to zase hodně o komunikaci v celém tom systému původní a znovusl. rodiny, jestli tomu dobře rozumím?

4: Ano. Ale obecně je moc fajn, když to není ani „strejda“, ale spíš např. „Ondra“, protože ani tu strýcovskou pozici tenhle nový rodič nemá. Ani to není teta, protože ona tam nemá

příbuzenskou pozici tety. Čili aby si to dítě nevytvářelo nějakou iluzi, zmatek, aby nepřijímalo do srdce fakta, která nejsou reálná. Komentovala bych mu to, jaké to je, jak je to správně a pak když říká dál „teto Hanko“, tak říká prostě tohle, ale aby to mělo aspoň v té rozumové části nastavené tak, že to reálně není teta, že jí tak jen říká.

Může se to nějak proměňovat?

4: Určitě. Někdy se stává, že malinké říká „tati“, pak když vyroste, tak si řekne „ale on to vlastně není můj táta, budu mu říkat Ondřeji“, může to být i naopak – od začátku mu říká Ondřeji, ale časem se ten vztah promění, upevní a dítě se rozhodne, říkat „tati“.

V literatuře se hodně mluví o pluralitním rodičovství jako o cestě budoucnosti. Je o tom, že nevlastní rodič by tam také měl mít nějakou rodičovskou odpovědnost, že by celý ten nový systém měl být schopný spolu komunikovat a všichni dospělí, co tam figurují, by se měli brát jako rodiče a dohodnout se na nějaké výchovné strategii, být ochotni umožnit těm nevlastním výchovně působit na děti. Co si o tom myslíte?

4: Bylo by to pěkné. Já s tím tedy zkušenost nemám, že by to takhle fungovalo, ale znovu musím říct, že se setkávám s klienty, kde se něco děje, kde je nějaký problém a potřebují poradit. Nechci říct, že je to tak v celé české společnosti, to vůbec ne. Do určité míry bych se s tím shodovala /s plur.rodič./, protože pokud je dítě se mnou jako s mámou, tak já nemůžu pořád volat biologickému otci, jestli to bude tak nebo tak, jaké výchovné působení, když se stává, že se dítě s otcem vidí jednou do měsíce. Tedy myslím, že by v tom měl být jakýsi pořádek. Ten se ale často nedaří. Třeba o věcech školy, školky, počtu kroužků se budu domlouvat s tebou biologický rodiči, protože když je dítě u mě, tak se s ním musím učit, dovážet ho na kroužky. Chceme ho oba podporovat v tom, když hraje fotbal. Čili tam nebude jeden z nás stát jak tvrdé Y. Nebo neodjede, když má dítě trénink. Dítě potřebuje zpětnou vazbu od rodiče. Měli by se domlouvat na základní výchovné bázi – jestli jej povedou demokraticky, nebo si nejdřív udělají pevné normy a pak už to bude demokracie. Určitě by tam s tím měl souhlasit i ten nový partner, že to tak bude. Ale zatím to neznám, že by se to u mých klientů tak dělo.

Máme tu poučku „přestali jste být manželi, zůstáváte rodiči“ a není dnes potřeba rozšířit kvůli pluralitnímu rodičovství? Nebrání mu do jisté míry exkluzivita vztahu rodič-dítě?

4: To je v pořádku, z mého pohledu. Ale mluvíme o té jedné sféře, a to je dítě. Pak je druhá sféra, která se do toho vztahu s dítětem nějak promítá a to je to, co mezi námi partnery se stalo – co máme v sobě za vztek, nesoulad. To je důležitá parketa, protože sice je jakoby oddělená,

ale v mnoha a mnoha případech se projevuje, projikuje do dítěte. Je to druhá velká bublina, na kterou je třeba si dát pozor. Do jaké míry se to v dítěti projevuje, jak si to přebírá. Často se setkám s tím, že dítě říká „ona mi máma nic neříká, ale byla tak našťvaná, já jsem to viděla! Jak se tvářila, co měla v očích. A bylo to po telefonu s tátou,“ a může to být tak, že v tu chvíli si to dítě představuje toho tátu, že udělal něco opravdu hrozného a ono se přitom mohlo jednat o úplnou blbost.

Čili popisovat emoce, komunikovat. Je něco, co si myslíte, že by mohlo pomoci tomu, že se rodiče v tom lépe orientují. Myslím na nějakou prevenci, vzdělávání. Je otázka, zda je vůbec připravujeme na to, že možná někdy budou muset řešit podobné situace.

4: Já bych je na to ani nechtěla připravovat, protože bych ani nechtěla, aby k tomu došlo. Spíš bych myslela na nějakou prevenci „aby láska nevyhořela“. Nevím, jak to popsat, ale o utužování lásky, vztahu, zájmu jede o druhého a tak. To bych postavila ještě před tohleto. A potom samozřejmě může tu být zahrnuté i to, co může přivést do krize to partnerství, na co si dát pozor, co naopak je normální a v těch vztazích to přichází. Když žena nastupuje po MD do práce, tak že to může být krizová chvíle, jak k tomu může být připravený, co ta máma. Jo, pokud by se rodiče rozešli a chtěli by si udělat skupinu, kde by se mohli sdílet, co prožili, co jim pomáhá atd., tak by to taky mohlo být fajn, ale neznám takovou skupinu. A neumím říct, jestli v uběhané době, jak to dnes vnímám na základě toho, jak si to děti komentují „rodiče na mě nemají čas, přijdou domů v 6, 7 a pak rychle večere a jdeme spát“ tak jestli v této době by rodiče přišli do takové skupiny.

Obávám se, že i tím, že celá agenda těchto rodin je náročná a do toho to pracovní vytížení že na to nejsou u rodičů teď kapacity.

4: Setkala jsem se v úplně jiném kontextu s rodiči, kteří mi řekli „my jsme pracovali do 18h a kvůli našemu dítěti jsme si zkrouhli pracovní dobu do 16, abychom s ním mohli být, mohli ho vnímat a podporovat. Čili i to se někdy stane, má to samozřejmě mnoho rozhodovacích aspektů, ale stalo se mi to teď několikrát, tak to jsem byla ráda.

Rozhovor s Odborníkem5 (Linka bezpečí, Rodičovská linka)

Co se ti asociuje, když se řekne znovusl. r. neboli patchworková, popř. doplněná?

5: Vybavují se mi rodiny složené z partnerského páru, kdy se tam dostávají děti z předešlých vztahů těch dvou partnerů. Plus ještě další narozené děti. To je pro mě patchwork. Nebo také, když ty děti třeba vychovávají částečně příbuzní a je to tam takhle pomíchaný. Že ten rodič je část času třeba pryč a děti tak jako pendlují mezi dalšími členy rodiny. Neopírají se jenom o tu rodičovskou vazbu, ale jsou tam ještě i další vztahy.

Myslíš, že je potřeba pohrát si s tím, jak definujeme rodinu? Jak tohle vnímáš? Je to přechodná nebo trvalá změna normy?

5: Já to vnímám hodně přes to, jak to ty lidi cítí. Přejde mi, že když se to uskupení – často to může být prarodiče a jeden rozvedený rodič – oni sami se začnou nazývat rodinou, tak mi přijde, že je to v pořádku. Je důležité, aby tam k sobě měli úzké vazby primární rodiny a všichni ti členové tomu tak rozuměli. Je těžký říct, jestli je to změna normy. Myslím, že fakt záleží na těch konkrétních lidech.

Říkáš, že všichni ti členové by tomu měli rozumět, možná je to tedy i o nějaké komunikaci, vyjasnění si toho systému mezi jeho členy?

5: Jo, myslím, že jo. Vlastně, teď mi vytanula taková zkušenost, že když dochází k rozchodu rodičů, tak děti třeba si nedefinují domov nebo rodinu. Ony říkají „takhle to mám u mámy a takhle to mám u táty,“ takže si to vlastně musí hledat. Ideálně za pomoci těch dospělých, ale zkrátka to tam taky nemusí být úplně jasný.

Jak to souvisí se strukturou rodiny a její změnou? Vybavují se ti nějaké hovory, které by se tím zabývaly?

5: Na Lince se mi spíš vybavují hovory osvícených rodičů, kteří se ozývají už v době rozvodu a chtějí vědět, jak to udělat, aby to pro ty děti bylo únosné. Co nejmíň bolestné. To mi přijde jako základ, když ti dospělí vědomě přemýšlí nejen o tom svém, ale i tom, aby ty děti se v tom orientovaly a měly prostor se doptat „Kdo je to tenhle? On tu teď s námi bude, jak dlouho?“ Občas mám z nich pocit zmatení. Ti dospělí si jednak nejsou jistý, což je do jisté míry logický, a jednak mají taky obavy. Sami sebe chtějí chránit před tím nepříjemným. Například když děti se pak vyptávají a hledají odpovědi, mají kolem toho nějaké emoce. Čili ten základ mě přijde,

aby se v tom dospělý zorientoval a byl připravený na to, že ty děti mohou mít pro něj nečekané reakce. A aby si je nebral osobně. Tohle mi přijde jako důležité, A je to i to, na čem se pracuje v hovorech na RL. Protože máme i na pokračování hovory. Bývá to tohle, co pak zpětně oceňují: že na to byli nachystání, že se nezlobili, že se jich děti ptaly z jejich pohledu na kraviny. Je to taková otevřenost tomu, že ty reakce a tempo zpracování můžou být různé. Pokud ti dospělí jsou ochotni to nějak respektovat a sami jsou v klidu, tak si myslím, že to má velkou naději na dobré usazení se.

Je nějaké téma, které ti z hovorů s těmito rodiči vystupuje, je častější? Například: můj partner neumí vystát mé dítě z předchozího vztahu, děti se hašteří, nevím, jak je skamarádit apod.

5: Většinou je to tak, že volají, že dítě je v nějakých potížích. Primárně je to: zlobí, neposlouchá, nechodí do školy. A pak jako „by the way“ slyším „no, se svým biologickým tátou se vůbec nestýká a můj nový parner je na něj hrozně přísnější!“ A z toho na mě dýchá, že ty děti se moc nemají o co opřít. Že ta situace je tam pro ně velice nepodporující. Ve výsledku je pro mě vlastně logické, že zlobí, protože tam prostě nemají, co potřebují. Takže když se tahle témata objevují, tak až v druhé rovině, která se v hovoru odkryje. Primárně rodiče nechtějí „jak to máme udělat“. Někdy je to opravdu spíš o tom nejdřív řešit potíže a pak v průběhu hovoru začnou říkat, že už mají nového partnera. A v rámci toho, že se to propovídává ze všech stran je napadne „a jak bych to vlastně měla udělat“. Anebo samozřejmě jsou i hovory typu „kdy mám přestavit novou přítelkyni dětem“. Ale jen v menšině je to prvoplánové. A pak jsou případy, kdy ti volající jen chtějí potvrdit svoji verzi a když ji nepotvrzujem, tak to pro ně není cenný hovor.

Čili nebývá tam primárně zakázka toho sžívání. To tam spíš vystoupí až nějak postupně. Třeba když se děti začnou nějak bouřit – ignorují nového partnera, vyžadují být pouze u jednoho rodiče, tak pak to ti rodiče začnou nějak vnímat a promýšlet.

Jaký vliv na to může mít vnímání rozvodu a nové rodiny společností. Do nedávna byl rozvod tabu, ideál byla úplná rodina, pokud to tak nebylo, bylo to bráno jak selhání. Poslední dobou se ty postoje trochu proměňují. Máš pocit, že to může mít vliv na to, jak o tom lidé smýšlí, jak sžívání proběhne?

5: Mně to tak přijde z těch telefonátů. Ale právě- kdo k nám zavolá? Volají k nám ti, co si s tím neví rady, co mají nějakou potíž. Tím máme „vybranou klientelu“ a na tomhle základě mi přijde, že to lidi pořád hodně berou jako selhání. Pomalu v tom hovoru začnou přiznávat, že

mají nějakého kamaráda, později se ukáže, že už je to vlastně nový partner. Určitě tam jsou pocity viny, potřeba sebe obhajovat: že už to teda fakt bylo strašný, a ten druhý byl strašnej, jinak to udělat nešlo, i pro ty děti je to lepší, Nebo ty lidi volají, že se opravdu nemají dobře v partnerství, manželství, ale že pod vlivem tradičního paradigmatu na to ani neuvažují. Až v průběhu hovoru, se začne ukazovat, že i to může být cesta, jak to řešit. A občas je to „oni už i ty děti mi to říkají, abych se rozvedla“, takže někdy i ty děti to vidí, že by to bylo dobrý a že by se možná ulevilo všem, kdyby rodiče byli od sebe.

Existují různé skupiny autorů, kteří srovnávají život v tlupě, kmenu např africké společnosti a tyhle naše západní vztahové sítě, které jim přijdou vcelku podobné. Jak ti tohle připadá, dá se vůbec udělat taková paralela a jestli si myslíš, že to může fungovat tak, že rodinný komplex bude takhle propojený, jako je to třeba v rámci nějaké kmenové skupiny.

5: Já obecně nemám tahle srovnávání evropské společnosti s těmi jinými komunitními moc ráda. Protože tam to opravdu běží jinak. Děti vyrůstají v jiném kontextu a je to i v tom, že je tam méně lidí, je to pro ně stabilní, přehledné, nejsou tam další tuny vychovatelek, učitelek, úplně cizích lidí, kteří se starají o ty děti. Já tam vidím to, že děti už od toho, co jsou malinkaté: od tří let, jdou někam, kde vlastně nikoho neznají. Vidí tam cizí dospělé, které mají poslouchat, cizí děti okolo stejného věku. A to mi přijde, opravdu nehodnotím, co je lepší-horší, ale vidím tam význam té bazální rodiny, mít někoho, o koho se může opřít, ví jeho reakce, mají se vzájemně emočně načtené, propojené, tak význam téhle rodiny je v naší společnosti logicky vyšší než v komunitě, kde je to v něčem pro ty děti přehledné a v daleko přirozenějším rytmu načítané. Jak ten človíček roste, tak nejdřív má kapacitu vnímat něco a rozšiřuje se to postupně. A když má kolem sebe určité věci pořád stejné, tak se to děje přirozeněji než tady u nás. V tomhle si já myslím, a je to možná osobní můj pohled, že si z toho můžeme brát nějakou inspiraci. Ale rozhodně nemůžeme říkat, že když to šlo v Africe, nebo před sto lety, tak že to půjde teď. Každá rodina je tak unikátní, že to nemá smysl hledat tyhle paralely.

Od toho se odvíjí další otázka: v té znovusl.r. je najednou více dospělých, které nějak vystupují kolem dítěte, starají se o něj než pouze ti jeho biologičtí rodiče. I u nás panuje diskuze, zrcadlí třeba i platforma třetí rodič, jakou roli ten „nový“ rodič, ten nový dospělý v rodině má, měl mít. Chci se tě zeptat jednak z profesní zkušenost, co radíte rodičům, co funguje, jak má ten nevlastní rodič vystupovat?

5: K nám často volávají partnerky otce dětí, které řeší problémy svých dětí a mně přijde, že nejčastěji to gró, co s nimi řešíme je právě tohle: vyjasnění si jejich zodpovědnosti, hranic

v tom systému tak, aby to fungovalo. Mně přijde, že zejména pro toho třetího rodiče. Často je to takové, že ti volající mají nějaké představy, nějaká přání, zlobí se na ty biologické mámy nebo na toho partnera. Hodně mi z toho vyplývá a je to i častý okruh práce: sami pro sebe si definovat to místo, dobře si to vyjasnit s partnerem a pak to dobře předat dětem. Protože často tam zaznívají stesky, a můžou to být muži i ženy. Když to vezmu v globálu, tak volají často i muži! Stesky, že ta rodina žije, biologický otec dětí se moc nezajímá, oni tak přejímají tu roli a paradoxně ve škole jim dělají problémy s tím, že chtějí komunikovat jenom s biologickým otcem, byť oni za otce děti považují toho nového partnera. Takové situace vznikají docela často. Pro mě je tam na prvním místě, aby ten příchozí partner měl jasno, aby tomu rozuměl. Co se týče věkové úrovně dětí, tak když přijde do rodiny s malými dětmi, tak ty ho snáze přijmou, mají víc otevřenosti, že to tak může být. Když to jsou puberťáci, tak tam to pne. A krok číslo dvě je, aby sám ten rodič si uvědomil a pro sebe autenticky žil to, jak to bude mít. Jestli když přijde náctiletá dcera, tak vše se bude točit kolem ní a zbytek bude odložený a budou tam tím vznikat nějaké tlaky, nebo jestli tam bude snaha, možná všech zúčastněných, hledat dobrý kompromis v tom, jak se vzájemně respektovat a jak to mít. Za mě „třetí rodič“, jak ty říkáš, by neměl mít ambici být ten „plnotučnej rodič“ Jak ti to říkám, tak mi tam naskakují další věci. Třeba že děti můžou být očkované proti tomu nevlastnímu rodiči, ještě než se potkají, než s ním otevřeně žijí to, jaký je. A pokud se rodiče rozcházejí ve zlém a přetrvává to, tak myslím, že to má opravdu destruktivní vliv na další vývoj dítěte i celé nové rodiny. A může to být i tak, že to rodiče nedělají nijak vědomě, stačí takový ten povzdych, mezi řečí nějaká poznámka. A přijde mi, že děti jsou na tohle hodně citlivé. Asi jak to pro ně v tu chvíli není jisté nebo stabilní, tak vlastně se pak opírají o tyhle proudy.

V některých zemích se roli nevlastního rodiče snaží řešit legislativně a nevlastnímu rodiči udávají taky určitou míru rodič. odpovědnosti. Co si o tom myslíš?

5: Mně by se nejvíc líbilo, kdyby to bylo individuálně. Obecně mám pocit, že plošné věci pro tu obrovskou různorodost rodinných konstelací, jak se sejdou, nevyhovují. Jak o tom přemýšlím, protože jsem ani nevěděla, že v jiných zemích se to snaží legislativně zanást, tak mě připadá, že v rámci rozvodů je to takové syrové. Často nový partner přijde až s odstupem několika let a začne tam nějak intenzivněji žít. Tak by se mi asi nejvíc líbilo, kdyby to mohlo jít nějakými dohodami a aktivně se to spustilo pro rodinu, která to potřebuje. A to za aktivní pomoci mediační služby, ospodu nebo něčeho....a tam, kde to potřeba není, tak tomu nechat volnost. Vnímám, že dřív školy, doktoři to tolik neřešili, neslo se to v lehce neformálním duchu, ale samozřejmě takový ten tlak těch „negativních přístupů“ některých rodičů pak vede k tomu

„pojďme a musí být vždy souhlas“ a přijde mi, že to stěžuje obyčejný život těm, kterým to funguje dobře a nepotřebují mít okolo toho lejstra. Teď mi přijde, že jsou instituce víc poplašené, víc to hlídají a ve výsledku je to proti té splavnosti. Teď to víc říkám z pohledu těch komplikací, byrokracie, ale vnímám, že to je důležité pro ty případy, kdy to nemusí fungovat dobře a je třeba, aby to rozhodnul soud, a pak ty rodiče mají klid, pomůže jim to. Tak, aby tam zájem dítěte vystupoval jako to primární.

Možná bude těžké na to dát odpověď, ale stejně se zeptám: jsou různé typy těchto rodin – přijde ti, že nějaký ten typ je častější v rámci hovorů, že volají častěji např. matky, co zakládají novou rodinu?

5: Na to se asi nedá moc dát odpověď, když si projíždím hovory, tak těch možností je strašně moc a z pohledu volání nemůžu říct, co by bylo častější.

Jestli to, třeba, není ve finále jednodušší, když oba rodiče mají novou rodinu. Mám takovou fantazii, že jsou pak víc v pohodě, než když je to třeba jen jeden rodič. Jsou to moje fantazie, tak se tě chci zeptat na tvoje, na tvoje zkušenosti?

5: Budu mluvit z osobní zkušenosti. V okolí mých synů se nacházely různé typy rodin. Primárně je důležité říct, že zásadní je, jestli jsou ty rodiče nějak srovnání s tím rozvodem. To si myslím, že hraje největší roli pro adaptaci dítěte na tu situaci. Vlastně mi teď hodně vyskakují případy dětí ve střídavé péči, jejichž rodiče založili nové rodiny a měli v nich další děti. Vlastně mi pak přišlo, že ty děti byly, jak bych to řekla, ne že by se neměly dobře, ale byly hrozně neukotvené, takoví „baťůžkáři“. Přišlo mi to z těch reakcí, kdy si je vyzvedávala „macecha“ nebo nevlastní otec. A ti měli přesně takové ty poznámky ve stresu „jaktože nemáš bundu? Já si ji nechal u táty, to snad není možný!...“ Ta dynamika je náročná pro děti, které potřebují stabilitu, ne furt přemýšlet, co si kam mají přenášet. Když to řeknu sama pocitově, tak mi přišlo, jako kdyby tam byly to páté kolo u vozu. Třeba i kvůli tomu, že ty jejich rodiče, a vím to i z nějakých výzkumů, které jsem četla, že ty vlastní děti jsou preferované. Čili nepřišlo mi, že by nebyly adaptované, to byly, ale přišly mi jako taková ptáčátka. Takže mě napadá, že kdyby mohly mít aspoň jednoho rodiče víc pro sebe, mít u něj ten klid, jeho pozornost, tak že by to pro jejich vývoj mohlo mít stabilizační funkci. Takhle mi připadaly takové nesoustředěné, ulítlé v něčem. A nebyl to jeden případ. Přijde mi, že je to v souvislosti s těmi rodinnými systémy, ve kterých se oni nachází. Proto myslím, že to je fakt pro ty děti náročný.

Myslíš, že je nějaká cesta, jak takové děti „ukotvovat“?

5: Přijde mi, že nejdůležitější je práce dospělých. A vlastně na Lince je to opakovaná práce, nabídky, propracování těch situací, kdy děti začnou „zlobit“, ale pak se ukáže, že ty rodiče na ně vlastně vůbec nemají čas. Že tam jsou malé děti a ještě něco a ještě něco – a tenhle človíček, kvůli kterému se volá, že má potíže, nemá vůbec žádný čas, který by trávil s rodiči a jejich plnotučnou pozorností. A přitom to můžou být maličkosti: může to být, že táta/máma si večer sednou k jeho posteli, vypijí si spolu čaj nebo vyrazí někam. V situaci, kdy tam jsou mladší děti a program se pořád přizpůsobuje jim a ty starší jsou jenom v roli chůvy, nebo naopak, tak je třeba takový ten čas, kdy ti rodiče mohou vědomě pracovat s tím, že „mému dítěti je tolik a tolik let, má to a to rádo a já s ním vědomě chci teď trávit čas. A spolu si to spolu užijeme!“ Tak to mi přijde, že může být cesta, protože k dítěti je opakovaně dopravovaná ta zpráva „záleží mi na tobě, chci s tebou trávit čas, baví mě to s tebou“ A je to činama. To je přesně ono, protože oni říkají „a já mu to pořád opakuju, že ho mám ráda“, ale pro vývoj dětí to je jen jedna část a řekla bych upřímně, že i menší. Děti opravdu žijí tím, že rodiče vidí. Vidí, co dělají, jak se koukají, na co reagují. Pak je pro ně důležité, že s nimi i nějaký ten čas žijí. A může to být i kravina: vyjet si na kole, něco spolu dělat. Třeba pro kluky je to zábavnější než si povídat. Při aktivitách pak z dětí můžou vypadávat i věci, na které v tom běžném režimu není čas. Což je možná obecnější, nepatří to jen k patchworku. Kdyby ty rodiče (a rozumím tomu, že toho mají hodně) tomu víc věnovali nějaký vnitřní záměr, že to takhle chtějí, tak by to pro ty děti mohl být moc dobrý signál a učení se do jejich života, že až budou velcí, že to taky budou chtít takhle dělat.

Co si myslíš o pluralitním rodičovství?

Je to hezký, ale náročný. Chce to, aby spolu byli schopní všichni ti dospělí mluvit, dohodnout se. A aby o sobě věděli, zajímali se...nevím, moc často se s tím nesetkávám.

Když si vybavuji některé rodiny z mého okolí, tak s dnešní pracovní dobou a vytížením to často vypadá, že rodič přijde v šest „udělej úkoly, večere a šup spát!“ a víc se nestihne. Pak je důležité rodiče podporovat a popošťouchnout je k tomu ten společný čas najít.

5: Přesně tak. Na druhou stranu si myslím, že ty patchworkové rodiny mají trochu výhodu v tom, že to dítě tam není pořád. Takže rodič se na něj může těšit, mít víc času naplánovat nějakou věc s ním, než když se jen valí ten neměnný systém. Ale, jak říkáš, je to těžké a nikdo nás navíc rodičovství neučí. Když přijde rozvod, tak nic. Já vždycky volajícím doporučuju, aby

si dali pár konzultací, aby si ujasnili všechny věci, které potřebují s někým, kdo je mimo, protože si myslím, že to má opravdu výborný preventivní vliv na to, aby to potom ty rodiče nějak nespláchlo. Samozřejmě to ale naráží i na ten pohled společnosti a pocit, že je to selhání. A tak rychle s tím pryč, ať to máme za sebou! A pak už je to zastrčený spíš někde v nevědomých procesech, které můžou blbě vybublat.

Další oblast se týká sourozeneckých vztahů. Setkáváš se s tím, že byste na lince řešili, jak mezi sebou vycházejí, jak se přijímají sourozenci?

5: Spíš je to o tom, že dostaneš takovou zprávu v tom hovoru, zda spolu vychází nebo ne. Nebo pocity nespravedlnosti, že on tam nemá žádný prostor a ty vlastní mají celý pokojíček, že musí sdílet nebo vyklízet svůj pokojíček. Je to spíš v takových chvílích stížností toho rodiče na toho druhého rodiče. Ale že bychom se nějak dostávali hlouběji k dynamice, to ani ne. Je to i tím, že rodiče tomu nepřikládají velkou důležitost, nemají to jako prioritu a zavolají nám, až když to nějak hapruje. Partnerovi přijedou děti a v tu chvíli všechno musí ustoupit, protože teď se všichni musíme věnovat těm, co přijeli. To tam pak samozřejmě nedělá dobrotu ani v tom sourozeneckém. Teď si uvědomuju hovor, byla to rodina, kdy otec si přivedl syna. Ta paní měla o pár let mladšího syna a pak měli ještě spolu dítě. A tenhle její syn byl strašně mentorovaný, až na hranici šikany nebo týrání, jak tím otcem, tak i tím o rok starším bráchou, kt. mu vlastně ubližoval. Maminku to trápilo a řešila, jak to řešit. Takže mně přijde, a asi se k tomu dneska ještě budeme vracet jak kolovrátek, že záleží na tom, jak to rodič nastaví. Kolik dá prostoru tomu a tomu, jestli to bude držet vyvážené, nebo, třeba i nevědomě, sklouzne do nějaké koalice, která vlastně pak ani pro to dítě, s kt. tu koalici vytvoří, není v pořádku, není to zdravé.

Jak se díváš na to, když se narodí další dítě, které je nových partnerů a polorodné k ostatním dětem z původních partnerství?

5: Mně přijde, že je to přirozený vývoj. Že pro všechny členy rodiny je to signál, že fakt to spolu ti dva myslí vážně, když si pořídili dítě (to jak na to ostatní reagují, může mít zase další dynamiku). Já když mluvím pohledem linkaře, tak nám nevolají rodiče, kterým jde všechno dobře. Volají ti „narodilo se nám miminko a my se bojíme, že ty starší děti mu ubližujou!“ Čili já na to vždycky budu mít pohled zkreslený tím, že volají lidi, co s tím mají potíže. Mám proto teď tendenci tam vnímat spíš ta rizika než přínosy. Ale v tom nejobecnějším mi přijde, že je to prostě přirozený vývoj. Spíš je to někdy tak, že si ti volající postěžují, že když už jsou ty děti opravdu starší, tak v rámci puberty to ti rodiče od nich dostanou „Ježíš, takhle stará sis pořídila dítě a teď tady bude votravoat nějaký malý dítě...“ Takže takhle.

Jednou z posledních oblastí otázek, která možná není zásadní, ale na druhou stranu je součástí každodenního fungování, je otázka po oslovování. Co se osvědčuje?

5: Teď vezmu zkušenosti z LB, kdy mi přijde, z toho, o čem děti přemýšlí, co je trápí, tak že to bývá, když ten nový dospělý se v té rodině tak jako nejasně vymezí. Co tam vlastně dělá? A to oslovování pak může být pro děti nekomfortní. A pak jsou telefonáty, kdy rodič, a to mi přijde fakt špatně, nutí děti, aby oslovovaly toho druhého „mámo, táto“ u koho to takhle ale nemají. To, co mi z těch hovorů vyplývá, že je pro děti dobré, je nechat si tam prostor pro vývoj. Dovedu si představit, že mohou začít od jména, přes strejdu až po tati. Je důležité, aby ten dospělý chápal, že to může mít takový vývoj a netlačil to podle svých představ. Protože v tu chvíli je to i nějaký signál toho, jak blízcí si jsou.

Může se to proměnit?

5: Myslím, že jo. Znáám rodiny, kde to dítě má dva táty a oslovuje je jako táty oba. Tím spíš, když je to dítě mladší nebo je tam to společné dítě, které opravdu říká „tati“, protože jemu je tátou. Tak z toho může být, že se tak začne oslovovat vůkol. Ale to důležité vidím v tom nenucení.

Nebyla by dobrá, popř. funguje u nás nějaká forma řečnické prevence, vzdělávání nejenom partnerských, ale třeba obecně mezilidských vztahů, co si o tom myslíš? Máš s tím zkušenost? Mohlo by to něčemu pomoci?

5: Vzdělávání člověka vždy napadne jako první. Já si na druhou stranu říkám, že lepší by bylo mít obecně příležitost, v nějakých blocích, se podívat na to, co může být a nemusí být funkční, aby si to i ten dospívající člověk mohl nějakým způsobem ochutnat v rámci zážitku, sebezkušenostních aktivit. To mi přijde účinnější než nalejvárna něčeho, co vedle dějepisu atd., je jen další hromada informací, které ten dospívající vezme nějak, ale v realitě se mu to nepropojí.

Vzhledem k tomu, že vycházím z psychoanalýzy a jiných hlubších směrů, tak mi přijde, že se pak ten člověk chová v dané rodině ke svým bazálním členům stejně hodně podle původní rodiny. Kdybych měla říct nějakou cestu, tak by to bylo: když nastanou nějaké komplikace, dochází k rozvodu, tak mít příležitost, aby ten člověk opravdu mohl si sám, prostřednictvím rozhovoru, přijít na souvislosti, třeba proč ho štve zrovna tohle, proč chce zrovna tohle. Takže to jednak může být úlevné „jo, já to mám takhle, protože pocházím z téhle rodiny a je to v pořádku“ A pak mi přijde, že ta kultivace toho, jak on to může přetavit a vnést do situace

rozvodu mi přijde účinnější než nějaké „plzákovské poradenství“ typu žena dělá tohle, muž dělá tohle, čili ty budeš dělat to a to. Čili mě přijde důležité dát lidem podporu v tom, že tak, jak to mají, je to logické vzhledem k jejich historii, životní situaci a dát jim vlastně možnost se podívat, jaké kroky jsou pro ně představitelné a realizovatelné, tak to pak může mít moc nad tou stabilizací, která je pro děti v tom systému velmi důležitá.

Jak tě poslouchám, tak mi přijde, že to je hodně a podpoře zvědomování toho, co se ve mně děje, nebát se o tom mluvit.

5: Přesně a podpořit i ten záměr rodiče, ptž si myslím, že záměr 99% rodičů je, aby se jejich děti měly dobře. Ale pokud je to na úrovni takových těch nevědomých přesvědčení „nebudu to dělat stejně jako moje matka“, to prostě nefunguje. Ale pochopit, že moje matka to dělala takhle, asi pro tohle a já to tak asi někdy budu dělat taky, když budu v zátěži a nebudu se za to na sebe zlobit. Budu to možná rychleji zachytávat, když o tom budu vědět a můžu dítěti říct „sorry, teď jsem na tebe vyjela, jsem unavená, ale můžeme to ještě udělat jinak“, tak to přispívá k tomu, že v té rodině, ať je složená z jakýchkoli členů, se všichni můžou cítit respektovaní, a to mi přijde, že je něco, co funguje. A co tu rodina lepí k sobě.